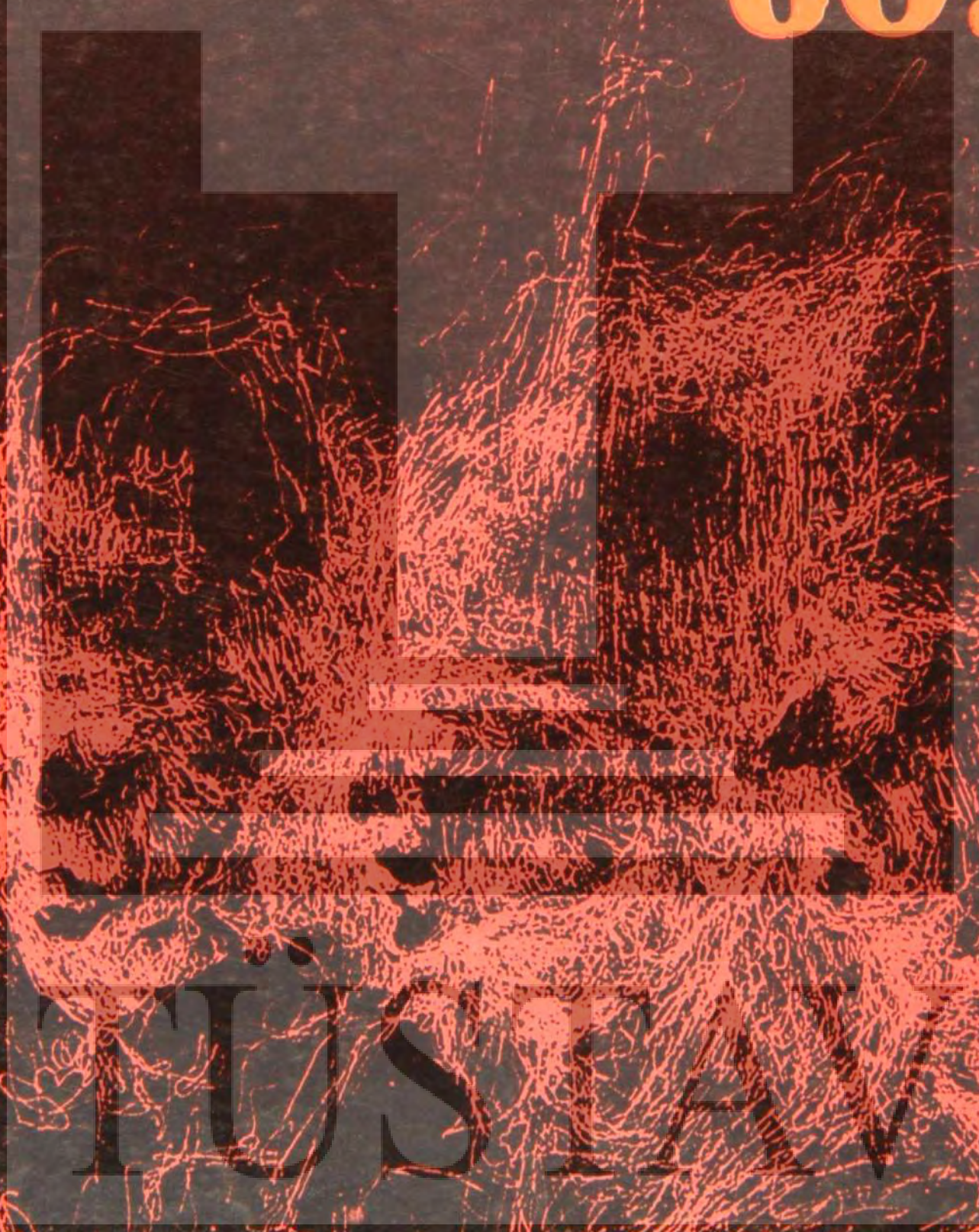

BİLİM ve SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ AĞUSTOS 1982
100 TL

20

60. YIL

Kapak deseni: GÜROL SÖZEN

Kapak Düzeni:
ROŞTU ERATA

Sahibi:
ALİ NAKİ ÖNER
Genel Yayın Yönetmeni:
VARLIK ÖZMENEK
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
CEMİL TURAN

Film: Renk Büro / Dizgi:
ERAT / Baskı: Ankara Ba-
sım Sanayi / Dağıtım: Örnek
Dağıtım, Gerçek Dağıtım

ILAN KOŞULLARI
Arka kapak: 50.000 TL(R).
24.000 (SB). İç Sayfalar:
Tam: 20.000 TL, 1/2 sayfa
10.000, 1/4 sayfa: 5.000 TL.

ABONE KOŞULLARI
Yurtiçi: Yıllık 1.000,- Altı
aylık 500 TL; Yurtdışı: Yıllık
54 DM, Altı aylık 30 DM.

ADRES
Emek İşhanı (Gökdelen)
Kat: 13, No: 1300
Yenişehir - Ankara

**60. YIL VE KÜLTÜREL
YAŞAMIMIZ**

NEDİR BİR ANAYASA?

**YENİ ANAYASAYI
DEĞERLENDİRMEK İÇİN
İPUÇLARI**

60. YILDA ATATÜRKÇÜLÜK

**30 AĞUSTOS'UN 60.
YILDÖNÜMÜNDE GÜNÜMÜZ
İÇİN DE ÖNEM TAŞIYAN İKİ
BELGE, 109. DOĞUM
YILDÖNÜMÜNDE MEHMET
AKİF'TEN**

**ÖZGÜRLÜK İÇİN
VERİLEN BİR SAVAŞ: FİLİSTİN**

**TARİHE BAKMAK VE
"RESİMLİ AY"**

JAPON BALIKÇISININ ÖYKÜSÜ

KASTELLİ OLAYI VE SONRASI

**BASININ DÜZENİ, BASININ
ÖZGÜRLÜĞÜ VE
GAZETECİNİN EĞİTİMİ**

**YENİ SÖMÜRGEÇİLİK VE
DÜNYA HABERLEŞME
HARİTASI**

SENDİKACILIĞA DOĞRU

YEVTUŞENKO VE FOTOĞRAF

**TURİZM ALANINDA
SEÇENEKLER**

**KÜLTÜREL KALIT VE YAĞMA
BOZKURT SÖYLENCERİ**

"BENİM DİLİMLE..."

DEĞERLİ TAŞLARIN DÜNYASI

**HALKIN SANAT GÜCÜ VE
SANATIN HALKA BAĞLILIĞI**

"72. KOĞUŞ" ÜSTÜNE

SANATEVİ VE "72. KOĞUŞ"

**ATATÜRK DÖNEMİ
MALİYE POLİTİKASI**

SATRAHÇ

3 *BİLİM ve SANAT*

4 *Erşen SANSAL*

6 *Cem EROĞUL*

10 *Ömür SEZGİN*

12 *BİLİM ve SANAT*

16 *Semih ACAR*

19 *Haluk GÜVEN*

24 *Çağlar KIRÇAK*

26 *Uluç GÜRKAN*

28 *Nail GÜRELİ*

30 *Varlık ÖZMENEK*

32 *Kemal SÜLKER*

35 *Kemal CENGİZKAN*

36 *İlhan TEKELİ*

38 *Hüseyin FERHAT*

42 *Binali SEFEROĞLU*

44 *Zeki TEZ*

47 *Yılmaz ONAY*

48 *Ayşegül YÜKSEL*

49 *Naci BAŞSORGUN*

50 *Mehmet KÖK*

51 *Emrehan HALICI*

60. YIL VE KÜLTÜREL YAŞAMIMIZ

BİLİM ve Sanat 20. sayısına, 30 Ağustos 1922'de zaferle taçlandırılan Ulu-
sal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı'nın 60. yıldönümünün büyük ve görkem-
li anlamını vermekten onur duyuyor. Çağımız insanlığını da ilgilendiren bu
anlam, emperyalizme karşı tarihte ilk kez bir ulusal kurtuluş ve bağımsızlık sava-
şının başarı ile sonuçlandırılmasından güç bulmaktadır. Nitekim böylesine tarih-
sel bir anlamın evrensel boyutlar içinde günden güne gelişip serpilmesi güç olma-
mıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Büyük Ta-
arruz"dan kısa bir zaman önce söylediği şu sözleri dikkat ve özenle hatırlamakta
yarar vardır:

"Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı,
belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mü-
him bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün
şarkın davasıdır." (Taner Timur, *Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*,
Ankara 1968, s. 3)

Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı'nın önderinin 60 yıl önceki bu sözle-
ri, haklı savaşları emperyalist savaşlardan ayıran toplumsal ve evrensel öz'ü vur-
gulamaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin çağdaş toplumsal ve kül-
türel oluşumunun temel taşları da, kaçınılmaz biçimde bu bütünlük içinde yer al-
maktadır.

Yaşadığımız günlerde, Türkiye'nin yanbaşındaki bölgede, ABD desteğin-
deki İsrail işgal ve yayılmacılığına karşı Filistin ve Lübnan halkının verdiği var-
olma mücadelesini bu bağlam içinde değerlendirmek, bugün, Türkiye için kaç-
ınılmaz bir zorunluluk olduğu kadar, sahibi olduğu ve terkedemeyeceği tarihsel
onurun da kesin gereğidir.

Tarihi unutmak ya da unutturmak, bugünü değerlendirmede ve yarına bak-
mada bağışlanmaz bir eksiklik olduğu gibi büyük ve tehlikeli yanlışların önko-
şullarından başlıcasını oluşturur. Ne yazık ki, günümüzde bazı basın-yayın organ-
larının bu konuda çok olumsuz bir sınav vermekte olduğuna tanık olmaktayız.
Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi FKÖ'nün insancıl, haklı ve yağız varolma
mücadelesini "terörizm"le özdeşleştirme amaç ve çabalarına dayalı emperyalist
propagandaların özellikle Türkiye üzerinde yoğunlaştırılmaya çalışılması rastlan-
tı olmasa gerektir. Çünkü Türkiye özünde benzer bir varolma mücadelesini alnı-
nın akıyla taçlandırıp çağımıza armağan etmiştir. Kaldı ki, en azından, aynı pro-
paganda mihraklarının, 60 yıl önceleri İstanbul'un teslimiyetçiliği ile Anadolu
Kuvayı Milliye'ciliğine ne gözle baktığı, dünyaya ne biçimde yaydığı ve ulusal
kurtuluş mücadelesinin önderine ne gibi sıfatlar yakıştırdığı ibretle hatırlanmalı-
dır. Unutulmamalıdır ki, 30 Ağustos, Türkiye'nin varolması anlamı ile ulusal;
"bütün mazlum milletler" adına ulaşılan zafer boyutuyla da evrensel dorukların
adıdır.

Bilim ve Sanat, Türkiye'nin bu kültürel birikimi adına ve bu dinamik kavra-
yışın ışığında mazlum ve yiğit Filistin halkı ile acı çeken Lübnan halkını selamla-
maktadır. Türkiye'nin tarihsel deneyi adına seslenmektedir ki, kazanacak olan
onlardır...

Elinizdeki sayı dizgiye hazırlanırken Danışma Meclisi Anayasa Komisyo-
nu'nca hazırlanan tasarı açıklanmış bulunmaktadır. Erşen Sansal'ın yazısı, açık-
lanan tasarrın verili zaman ve olanaklar içinde kısa fakat özlü bir değerlendiril-
mesi niteliğindedir. Bir kül olarak toplumsal yaşamımızı son derece olumsuz
yönde etkileyecek nitelikte bulduğumuz tasarrın, ayrıntılı ve çok yönlü değer-
lendirmelerine önümüzdeki sayılarda yer vereceğimizi umuyoruz.

Bu sayımızda ayrıca, bir başka ama acılı bir yıldönümünü konu alan yazı ile
birlikte güncel tartışma önemlerine sahip yazılara yer veriyoruz. Bu acılı yıldönü-
mü insanlığın Hiroşima ve Nagazaki yarasıdır.

Ekonomik ve toplumsal yaşamımızla birlikte kültürel yaşamımızda da cid-
di ve olumsuz sonuçlar yaratan bankerlik olayını ise güncel bir çerçevede sizlere
sunmayı amaçladık.

Bir bütün olarak da, 60. yılda kültürel yaşamımızın, önümüzdeki sayılarda
da irdelenmesi, değerlendirilmesi, birikim ve zenginlikleriyle yarına yönlendiril-
mesi gerekliliğine inanıyoruz. Görünen tablonun bir açıdan olumsuzluğuna kar-
şın Türkiye'nin çağdaş soluklanmaları güven ve inanç kaynağını oluşturuyor...

NEDİR BİR ANAYASA?

Erşen SANSAL

YENİ anayasanın hazırlık çalışmaları, geçtiğimiz günlerde bir aşama katetti. Anayasa Komisyonunca hazırlanan taslağın, bir kaç kez ertelemeden sonra Danışma Meclisi'ne sunulması ile, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü anayasası kamuoyunda da tartışılmaya başlandı. Daha ilk günlerde gözlenen, taslağın oldukça tepki ile karşılandığıdır. Gerçi sermaye çevreleri, işveren kuruluşları biraz sessiz kalmayı ve taslak hakkında pek bir görüş bildirmemeyi yeğlediler. Ancak mesleki ve sendikal çevreler, demokratik kuruluşlar, bilim ve hukuk adamları, hemen daha ilk günden eleştirilerini açıklamaya başladılar. Türkiye Barolar Birliği, Türk-İş, seçkin anayasa hukukçuları bunlar arasında yer aldı.

Gerçekten de, bu tepki ve eleştiriler, büyük haklılık payı taşıyor. Bunun başlıca nedenleri, taslağın hazırlanması sırasında Komisyon çalışmalarına ışık tutmak üzere, çeşitli çevrelerden istenen görüşlerden pek esinlenmemiş olması ve toplumun, geniş kitlelerin özlemlerini ve düzenleme gereksinimlerini taslağın yansıtmaması.

Teker teker maddeleri üzerinde ayrıntılı bir tartışmaya girmeksizin, taslağın genel özelliklerini şöylece sıralayabiliriz:

- Özgürlüklerin çerçevesi daraltılmakta, kısıtlanmaktadır.
- Özellikle çalışma hayatını ilgilendiren haklarda küçümsemeyecek bir geriye dönüş getirilmektedir.
- Otoriter devlet anlayışı hakim kılınmaktadır.
- Devletin kurum ve işleyişinde belirgin esaslar kaydedilmiştir.
- Güçler ayrımı ilkesi zedelenmektedir.
- İdare güçlendirilip donatılırken, buna karşın yargı zayıflatılmak-

ta, yargısal denetim yolları büyük ölçüde kısıtlanmaktadır.

Anayasalar, bir toplumun temel kurallarının düzenlendiği, temel hak ve özgürlüklerinin belirlendiği metinlerdir. Bu nedenle anayasalar, o toplumun niteliğini, karakterini ve yaşantısını yansıtır. Anayasada ifadesini bulan düzenlemeler ve haklar, bir bakıma o toplumun demokrasi göstergesidir. Anayasal hak ve özgürlüklerin geriye götürülmesi kuşkusuz ki, demokrasi düzeyinde ki düşüşün de ifadesidir.

* * *

Yeni yapılacak anayasadan ileriye 1982 Anayasası diye söz edilecek. 1980 sonrasının izlerinin Anayasadaki etkileri önemli bir sorun. Bu etkiler, Komisyon taslağında şimdilik toplumsal düzenleme, temel ekonomik düzen, temel hak ve özgürlükler konusunda, bunların özüne ve ruhuna derin bir şekilde sinmiş olarak görünüyor. Bu da anayasaya bir "tepki anayasası" niteliğini kazandırıyor.

Gerçi 1961 Anayasasında da bir tepki anayasasının özellikleri görülmekteydi. Örneğin Cumhuriyet Senatosu böyle bir tepkinin ürünü idi. Ne var ki, 1961 Anayasası daha çok kurumlaşmış düzenlemelere yönelik olduğu için, bu nitelik, toplumsal yaşantıda ilerletici bir işlev görmüştür. Örneğin kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi için bir Anayasa Mahkemesinin kurulması, üniversite ve radyo-televizyon yönetimlerine özerklik tanınması, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının bağımsızlığı, bazı kamu kuruluşlarında çalışanların siyasi partilere üye olabilmeleri vb. gibi düzenlemeler, -uygulanma ve yürü-

rlük alanı bulabildikleri ölçüde- demokratik yaşamın gelişmesine önemli katkılar getirmiştir.

Ancak, böyle bir tepkisel düzenleme, olumsuz gelişmelere bağlandı-ğı zaman, kalıcılığı esas olan ve değiştirilmesi de güç olan bir anayasa için önemli sakıncalara yol açar. Çünkü anayasal düzenlemeyi belli bir dönemin koşullarına bağlamak durgunluk yaratır. Oysa toplumun değişen ihtiyaçları, toplumun yapı-sındaki gelişmeler, anayasa doğrultusunun da bu gelişme ve ilerlemelere açık bulundurulmasını gerektirir.

Yeni yapılacak anayasaya 1982 kesitindeki genel görünümün ifadesi olarak bakıldığı zaman, toplumda ileriye doğru gelişmeye anayasa ayak uyduramaz. Bu gelişme ise kaçınılmazdır. Anayasa, üst yapıdaki temel düzenleme yasasıdır. Bu nedenle, altyapının yansımalarına uygunluğu asıldır. Bu ölçünün anayasa yapımında önemle gözönünde bulundurulması gereklidir. Anayasanın, toplumun ve ülkenin gereksinimlerine cevap verebilmesi, onun hukuki sosyolojik temeline oturtulması ile gerçeklik kazanabilir. Böyle bir temelin gözetilmemesi, değil bir anayasa, herhangi bir yasa için bile büyük eksiklikler. Çünkü kısa bir süre sonra eskikip, toplumun ihtiyaçlarına yetmez bir hale gelmesi, ileride yeni demokrasi bunalımlarına yol açabilir. Yani anayasaya bugünün anayasasından çok, yarının anayasası gözüyle bakmak gerekir.

Kuşkusuz ki, taslağın hazırlanmasında bu değerlendirme yapılmış olmalıdır. Hazırlanan taslak bu konudaki tercihini açıkça ortaya koyuyor. Temel hak ve özgürlüklerin gelişmeye açık bir şekilde düzenlenmeyip dondurulması, taslağın hazırlanmasında, bu değerlendirmenin karşıt bir açıdan yapıldığını gösteriyor.

Önemli bir nokta da şu: Yeni yapılacak anayasa, 12 Eylül ile yarının bir bağlantısı olacak. Bu anlamda yeni anayasa için şöyle diyebiliriz: Bugünden yarına uzanan köprü. Köprünün bir ayağını, içinde yaşadığımız, 12 Eylül'den sonraki dönem oluşturuyor. Öbür ayağı ise, Türkiye'nin demokrasiye açılacak yarının önüne basıyor. Anayasa, bu dönem ile yarının bağlantısını oluştururken, acaba bu bağlantı, bugünün yarına uzantısı mı, yoksa yarının bugünden karşılanması mı olacak? Bunu gösterecek olan, köprünün hangi malzeme ile inşa edileceği, hangi

yola varacağı ve üzerinden kimlerin geçeceği. Anayasa hazırlık çalışmalarının bundan sonraki aşamalarında bunlar belli olacak.

Anayasa taslağının önümüzdeki aşamada pek büyük bir değişiklik göreceği beklenemez. 1961 Anayasası düzeyindeki bir anayasadan 20 küsur yıl sonra, ortaya çıkarılan taslak, önümüzdeki aşamada 20 yıldan çok daha fazla gerilere götürecektir. Niteliklerinden arındırılmalıdır. Taslağın hazırlanmasında, çağdaş dünyanın anayasalar düzeyi gözönüne getirildiği zaman, Türkiye insanına, Türkiye toplumuna hangi hak ve özgürlüklerin reva görüleceği titizlikle gözetilmek gerekiyor. Komisyonun çalışmalarında bu çağdaş düzeyin dikkate alınmadığı görülmektedir.

Son beş yıllık dönem, dünyada bir bakıma "anayasalar dönemi" sayılacak anayasa örnekleri görmüştür. Toplumun hukuk ve demokrasi düzeyini yansıtan siyasal bir belge olan anayasa, bir devletin yalnızca kendi ülkesi ve toplumu için değerlendirilebilecek bir düzenleme olmadığı, onu aşan bir niteliği bulunduğudur. Bugün, bir toplumun yeni bir anayasaya geçmesi, kendi ülkesi için yeni bir döneme girmesi olmaktan başka; aynı zamanda, bütün insanlığın bir parçası olan o ülke toplumu boyutunda evrensel hukuk ve demokrasiye katkısını da koyması demektir.

Komisyonun hazırlık çalışması sırasında, 1961 Anayasasının aksine, ileri örneklerden yararlanılmayacağı ifade edilmiş, taslağın çıkmasından sonra anlaşılmıştır ki, gerçekten de bu örneklerden yararlanılmamıştır. Bilim ve teknolojiye ileri örneklerin, bir topluma yabancı sayılıp reddedilmesi ne denli geçerli görülebilirse, hukuk teknolojisindeki gelişmeleri reddetmek de o denli geçerli olur.

1977 ve 1979'da görülen dünya anayasa örneklerinin yanında, dünya milletleri ailesinin bir üyesi olarak Türkiye'nin bu gelişmelere kapalı kalamayacağı inancı, Türkiye insanının onurlu bir beklentisidir.

Bir anayasa ne getirir, ne götürür? Anayasalar; yaşama hakkının, düşünce özgürlüğünün, kişinin doğuştan sahip olduğu değiştirilmez, vazgeçilmez temel haklarının ifade edildiği metinlerdir. Niteliği bu olan bir düzenlemede, bu haklar isim olarak sayılmış olsa bile, asıl olan onların

özüne dokunulmamasıdır. Rahatsızlık verecek olan, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması olamaz. Aksine, bir hakkın anayasada ad olarak yazılı kalması, fakat kullanıma olanakının daraltılıp kısıtlanması sıkıntı yaratır. Hele insanın doğasında var olan bir hakkın anayasada yer almaması, sıkıntıdan öte rahatsızlıklara sebebiyet verebilir.

Bunun gibi var olan bir hakkın, anayasada olumsuz bir düzenlemeye bağlanması da aynı rahatsızlıkları yaratır. Örneğin Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin, şimdi ceza yasasından öte, bir de anayasa maddesi haline getirilmesi, bugüne kadar bilim, düşünce ve örgütlenme alanında yarattığı rahatsızlıkların, anayasa sahasına aktarılmasıdır. Sendikal hakların daraltılması, grev ve toplu sözleşme haklarının kısıtlanması, bu hakların kendilerini yakından ilgilendirdiği geniş emekçi kitleler üzerinde olumsuz etkilere yol açar. İşçi haklarında ve sendikal haklarda açık geriye dönüş örneklerinin yanı sıra, taslakta işveren kesimine ait ilk kez yer alan genişletici hükümler, taslağın hazırlanmasına hakim olan görüşlerden öte çelişkiler de taşımaktadır. Örneğin özel teşebbüs özgürlüğü ve lokavta ilişkin hükümler, dengeli bir düzenleme örneği sayılamaz.

Anayasalar bir suç belgesi de değildir. Anarşi ve terörün kaynağı anayasada aranamaz. Bu konuda anayasaya düşen, anarşi ve terör yaratan ekonomik, sosyal, kültürel nedenlerin ortadan kaldırılmasıdır.

Türkiye toplumu yüzyılı aşkın bir anayasa geleneğine sahiptir. 1876'dan bu yana süregelen bu gelenek, toplumumuzdaki demokrasi ve temel hak ve özgürlükler mücadelesinin mirasıdır. Bugüne kadar yürürlüğe konulan anayasalar ve anayasa niteliğindeki düzenlemeler, zaman zaman görülen istisnalarına rağmen bu gelişme seyri içerisinde yer alır. Toplumun kazanılmış demokratik, ekonomik, siyasal hakları bu kazanımın bir ifadesi olarak anayasalara girmiştir.

Bir hakkın kazanılmış, elde edilmiş bir hak olması, o hakkın korunması bakımından önem taşır. Kazanılmış hakların korunmasında asıl söz sahibi olan da bu kazanımları elde etmiş olanlardır. Nitekim bu nokta; 1961 Anayasasının başlangıç ilkelerinde Anayasanın, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile,

hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet edilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Anayasa, Devletin temel yasası olmaktan önce, insanın hak ve özgürlük belgesidir. Anayasada donatılması ve ifade edilmesi gereken de budur. Bireyin, vatandaşın hakları konusunda gerçek güvencesi de, bir hakkın kağıt üzerinde yazılı olmasından öte, o hakkın kullanılabilir olması, dahası o hakkı kullanılabilir olmaktan çıkaran, ya da engelleyen nedenlerin yok edilmesine yönelik somut haklara da sahip kılınması ağırlık kazanır. Bu açıdan yargı hakkının önemi ön plana çıkmaktadır. Hukuk devleti, idarenin hukuka bağlı işleyişi ile olanaklıdır. İdari takdir alanı genişletilirken, buna karşın idarenin işlemlerinin yargısal denetimi olanaklarının daraltılması, yargı güvencesinin de zayıflatılmasıdır.

Özellikle Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu ve yargılama alanını ilgilendiren sınırlamaların Anayasada yer alması, anayasa yargısını biçimsel anlamda var olmaya indirgemektedir.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri, daha çok yakın bir geçmişte uygulama alanında da görülüp yaşanan, genel yargıya güvensizlik yaratan ve yargı bütünlüğüne uymayan bir deney olmuştur. Herkese açık yargı ve savunma hakkı, bu mahkemelerde bu niteliğini kaybetmiştir. Kuruluşuna Anayasa Mahkemesince son verilen ve kamuoyunda, bilimsel ve yargısal çevrelerde geniş tepkilere yol açan bu mahkemelerin yeniden getirilmesi, daha ilk aşamada, geniş kesimlerde ve kitlelerde kaygılara sebebiyet verecektir.

* * *

Bir anayasa nedir? Bir toplumun demokrasi, kültür ve bilim düzeyini yansıtan temel düzenlemedir anayasa. Anayasa, bir toplumun zaman zaman genişletilip, zaman zaman daraltılan bir elbisesi değildir. Anayasayı belirleyecek olan, toplumun gerçekleri ve gereksinimleri olduğu kadar, toplum tabanında yaratacağı etkiler ve yönlendirmelerle anayasa da topluma bir şeyler getirmek durumundadır. Devletin, vatandaşa karşı yükümlülüklerinin taahhüdüdür.

İleriye dönük bir anayasa Türkiye toplumunun ve insanının hakkıdır. Bu hakkı, bir lütuf değil, kendisinin sahip olduğu kazanılmış bir hakkıdır.

YENİ ANAYASAYI DEĞERLENDİRMELİK İÇİN İPUÇLARI

Cem EROĞUL

GİRİŞ:

BASINA yansıyan haberlerden öğrendiğimize göre, anayasa Komisyonu'nun hazırladığı yeni anayasa tasarısı Ağustos ayından itibaren Danışma Meclisi'nde görüşülmeye başlanacak. Meclis'in kabul ettiği metne Ekim ayı içinde Milli Güvenlik Konseyi son biçimini verdikten sonra, Kasım başında anayasa hakkıylaması yapılacaktır. Görüldüğü gibi, toplumun geleceği bakımından büyük önem taşıyan bir metni tanımak, değerlendirmek, eleştirmek ve halkıylamasında bilinçli bir tutum takınabilmek için kamuoyunun büyük bir uyanıklık göstermesi gereken bir döneme girilmiş bulunmaktadır.

Önünüzdeki yazının amacı, gidererek daha somut bir görünüm kazandıracak olan anayasa tartışmalarında kamuoyuna birtakım değerlendirme araçları sunmaktır. Bunu sağlamanın en iyi yolu, anayasacılık ve anayasalar konusunda birtakım genellemeler sıralamak yerine, bu değerlendirme araçlarını somut bir anayasa metninin irdelenmesinden çıkarmaktır. Elimizde böyle bir metin vardır. O da, Siyasal Bilgiler Fakültesi ile A.Ü. Hukuk Fakültesi'nden birtakım öğretim üyelerinin hazırladıkları Gerekçeli Anayasa Önerisi'dir. Haziran ayı içinde piyasaya sürülen bu kitabın (bundan sonra

(*) Doç. Dr. Cem EROĞUL, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Hukuku Öğretim üyesi,

muştır: 1) "1961 Anayasası, özgürlüklerin kötüye kullanılmasına olanak vermiştir." 2) "1961 Anayasası, otorite boşluğu yaratarak, devlet yaşamının felce uğramasına yol açmıştır."

Gerçekçilik adına öne sürülen bu savlara karşı, Öneri'nin yine gerçekçilik adına benimsediği yaklaşım şöyle özetlenebilir:

a) 1961 Anayasası, Türk toplumunun gelişimine yabancı düşmüş, topluma yapay bir biçimde dayatılmış bir metin değildir. Aksine, halk oylamasında çoğunlukça benimsenmiş bulunan ve halkın birçok kesimince bilinçle savunulmuş olan bu anayasa, yaklaşık iki yüzyıllık bir siyasal gelişme süreci sonucunda Türk toplumunun ulaştığı rejim ve sistem anlayışının bir ürünüdür. Türk toplumunun kendi tarihinin ürünü olan ve artık vazgeçemeyeceği siyasal rejim, özgürlükçü ve çoğulcu demokrasi rejimidir. Bu rejim çerçevesi içinde, tâ II. Meşrutiyet'ten beri denenen ve olgunlaştırılan sistem ise, parlamenter sistemdir. Anayasal alanda en temel gerçekçilik bu rejim ve sisteme sahip çıkmak, gerçekçiliğe en aykırı davranış ise, bu rejim ve sisteme karşıt çözümler peşinde koşmaktır.

b) Özgürlüklerin kimilerince kötüye kullanılmış olmasının ve devletin yeteneksiz yöneticiler elinde acze düşürülmüş olmasının nedeni anayasa olmamakla birlikte, bu tehlikelerin yeniden doğmasını önleme yönünde anayasada bir takım düzeltmeler yapmanın yararlı olduğunda kuşku yoktur. Heride belirtileceği gibi, Öneri'de bu amaçla oldukça kapsamlı yeni düzenlemeler getirilmiştir.

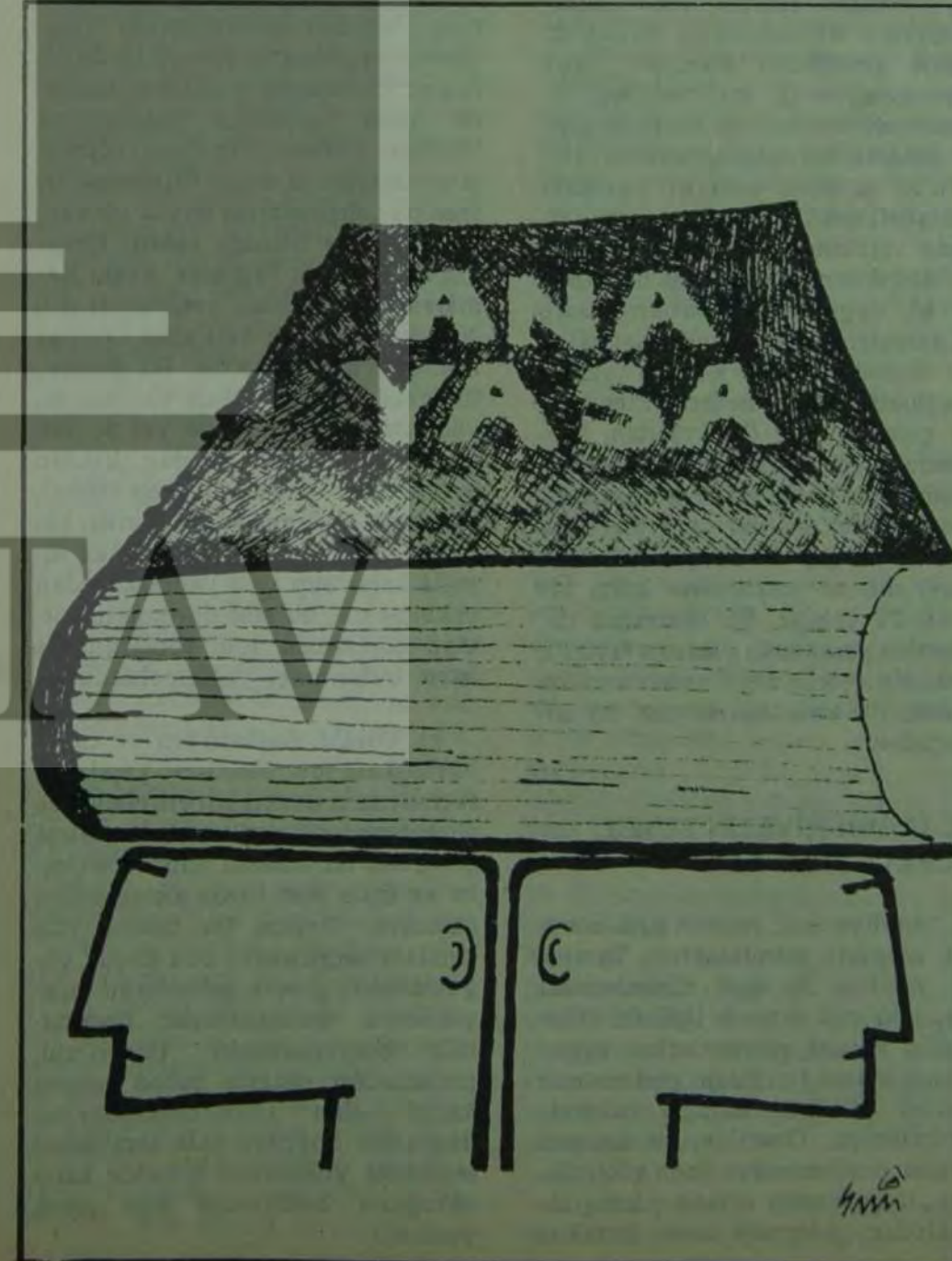
c) Ancak, Türkiye'nin gelişme çizgisine yabancı düşülmek istenmiyorsa, bu yeni düzenlemelerin, temel rejim ve sistem tercihlerine karşıt nitelikte olmamaları gerekir. Bu amaca ulaşmanın elverişli bir yolu, zaten bu temel tercihlere sadık kalınarak hazırlanmış bulunan 1961 Anayasası'nı, yeni anayasa için de esas kabul etmektir. Bunun bir yararı da, deneyimleri hiçe sayan bir "sil baştan" tutumu yerine, deneyimlerin ışığında, gerektiğinde korumacı, gerektiğinde değiştirici ve geliştirici bir anlayışın uygulanmasına olanak vermesidir.

ç) Bu anlayıştan, anayasanın genel düzeni için çıkarılabilecek olan bir sonuç, hemen örnek olarak verilebilir; uygulama, 1961 Anayasası'nın Başlangıç kısmının, çözdüğün-

den çok sorun yarattığını göstermiştir. Başlangıç'ta suçlanmış olan siyasal akımın yandaşları, kendilerini suçlayan bir anayasayı hiç bir zaman benimsememişler, dolayısıyla da uygulamada ellerinden geldiğince kösteklemişlerdir. Bundan sonraki anayasanın hiç kimseye "karşı" yapılmayacağı söylene bile, yine de Başlangıç'ta anayasanın "kimlerce" ve "hangi hakka dayanarak" hazırlandığını belirtmek kaçınılmaz olacaktır. Bu da, 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi, "direnme hakkı"nın hukuki niteliği ve bu hakkın kimlere ait olduğu konusunda huzur bozucu çekişmelere kaynaklık edecektir. Bu bakımdan, deneyimlerimizin ışığında, gelecek anayasada bir Başlangıç kısmının bulunmamasının en uygun çözüm olacağı açıktır.

II. TEMEL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER:

1961 Anayasası'nda yer alan

haklarla ilgili düzenlemelerin anarşik gelişmelere kaynaklık ettiği savı, kuşkusuz yanlıştır. Gerçekten de, bu sav doğru olsaydı, her türlü hukuki sınırlamanın anayasaya yamandığı 1971 ve 1973 değişikliklerinden sonra, bu tür gelişmelerin anayasaca önlenmiş olması gerekirdi. Oysa, herkesin bildiği gibi, toplum, esas olarak bu değişikliklerin yürürlükte bulunduğu bir dönemde kargaşaya girmiştir.

Öte yandan, Türk toplumunun rejim tercihi belli olduğuna, özgürlükçü ve çoğulcu demokrasi rejiminin dışına çıkmak söz konusu olmadığa göre, uygar ülkelerce benimsenmiş bulunan, uluslararası bildiri ve sözleşmelerde yer alan ve 1961 Anayasası'na aktarılmış bulunan temel hak ve özgürlüklerden vazgeçmek olanaksızdır. Aksine, uygarlık gelişiminde geç kalınmak istenmiyorsa, 1961 Anayasası'nın üzerinden geçen yirmi yıl içinde giderek genel kabul görmeye başlayan bir-

takım hakların eklenmesi gerekmektedir.

Öneri işte bu anlayıştan yola çıkmaktadır. Ancak, temel hak ve ödevlerin düzenlenmesine ilişkin olarak, 1961 Anayasası'nda önemli bir kusur bulunduğu da işaret etmektedir. Uygulamanın belirgin kıldığı bu kusur, 11. maddede yer alan genel sınırlama nedenleriyle: her hak ve özgürlüğü düzenleyen özgül maddelerde bulunan veya bazılarında bulunmayan sınırlama nedenleri arasındaki ilişkinin bulanıklığıdır. Bu bulanıklık yüzündendir ki, hem hukukçular arasında, hem de kamuoyunda, yıllarca, 11. maddedeki genel sınırlama nedenlerinin şu veya bu somut özgürlüğe uygulanıp uygulanmayacağı konusunda tartışmalar yapılmış, önüne gelen davalar nedeniyle bu tartışmalara Anayasa Mahkemesi de katılmak zorunda kalmıştır. Bu konuda Öneri'nin getirdiği çözüm şöyledir:

a) Özgül maddelerdeki bütün sınırlama nedenleri kaldırılmakta, dolayısıyla, genel sınırlamaların bütün özgürlükler için geçerli olacağı kabul edilmektedir.

b) Buna karşılık, "milli savunma", "kamu düzeni", "kamu yararı" ve "sosyal adalet" olarak belirlenen genel sınırlama nedenlerinin, ancak özgürlükçü demokratik düzenin haklı kıldığı ölçüde ve yine ancak her hak ve özgürlüğün kendine özgü niteliğinin gerektirdiği biçimde uygulanabileceği belirtilmektedir. Başka bir deyişle, genel sınırlama nedenlerinin her hak ve özgürlüğe gelişigüzel bir biçimde uygulanması önlenmekte, her hakkın kendine özgü niteliğinin başka türlü bir düzenlemeyi gerektireceği öngörülmekte, ayrıca da, daha öze dokunma yasasının sınırına varmadan, hakların sınırlandırılmasında ölçülülük kuralına uyulması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece, hem daha esnek, hem de daha güvenceli bir sınırlama düzeni önerilmiş bulunmaktadır.

c) Ayrıca, hukuk devletinin gereği olarak, 11. maddede bulunan hak ve özgürlüklerin ancak yasayla düzenlenebileceği kuralı ile yasanın dahi bunların özüne dokunamayacağı kuralı korunmaktadır.

Öneri'de, temel hak ve ödevlerle ilgili olarak, daha birçok yenilik vardır. Burada, yalnızca anayasa tartışmalarında üzerinde özellikle durulması gereken en önemli bir iki tane sine değinilecektir:

c) Ölüm cezasının anayasaca yasaklanması önerilmektedir. Bilindiği gibi Türkiye, ölüm cezasını henüz kaldırmamış bulunan Avrupa Konseyi'ne üye bir iki ülkeden biridir. Türkiye'nin temelde benimsediği bir uygarlık anlayışıyla, ölüm cezası, giderek bağdaşmaz bir duruma gelmektedir. Kaldı ki, Türkiye'nin ölüm cezasını kaldırmak için özel nedenleri de vardır. Toplum, etrafa ölüm saçan bir kargaşanın eşliğinden daha yeni dönmüştür. Yaralar sarmanın en iyi yolu, onulmaz yaralar açması kaçınılmaz yeni uygulamalardan özenle uzak durularak, toplumsal barışı, hoşgörüyü ve yaşam sevgisini vurgulamaktır. Ayrıca, aynı kampta yer aldığımız birçok ülke tarafından çağ dışı olarak görülen bu cezanın kaldırılması, suçluların iadesi yoluyla adaletin yerine getirilmesine olanak verebilecek, böylece, toplum huzuru bakımından önemli bir yarar da sağlayacaktır.

d) Yakalama, gözaltında tutma ve tutuklama ile ilgili olarak, yeni birtakım güvenceler önerilmektedir. Burada bunların ayrıntısına girmeye olanak yoktur. Ancak, şunu belirtmek gerekir ki, bu önerilerin kaynağı, uygulamada görülen ve kamu vicdanını çok derinden yaralayan birtakım aksaklıklardır. Öneri sahiplerinin görüşüne göre, devletin elinden -suçlu da olsalar- insanları öldürme yetkisinin alınması, devlet görevlilerinin -suçlu da olsalar- insanlara kötü muamele etme olanaklarının kısılması, devleti zayıflatmaz, aksine, toplumun güven ve desteğini artırdığı ölçüde onu güçlendirir.

e) Seçmen yaşının onsekiz olması önerilmektedir. Anayasa halkoylaması için kabul edilen yüksek yaş sınırı göz önünde tutulursa, konunun en denli önem taşıdığı kolaylıkla anlaşılır. Bilindiği gibi, onsekiz yaş, bizde ergenlik yaşıdır. Kapitalist olsun, sosyalist olsun tüm gelişmiş dünyadaki genel eğilim, seçmen yaşının ergenlik yaşı ile birleştirilmesidir. Böyle bir düzenlemenin bizim için erken olduğu savunuluyorsa, bundan yaklaşık altmış yıl önce yürürlüğe giren 1924 Anayasası'nın ilk on yılında, seçmen yaşının onsekiz olarak saptanmış olduğu anımsanmalıdır. Kaldı ki, son yılların acı deneyimlerine bakıldığında, böyle bir düzenlemenin Türkiye için adeta zorunlu olduğu görülmektedir. Türk toplumu, kendi gençliğine yabancı düşme tehlikesini çok yakından yaşamıştır. Gençliği dışlamak demek,

toplumun yarımını, bugün kendilerine güvenilmeyen insanlara emanet etmek demektir. Her türlü medeni ve cezai sorumluluğu yüklenilecek, vatan savunmasından aile geçindirmeye dek her türlü ağır sorumluluğu göğüsleyebilecek bir yaşta kabul edilen genç insanları, en basit siyasal hak olan oy verme hakkından yoksun bırakmak, vahim bir siyasal hata olur. Çok acı deneyimlerden geçmiş olan gençlerimizi topluma tam anlamıyla yeniden kazandırmak, onları yasa dışı mücadele yöntemlerinden korumak istiyorsak, bunun geçerli tek yolu, yasal mücadele olanaklarını gençlere alabileceğine açmaktır. Oy verme gibi en basit bir hakkı dahi gençlerimize tanımazsak, toplum olarak onlardan sorumlu bir davranış beklemeye de hiç hakkımız olmaz.

f) Kamu kurumlarında ve özel okullarda ibadet yeri bulundurma yasağı önerilmektedir. Bilindiği gibi, Türk Devrimi'nin temeli olan laiklik ilkesi, çokpartili düzene geçişle birlikte önemli ölçüde sulandırılmıştır. Bu bakımdan, bu ilkenin aşgari gereklerini koruyan 1961 Anayasası'nın 19. maddesindeki düzenlemelerden hiç bir biçimde geriye gidilmemeli, aksine bunlar, Atatürk'ün laiklik anlayışı yönünde pekiştirilmelidir. Önerilen yasa, aslında varolan hukuki düzenlemelerin doğal sonucudur. Ama ne yazık ki, uygulamada, bunun aksine davranışlar giderek yoğunlaşmıştır. Bu durumda, söz konusu yasağı anayasada açıkça belirtmekten başka çare yoktur. Öte yandan, toplumda farklı din ve mezhepler bulunduğuna göre, kamu kuruluşlarının yalnızca şu din veya mezhebe ait bir ibadethaneye yer vermesi, öteki din ve mezheplere karşı bir eşitsizlik yaratır. Bu bakımdan da, önerilen yasaklama yalnızca laiklik ilkesinin gereği değil, aynı zamanda eşitlik ilkesinin kaçınılmaz bir sonucudur.

III. CUMHURİYETİN TEMEL KURULUŞU:

Şimdiye dek, rejimle ilgili konular üzerinde durulmuştur. Yasama ve yürütme ile ilgili düzenlemeler ise, daha çok sistemle ilgilidir. Ülkenin siyasal geleneklerine uygun düşen sistem tercihinin parlamenter sistem yönünde olduğu yukarıda belirtilmişti. Öneri'de, bu sistemin dışına düşülmemeye özen gösterilerek, uygulamada ortaya çıkmış aksaklıkları gidermek üzere birtakım

yeni çözümler getirilmektedir. Bunların içinde, anayasa tartışmalarında ön sırayı alması beklenebilecek olan en önemli birkaç tanesine aşağıda değinilmektedir:

a) Cumhuriyet Senatosu'nun kaldırılması ve tek meclise dönülmesi önerilmektedir. Uygulama, ikinci meclisin kendinden beklenen yararı sağlamadığını, yasama sürecini çetrefilleştirip gereksiz uzamalara yol açmaktan başka bir sonuç yaratmadığını göstermiştir. Yapılan hesaplara göre, Cumhuriyet Senatosu, yasama sürecini her yasa için ortalama iki ay uzatmasına karşılık, yasaların ancak yüzde onu üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkiye bulunmuştur.²

b) Dörtüyzelli kişi olarak öngörülen yeni TBMM'nin, en az yüzelli üye ile toplanabilmesi önerilmektedir. Yakın geçmişin deneyimleri, toplantı yetersayısını üye tamsayısının salt çoğunluğuna bağlamakla parlamento çalışmalarına ne gibi aksaklıklar getirildiğini ortaya koymuş, toplantı yetersayısının oluşmamasına yol açan bilinçli ya da bilinçsiz davranışlar yüzünden günlerce, hatta haftalarca çalışmayan Meclisler görülmüştür. Oysa, toplantı yetersayısının düşük tutulmasıyla, yasama çalışmalarına büyük bir canlılık getirme olanağı vardır. Örneğin 630 kişilik İngiltere Avam Kamarası'nda toplantı yetersayısı 40, gerçek üye sayısı bini aşan Lordlar Kamarası'nda ise 3'tür. Bu durum, toplantıların çok düşük katılma sayılarıyla sürdürülmesine yol açmak şöyle dursun, tam tersine, katılan üye sayısının genellikle hep yüksek kalmasını sağlamaktadır. Çünkü, katılmayan üyeler, katılanların az sayısıyla karar alıp yasa yapmalarından çekinmekte, bu gibi durumları ortaya çıkarmaması için toplantılarda hazır bulunmayı yeğlemektedirler.

c) TBMM Başkanı'nın ve Cumhurbaşkanı'nın Meclisce yapılacak seçimlerinin uzamasını engelleyecek düzenlemeler önerilmektedir. Buna göre, her iki makam için de seçimler en fazla dört turda sonuçlanmış olacaktır. Ayrıca, bu önemli makamlara seçilenlerin çok küçük çoğunluklarda görevle gelmelerini önleyebilecek mekanizmalar öngörülmüş bulunmaktadır. (Öneri'nin, parlamenter sisteme taban tabana karşıt olan Cumhurbaşkanı'nın doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi yöntemine temelde karşı olduğunu belirtmeye bile gerek yoktur.)

ç) Cumhurbaşkanı'nın hangi kararnameleri tek imzayla çıkarabileceği, anayasa önerisinde açıkça belirtilmektedir. Bilindiği gibi, 1961 Anayasası'nda bulunan ve Cumhurbaşkanı'nın istisnasız bütün kararlarının Başbakan ve ilgili bakanca imzalanacağını öngören hüküm, uygulamayla çelişmekte, bu yüzden de kamuoyunda gereksiz tereddütlere yol açmaktaydı. Öneri'de, Cumhurbaşkanı'nın tek imzayla kullanacağı yetkiler açıkça sayılmak yoluna gidilmekle, bu tereddütlere son verilmek istenmiştir. Öte yandan, Cumhurbaşkanı'nın kendisine bırakılan yetkilerin ancak devlet başkanı sıfatıyla kullandığı yetkiler olmasına, bunların yürütmenin başı sıfatıyla kullandığı yetkileri içermemesine dikkat edilerek, parlamenter sistemin esasları da korunmuştur.

d) Hükümeti güçlendirmek için birtakım öneriler getirilmektedir. Bunların en önemlileri, hem göreve başlarken hem de görev sırasındaki güven oylamalarında, güvensizlik kararı için Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun aranması, güven oylamalarında yalnızca güvensizlik oylarının sayılması, bütçenin reddi yoluyla Hükümetin düşürülebilmesi için yine aynı nitelikli çoğunluğun aranması, meclis soruşturması yolunun siyasal sorumluluğu işletme aracı olarak kötüye kullanılmasının önlenmesi, yasa hükmünde kararname çıkarma yolunun daha işlek hale getirilmesidir.

e) Hükümet kurulamaması veya kurulan Hükümetin güvenoyu alamaması halinde, Cumhurbaşkanı'na Meclis seçimlerini yenileme yetkisi verilmesi önerilmektedir. Öneri sahiplerinin amacı, yakın geçmişimizde büyük bir sorun haline gelen müzmin hükümet bunalımlarını kısa sürede çözme yolunu açmaktır. Ancak, böyle bir yol açılırken, yeni sorunlar yaratmamaya dikkat etmek gerekir. Onun için Öneri'de, yenileme mekanizması otomatik hale getirilmeden, günün koşullarını değerlendirecek bir mevkide bulunan Cumhurbaşkanı'nın takdiriye olanak bırakılmış, Cumhurbaşkanı'nın çözüm olanaklarını henüz tüketmemiş bir Meclisi alelacele seçmen önüne göndermesini önlemek üzere de, seçim yenileme kararının verilmesinden önceki onbeş günlük sürede Meclise kendi içinden yeni bir Başbakan seçme olanağı verilmiştir. Böylece, hem gerçek bir çözüm yolu önerilmiş, hem bu yolun kullanı-

mı esnek tutulmuş, hem de kötüye kullanılma olanağı önlenmiş olmaktadır.

f) İşbaşındaki Hükümetin düşürülmesi halinde, Başbakan'ın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nın genel seçimlere gitme kararı verebilmesinin kolaylaştırılması önerilmektedir. Bilindiği gibi, bu yol 1961 Anayasası'nda da açıktır, ama kullanılması, gerçekleşmesi nerdeyse olanaksız koşullara bağlanmıştır. Öneri'de, bu yolun işletilmesi, yalnızca, bir seçim dönemi içinde Hükümetin iki kez düşürülmesi koşuluna bağlanmıştır.

Cumhuriyetin Temel Kuruluşu ile ilgili olarak, Öneri'de, yukarıda değinilen ve daha çok siyasal sistemi ilgilendiren düzenlemeler dışında, siyasal rejimle ilgili bazı önemli düzenlemeler de öngörülmüştür:

g) Üniversiteler ile radyo ve televizyon istasyonlarının, ancak devlet eliyle kurulabilecek özerk kamu kuruluşları olması önerilmektedir. Kaynakları kıt, buna karşılık siyasal uzlaşmazlık geleneği zengin olan bir toplumda, yüksek öğretim ve kitle iletişim kurumlarının, piyasa koşullarının gereklerine göre gelişigüzel bir biçimde kurulabilmesi ve siyasal çekişmelere alet edilebilmesi, Öneri sahiplerince sakıncalı görülmektedir. Özerklik ise, her iki tür kuruluş için, hizmetin niteliğinden kaynaklanan vazgeçilmez bir sağlık ve verim koşuludur.

ğ) Sıkıyönetimin, ilan gerekçesi-ne bakılmadan temel hak ve özgürlükleri yeknesak bir biçimde sınırlayan veya durduran bir genel istisna hali olmasını önleyecek düzenlemeler önerilmektedir. Öneri sahiplerinin amacı, yasa koyucuya, sıkıyönetim ilanını zorunlu kılan somut durumun gereklerine göre kademeleli bir düzenleme yapma esnekliğini sağlamaktır. Böylece, yasa koyucu, sıkıyönetim ilan nedenlerinin ağırlığına göre, hangi hak ve özgürlüklerin ne ölçüde sınırlanabileceğini veya durdurulabileceğini, yine bu nedenlere bağlı olarak, -sivil veya askeri- ne gibi idari düzenlemeler yapılabileceğini kademeli bir biçimde öğrenebilecektir. Ayrıca, Öneri'ye göre, bütün bu düzenlemeler yapılırken, hiç bir halde, doğal yargı ilkesi ile yargı güvencesinden vazgeçilemeyecektir.

h) Sıkıyönetim kaldırıldığında, sıkıyönetim askeri mahkemelerinin görev ve yetkilerinin sona ermesi

önerilmektedir. Böyle bir öneriye gerek duyulmuş olmasının nedeni, aksi yönde bir hükmün 1973 yılında yapılan bir değişiklikte 1961 Anayasası'na eklenmiş bulunmasıdır. Öneri sahiplerinin kanaatine göre, sıkıyönetim mahkemelerine görev verilmesi, ancak sıkıyönetim koşullarının sürmesi gerekçesine dayandırılarak savunulabilir. Bu gerekçe ortadan kalktıktan sonra, bu mahkemelerin görevde kalması, hukukun genel ve temel ilkeleriyle, özellikle de doğal yargı ilkesiyle bağdaşmaz. Amaç devlet güvenliğini korumaksa, bu amaç, devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli, ama yargı bağımsızlığı ve doğal yargı ilkelerine bağlı kalınarak kurulmuş, uzmanlık mahkemelerince gerçekleştirilebilir.

ı) Savcıların da yargıçlarla aynı güvenceye kavuşturulması önerilmektedir. Savcılığın, yargıçlıktan ayrı, kendine özgü özellikleri bulunan bir meslek olduğu doğrudur. Ancak, kişisel güvence bakımından, savcıların yargı güvencesinden ayrı tutulmasının makul bir nedeni olmadığı gibi, böyle bir ayırım, yargı bağımsızlığının gerçekleştirilmesi ni de güçleştirmektedir.

SONUÇ:

Giriş'te belirtildiği gibi, bu yazının amacı, yakın gelecekte kamuoyunu en fazla meşgul edecek konu olan anayasa tartışmalarında, sağlıklı değerlendirmelere olanak verecek bir takım somut ölçütler sergilemektir. Bu amacı gerçekleştirmenin en elverişli yolu, Ankara'da konuyla doğrudan ilgili iki Fakülte'den bilimadamlarının hazırladığı Gerekçeli Anayasa Önerisi'ni kaynak olarak kullanmaktır. Ne var ki, sınırlı bir yazı çerçevesi içinde, her anayasal soruna değinmeye elbette olanak bulunamamıştır. Konuya bundan fazla ilgi duyan ve Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'na hazırlanan anayasa tasarısını ayrıntılı bir biçimde değerlendirmek isteyen okuyucu, doğrudan doğruya, bu yazıda kullanılan asıl kaynağa başvurabilir.

- 1) A.U. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 497, Ankara, 1982, 165 TL.
- 2) İkinci meclisin uygulamada oynadığı rol konusunda bkz. Cem Eroğul, Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu'nun Yeri, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 398, 1977.

60. YILDA ATATÜRKÇÜLÜK

Ömür SEZGİN

1981 Atatürk yılı olarak kutlandı. Yurdun her köşesinde Atatürk heykelleri dikildi. Atatürk ve Atatürkçülük adına bol bol söylevler verildi, makaleler, kitaplar yazıldı. Toplumumuzun yaşadığı derin bunalım Atatürkçülük ideolojisiyle onarılacak istendi, ama değişik Atatürkçülük anlayışları ortaya çıktı.

Zihinlerde yaratılan bulanıklığı biraz olsun giderebilmek için geriye dönmek ve Kurtuluş Savaşı'nın verildiği ve cumhuriyetin kurulduğu dönemin temel toplumsal çatışması üzerinde durmak istiyorum. Çünkü herhangi bir dönemin temel toplumsal çatışması anlaşılmadıkça, o döneme ilişkin olaylar ve daha sonraki gelişmeler anlaşılamaz. Toplumumuzun günümüzde geçirmekte olduğu bunalıma yanıt verebilecek bir ideoloji ise hiç yaratılamaz.

Bilindiği gibi, Atatürk'ün belirli nedenlerle, değişik zamanlarda söylemiş olduğu sözler, söylendikleri çerçeveden soyutlanarak değişik Atatürkçülük anlayışlarına dayanak yapılmış ve yapılmaktadır. Bunlara birkaç örnek vermek istiyorum.

13 Eylül 1920 tarihli, Halkçılık Beyanamesi diye bilinen, hükümet programı önerisinin ikinci maddesinde yer alan "halkı emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtarmak" amacı, bazı "sol" çevrelerce Atatürk'ün sosyalistliği için yeterli bir kanıt sayılmıştır. Oysa aynı programın birinci maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş nedeninin "vatanın istiklali ve hilafet ve saltanat makamının kurtarılması" olduğu belirtilmektedir.

Nedir Kurtuluş Savaşı ve onu izleyen dönemdeki temel toplumsal çatışma?

* * *

Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyetin kuruluşu, 19. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan bir seri olaylar zincirinin son halkasıdır. Bir önceki hal-ka, İkinci Meşrutiyet hareketi ve İttihat ve Terakki iktidarıdır. 1908 İkinci Meşrutiyet hareketi ise Türk tarihinin 1789'u olarak ele alınabilir. Ne var ki, 1789 Fransız Devrimi'nin burjuva sınıfının öncülüğünde gerçekleştirilmiş olmasına karşılık, Türkiye'de İkinci Meşrutiyet böyle bir sınıf olmaksızın, İttihat ve Terakki Cemiyetinin öncülüğünde, asker-sivil-aydın bir azınlık tarafından gerçekleştirilmiştir.

Özel tarihi koşullarda siyasi iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki "batıcı" ideolojisini -ki bilimsel adı burjuva ideolojisi- eyleme geçirmek istemiştir. Kapitalizm öncesi toplumsal yapı buna elverişli olmadığından, İttihat ve Terakki, iktidarını zora dayanarak devam ettirmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu durumda da toplum eşit güçte olmayan iki cepheye ayrılmıştır: Hilafet ve saltanat rejiminde ifadesini bulan geleneksel düzenden yana olanlar ile modern burjuva devleti ve kapitalist bir toplum yaratma çabasında olanlar.

Birinci Dünya Savaşı yenilgisi İttihat ve Terakki'nin iktidarına son vermiş ve siyasi iktidar yeniden toplumsal yapının egemen temsilcisi halife-sultana geçmiştir. Fakat İtilaf devletlerinin fiili işgali altında gerçekleşen bu iktidar, aynı zamanda Anadolu'da bir iktidar boşluğu yaratmıştır. Bu iktidar boşluğu içinde yabancıların işgaline karşı ortaya çıkan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri büyük ölçüde eski ittihatçıların ön ayak olmalarıyla kurulmuş olsalar bile "batıcı" ideolojiyi kendilerine bayrak yapmamışlardır. Anadolu'nun yer yer işgal edilmiş olması, geçici de olsa, yukarıda belirttiğimiz cepheleşmeyi bir ölçüde kırma imkanını vermiştir. Bir ölçüde diyorum, çünkü İttihat ve Terakki'nin "milli iktisat" denemelerine rağmen altyapıda elle tutulur değişimler sağlanamadığı için, toplumda egemen olan yapı yine kapitalizm öncesi bir yapı ve egemen ideoloji dini ideolojidir. Temel çatışma, savaş koşulları içinde örtük bir biçimde devam etmektedir. Zaten, toplumda güç dengesinin hilafet ve saltanatçı- lardan yana olduğunu bildiği için-

dir ki Mustafa Kemal en büyük çabasını bu noktada toplamıştır. Ve Kurtuluş Savaşı'nın siyasi stratejisi, halife-sultanın temsil ettiği devlet iktidarına karşı toplumsal hegemonyayı kurmak olarak nitelendirilebilir. Bu hegemonyayı sağlamak için dini ideoloji ön plana çıkarılmıştır. Yalnız burada iki noktaya değinmek gerekiyor. Birincisi, bu hegemonyanın kurulması lise tarih kitaplarında yazıldığı kadar kolay olmamıştır. İkincisi ise, sorun salt bir taktik, basit bir aldatmaca da değildir. Nesnel koşulların zorladığı bir uzlaşma söz konusudur. Ortak düşmana karşı vatani kurtarmak için bir birleşme.

Savaş koşullarının sağladığı uzlaşma iki kavram etrafında oluşmuştur: Ulusal egemenlik, hilafet ve saltanat makamını kurtarmak. Hemen eklemek gerekir ki, Mustafa Kemal ve arkadaşları nazarında ulusal egemenlik, öngördükleri "yeni" iktidarın hukuksal dayanağıdır, geleneksel yapının egemen güçleri için ise hilafet ve saltanat makamının korunmasının garantisidir.

Bir başka anlatımla, Kurtuluş Savaşı dönemi, birbirleriyle uzlaşmaz iki ayrı ideolojiye sahip güçlerin, vatanın bağımsızlığını sağlamak amacıyla birlikte hareket ettikleri bir dönemdir. Askeri planda savaşın kazanılması için bu birlikteliğin sağlanması ve dağılması yaşamsal bir sorundur. Atatürk'ün sözlerini yorumlarken bu zorunluluğun gözden uzak tutulmaması gerekir. Bununla birlikte, daha askeri mücadele devam ederken bile iki ideoloji arasında iktidar mücadelesi sürmüştür. Ve bu iktidar mücadelesi, toplumsal güç dengesi kendilerinden yana olmamasına rağmen Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından kazanılmıştır.

* * *

Türk Kurtuluş Savaşı'nı ve cumhuriyet rejiminin kuruluşunu daha iyi anlayabilmek için batı ülkelerindeki gelişmelerle de karşılaşmakta yarar vardır. Batıda, genel olarak sivil toplumdaki gelişmeler devlet biçimini ve siyasi rejimi belirlemiştir. Örneğin feodal bir yapı içinde, iktisadi bakımdan gelişen ve toplumda fiili olarak egemenliği eline geçirmiş olan burjuvazi daha sonra siyasi iktidarı da ele geçirmiştir. Oysa Türkiye'de bunun tersi bir gelişme söz konusudur. Gelişmiş batı ile ilişkiler sonunda devlet aygıtı içinde etkili olan bir grup aydın (asker-sivil)

"batıcı" ideolojiyi benimsemiş ve belirli tarihsel koşullarda siyasi iktidara sahip olabilmıştır. Önce "batı tipi" devlet yaratılmış, ondan sonra da, devlet gücüne dayanılarak sivil toplum yaratılmak istenmiştir. Elbette böyle bir gelişme beraberinde birçok çelişkileri de getirmiştir.

Bu noktada şöyle bir itiraz ileri sürülebilir. Türk toplumunun gelişmesi kendine özgüdür ve batı ülkelerinin gelişme modelleri çerçevesinde değerlendirilemez. Atatürkçülük de kendine özgü bir ideolojidir, belirli sistemlerin dar sınırları içine oturtulamaz.

Bilindiği gibi bu görüş oldukça yaygındır. Hatta yine Atatürk'ün "Biz bize benzeriz" sözüne dayandırılmak istenir. Gerçekten Atatürk bu sözü söylemiştir ve aslı da şudur: "... (siyasi rejimimiz) ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş! Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz bize benziyoruz efendiler" (1.12.1921, TBMM Zabıt Ceridesi, s. 475) Oysa

burada söz konusu olan, hilafet ve saltanat yanlılarının Mustafa Kemal'in iktidarını sınırlandırmak için öngördükleri bazı düzenlemelere karşı çıkmaktır. Ve Cumhuriyet ilan edildikten sonra, hilafet yanlıları bu kez Mustafa Kemal'in bu sözlerine sığınarak Cumhuriyet rejimine karşı çıkacaklardır.

Atatürkçülüğün kendine özgü bir ideoloji olduğunu ileri sürmek Atatürk'ü büyütmez. Böyle bir tutum genellikle, siyasi iktidara sahip olanlar tarafından her yaptıklarını meşru gösterme çabasından kaynaklanmıştır. Ne olduğu iyi anlaşılmadıkça herşey Atatürkçülük kavramına sığdırılabilir. Atatürk'ü iyi anlayabilmek ve Atatürkçülüğe özünde mevcut olmayan işlevlerin verilmesini önleyebilmek için, hangi koşullarda, ne için, kimlere karşı mücadele ettiğini iyi bilmek gerekir. Atatürk'ün büyüklüğü, modern bir burjuvazinin bulunmadığı, hilafet ve saltanatçıların egemen oldukları bir toplumda, modern devleti -aksayan yanları da olsa- kurabilmiş olmasındadır.

TOBAV

Devlet Tiyatrosu Opera ve Balesi Çalışanları
Yardımlaşma Vakfı

Çocuk Oyunları Yarışması

Çocuk oyunları yazımının özendirilmesi ve geliştirilmesi için Vakfımız, (Devlet Tiyatrosu Operası ve Balesi Çalışanları Yardımlaşma Vakfı) ödüllü bir yarışma açmıştır.

Yarışmada başarılı bulunan 5 oyuna 10.000,-'er TL. ödül verilecektir. Oyunların tiyatrolarda oynanması sağlanacak, yazarları ile anlaşıldığında kitapları da basılacaktır.

Seçici Kurul Üyeleri:

Turgut Özakman, Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu, Rutkay Aziz, Yücel Erten, Salih Kalyon, Firuzan Özgen ve Tamer Levent'ten oluşmaktadır.

Geniş bilgi için: TOBAV Çocuk Oyunları Yazımı Yarışması
İnkilap Sokak No. 25/4, Kızılay / ANKARA

30 AĞUSTOS'UN 60. YILDÖNÜMÜNDE

1

Günümüz için de önem taşıyan iki belge

AŞAĞIDA yakın tarihimizle ilgili iki belgeden bölümler sunuyoruz. Bu belgelerden birincisi Lord Balfour'un Milletler Cemiyeti'nin Birinci Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmadır. Arthur James (Lord) Balfour İngiliz Muhafazakar Partisinde 50 yıl iktidarı elinde tutmuş, 1902-1905 yıllarında Başbakan, 1916-1919'da Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. İrlanda'ya özerklik verilmesinin şiddetle karşısında bulunmuş olan Balfour, İrlanda İşleri Bakanlığı sırasındaki kanlı baskı yönetiminin baş sorumlusu olarak tarihe "Kanlı Balfour" adıyla geçmiştir. Güney Afrika'daki madenlerde çalıştırılmak üzere Çin'den büyük sayılarda köle-işçi getirtmesi de bütün dünyadaki hümanistleri ayağa kaldırmıştı. Ama Balfour'un asıl ünü 1917'de Dışişleri Bakanı olarak İngiltere Siyonistlerinin başı olan parabaşı Lord Rotschild'e gönderdiği ve tarihe "Balfour Bildirisi" olarak geçen belgeden dolaydır. Bu belgeyle Britanya İmparatorluğu "Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurt kurulmasını" resmen kabul ediyor, böylece de bugünkü İsrail Devleti'nin temeli o zamandan atılmış oluyordu. (Oysa aynı Britanya İmparatorluğu 1915 ve 1916'da, Türklere karşı İngiltere'nin yanında savaşmak koşuluyla, Filistin'de bir Arap devleti kurulmasını ünlü "McMahon Yazışmaları" ile Mekke Şerifi Emir Hüseyin'e taahhüt etmiş bulunuyordu). Aşağıda kimi bölümlerini vereceğimiz konuşmayı Balfour Milletler Cemiyeti'nde

İngiltere Başdelegesi sıfatıyla 22 Kasım 1920 günü yapmıştır. Türkiye'ye yönelik emperyalist kaynaklı Ermeni terör hareketleriyle Filistin Kurtuluş Hareketi arasında şu ya da bu biçimde bir ilişki kurulmasına kimi çevrelerce özel bir çaba harcandığının izlendiği günümüzde bu belgenin, kanımızca, özel bir önemi vardır.

İkinci belge, Balfour'un bu konuşması üzerine Esad Fuad Tugay'ın Balfour'a (ve birer kopyasını Milletler Cemiyeti'ndeki öteki ülkeler delegelerine) gönderdiği 15 Aralık 1920 günlü mektuptur. Tugay, Abdülhamit'in önce idama mahkum ettirip sonradan Şam'a sürdüğü, yararlılıkları ve açık sözlülüğüyle ünlü Müşir (Maresal) Fuat Paşa'nın oğludur. 1902 ve 1905'te iki kez tutuklanmış, 1908 Meşrutiyetinden sonra hariciye mesleğine girerek çeşitli ülkelerde görev yapmıştır. Türkiye'ye dönen Tugay, 1973'te İstanbul'da ölmüştür.

Her iki belge de araştırmacı Şadan Karadeniz'in Türk Tarih Kurumu Belleten (cilt 37, sayı 148, s. 583-605, Ekim 1973)'de "Yakın Tarihimizle İlgili Bir Belge: Esad Fuad Tugay'ın İngiltere Başbakanı Balfour'a Yazdığı Mektup" başlığıyla yayınlanan makalesinden alınmıştır. Bu makalede belgelerin hem İngilizce asılları, hem de Türkçe çevirileri vardır.

BALFOUR'UN KONUŞMASINDAN

Mr. BALFOUR (Britanya İmparatorluğu) — Önümüzdeki, ivedilikle ele alınması gereken Ermeni kırımları sorunu ile ilgili olarak; biri Lord Robert Cecil, öteki ise, saygıdeğer Belçika temsilcisi tarafından sunulan iki öneri var...

Bir an için, elimizden gelirse Ermenilere yardım etme gereksinmesini bir yana bırakarak, bizi engelleyen pratik güçlükleri düşününüz. İyi niyet iyi siyasetin temelidir; ama gerçekleştirme yolu bulunamazsa, başbaşa iyi niyet hiç bir işe yaramaz. Kurul'daki arkadaşlarımın, Konsey'in karşılaştığı ve sırası gelince Kurul'un da karşılaşacağı en önemli güçlüklerden birinin farkına varacaklarını umarım. Bu güçlük, Antlaşma'da ifadesini bulan Milletler Cemiyeti örgütünün düzenlenişinde, Ermenistan'da karşılaştığımız türden bir durumun öngörülmemiş olmasıdır.

Antlaşma, sınırları açık seçik belli, uygar dünya kamuoyunun etkilerine ve son çare olarak başvurulacak ekonomik baskı tehdidinde açık olan, düzenli devletler gözönünde bulundurulacak hazırlanmıştır. Milletler Cemiyeti'nin dünya barışına katkıda bulunabileceği, anlaşmazlıkların savaşa dönüşmesini önleyebileceği, uygar devletler arasındaki uyumsuzlukların büyük bir savaşın dehşetine dönüşmesini yargıcılık (hakemlik) ya da başka yollarla engelleyebileceği başlıca koşullar bunlardır. Bu koşulların hiç birinin şu anda Ermenistan'da ele almamız gereken duruma uymadığını görüyoruz. Kesin sınırları olan devletlerle karşı karşıya değiliz. Ermenistan'ın sınırları kesinlikle saptanmış değildir. Başkan Wilson bu sınırların saptanması sorumluluğunu üstüne almıştı. Ancak, bildiğimce, bu konuda bugüne değin hiç bir şey yapılmamıştır. Söz konusu olan,

uygar devletler arasındaki ilişkiler de değildir; kamuoyuna karşı duyarlı ve bizim öylesine önem verdiğimiz kamuya açık olmanın en küçük ölçüde bile olsa etkileyebileceği insanlar karşısında da bulunmuyoruz. Mustafa Kemal, Milletler Cemiyeti'nin ya da uygar dünyanın görüşüne, yahut insancıl bir yargı kurulunun, davranışlarından ötürü kendisini kınamasına aldırır mı? O, bütün bunlara karşı tam anlamıyla ilgisizdir. Kuşkusuz, Milletler Cemiyeti'nin elindeki silahların en önemlisi ekonomik baskıdır. Mustafa Kemal'e nasıl bir ekonomik baskı yapabilirsiniz? O, ne, düzenli bir devletin mali işlerinden, ne de Asya Türkiye'sinin (Anadolu'nun) ticaretinden sorumludur; Milletler Cemiyeti'nin en doğal olarak seslendiği ve birinci planda önem verdiği güdülere (saiklere) karşı alabildiğine duyarsız olan düzensiz bir eşkiya takımının başıdır...

Sayın Başkan izin verirlerse, yıllardır Ermenistan için beslenen iyi niyetlerin bol bol dile getirilmiş olduğunu söylemek isterim. Yıllar yılı bu konuyu inceleyen devlet adamlarının hepsi de, sorunun ağırlığını duymuşlar, kendi adlarına ellerinden geleni yapmak için çaba harca-

mışlar, ama üzülererek söylüyorum, yapabildikleri çok önemsiz olmuştur...

Anladığıma göre, M. Viviani ve Fransız delegasyonu, Kurul'un hemen gerekli tedbirleri almasını ve Ermenileri korumak için bir devletin Mustafa Kemal'e görüşmelere girişmesini istiyorlar. Önerilen bu ise, böyle bir öneriyi kabul etmeden önce niteliğini daha açık seçik olarak anlamamız gerekir. Mustafa Kemal'e önerilecek bir şey olmadıkça, onunla nasıl görüşebilir, ya da başka birinin onunla görüşmesini nasıl isteyebilirsiniz? Mustafa Kemal'e görüşmek üzere seçeceğimiz devlet, Türkiye ile Barış Antlaşması ve Küçük Asya (Anadolu) ile ilgili anlaşmaları imzalayan devletlere danışmadan, ona nasıl bir öneride bulunabilir? Eninde sonunda düzensiz bir eşkiya takımının başı olan Mustafa Kemal'e, kabul edebileceği bir öneride bulunma olasılığı var mıdır?... "Görüşme" iki uygar devlet arasında olur ve bu devletlerden biri, ötekine, iki tarafın karşılıklı çıkarlarını uzlaştırıcı bir öneride bulunur. Küçük Asya'nın bugünkü durumu karşısında ne yapabiliriz? Mustafa Kemal'e uygar bir devlete davrandığımız gibi davranabilir miyiz? Ona, kabul edeceği bir öneride bulunabilir miyiz? Bir kez daha incelendiğinde, özü gereği uygulanamayacağı ortaya çıkabilecek olan bir tasarıya girişmeden önce bu sorular üstünde düşünmemiz gerekir.

TUGAY'IN BALFOUR'A CEVABINDAN

22 Kasım'da yaptığımız konuşmanın metnini ancak şimdi görebildim. Bu konuda, birer nüshasını meslekdaşlarınıza gönderdiğim, aşağıdaki açıklamayı yapmak zorunluluğunu duyuyorum:

Büyük savaş, öylesine övülen Avrupa uygarlığının boşluğunu çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Avrupa'nın sözde Hristiyan devletlerinin birbirlerine karşı davranışlarında kendilerini utanç verici ölçülerde alçaltmaları, bu uygarlığın dış görünüşünün yüzeysel olmaktan öte bir anlam taşımadığını kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde kanıtlamıştır. Madde açlığının doğurduğu nefretin, içinizdeki en seçkin aydınların ve siyasal önderlerin bile gözlemini kör etmeye yetecek güçte olduğu ortaya çıkmıştır. Gene de, 22 Kasım'da, Cenevre'de söylediğiniz sözler, sizin gibi, çabalarının siyasete olduğu kadar bilim ve felsefeye ada-

Desen: Gürol Sözen

makla ün yapmış olgun bir siyaset adamının ağzından çıktığı için çok şaşırtıcıdır.

Mustafa Kemal'e "eşkiya" demek için nasıl bir gerekçeye sahipsiniz? Siz ki, Türkiye'de, gelmiş geçmiş tüm eşkiyalardan çok daha kötü davrandınız. İnanılmaz davranışlarınız, savaşmaktan yorgun düşmüş bir ulusun, yağma planlarınıza karşı tüm güçlerini toplayarak sarsılmaz bir irade ile, özgürlüğünü kazanmak için tek bir insan gibi ayağa kalkmasına yol açmıştır. Bu suçlayışma, Parlamento'nuzda ve emperyalist basınınızda öylesine beğenilen her zamanki ikiyüzlülüğünüzle karşılık vererek, işgalinizin Türkiye'ye hiç bir zarar vermediğini mi söylemeye yelteneceksiniz? Size, davranışlarınızın kısa bir özetini vereceğim. Söyleyeceklerim herhangi bir biçimde abartmalı görünecek olursa, durumunuz, size, bir araştırma yaparak, benim burada söyleyebileceklerimden çok daha fazlasını öğrenme olanağı sağlayacaktır.

Ateşkes Anlaşması'nı imzalayıp da, savaş süresince yüzünüze kapatılmış olan (sizin, mertliğe sığmaz bir biçimde "eşkiya" diye nitelediğiniz seçkin generalin, dev tahrip makinelerinize karşı yiğitçe savunduğu) Boğazlardan geçiş hakkını elde ettikten sonra, imzanızı hiçe sayarak, Anlaşma koşullarına aykırı bir davranışla birliklerinizi karaya çıkardınız. "Uygar" askerleriniz, karaya çıkışlarını, Şehzadebaşı kışlalarındaki Türk askerlerine uykuda ateş ederek kutladılar. Sonra da, savaş sırasında, vahşi "Hunlara" yüklemekten tat duyduğunuz bütün davranışları aşan bir dizi korkunç kovuşturmalara giriştiniz. Aralarında eski bakanların, senatörlerin, mebusların, yazarların, vb. bulunduğu

yüzlerce seçkin insan, sırf onların yurtsever olduklarını bildiğiniz için zulüm görmüşler, Malta'ya sürülmüşlerdir...

Son zamanlarda, dünya üç devletin; emperyalist Rusya, Almanya ve Avusturya dışişleri bakanlıklarının arşivlerinin içeriğini öğrenme olanağını bulmuştur.* Umarız ki, çok yakın bir gelecekte, İngiltere'de gerçek bir İşçi Partisi'nin işbaşına gelmesiyle, Dışişleri Bakanlığımızdaki belgeler de, size onları yok etme olanağı verilmeksizin, dünya kamuoyuna açıklanacaktır. Ancak o zaman, sinsi propagandanızın kurduğu, temeli yalanlardan oluşan o kocaman yapının çökmesiyle bütün dünya, en safdil olanlar bile, ikiyüzlülüğünüzün ne şaşılacak ölçülere vardığını anlayacak, sizi gerçek ve uğursuz yüzünüzle(?) görecekler...

Yukarıda sıralanan gerçekleri bilmiyorsanız, bir araştırma yaptırarak, özetini verdiğim olayların, acı gerçeğin yalnızca bir kısmı olduğunu öğrenebilirsiniz. Bütün bu suçları işleyen devletin temsilcisi olarak, yeryüzünün büyük bir bölümünü, doymak bilmez akbabaların pençesinden kurtarmak amacını güden büyük ve karşı durulmaz bir hareketin başlıca yürütücülerinden biri olan Mustafa Kemal Paşa gibi seçkin bir yurtsevere hakaret edebilecek en son insan olmanız gerekirdi...

Mustafa Kemal, sizin "uygar dünya" diye nitelediğiniz ulusların, ya da herhangi bir "insancıl yargı kurulu"nun görüşüne ne diye önem versin? Sözü ettiğiniz uygar insanlar kimlerdir? Düşüncelerini nerede ve nasıl dile getiriyorlar? İnsancıl kimselerden oluşan bir yargı kurulunu nerede bulacağız?

Eğer böyle insanlar ve böyle yargı kurulları varsa, bunların, varlığını yitip savunan bir ulusu suçlayamayacakları kuşkusuzdur. Türkiye'yi parçalamaya, bizleri haince yurdumuza yerleştirdiğiniz Yunanlıların tuttuğu durumuna düşürmeye çalışan eşkıyalığa karşı Mustafa Kemal'i savaşıma iten haksızlığınızdan ötürü, asil sizleri suçlayacaklardır. Verdiğiniz sözleri yerine getirmediğiniz, imzanızı hiçe saydığınız, en çok da, dünyanın bir çok yerlerinde sürekli olarak büyük acılara ve kan dökülmesine yol açtığınız için suçlayacaklardır sizi...

İkiyüzlülük edip güçsüzlerin savunucusu gibi görünmeye yeltenecek, utanç duygusundan yoksun emper-

yalist basınınızın, ya da aşırı ulusçu politikacılarınızın uydurdukları hayal ürünü bahanelerle, size zarar verebilecek güçte görmediğiniz dünyanın uzak yakın bütün uluslarının işlerine karışacak yerde, niye İrlanda'da, Mısır'da, Mezopotamya'da, Hindistan'da, vb. vb. plebisit uygulayarak, zorbaca sömürünüz altında inleyen yüz milyonlarca insanın özgürlüklerini kazanmalarına izin vermiyorsunuz? Kendi ülkenizde çok daha önemli sorunlar çözüm beklerken, neden, küçücük işlerle uğraşmak için, bu kıyımatta bunca sıkıntıya katlanıp, bunca yolu göze alarak, ta Cenevre'ye gidiyorsunuz?

Niçin, acıma bilmez emperyalizminizin tuttuğu olan yüz milyonlarca insanın, sizden başka tüm insanlığın yüreğini dehşet ve acımayla dolduran yürek delici inlemlerine kulak-

larınızı tıkayarak, sınırlarınızın dışında kıyımlar yaratıyorsunuz?... Anlattıklarım, Britanya İmparatorluğu denen o dev zulüm yapısının Başbakanı olduğunuz için öldürücü bir utançla ürpermeniz yetmediyse, Kitchener'i Mehdi'nin cesedini Nil nehrine attığı için Buz Deniz'i'nde çıkan fırtınada diri diri sulara gömerek cezalandıran, o gözünden hiç bir şey kaçmayan Tanrı, doymakbilmezliğiniz yüzünden işlediğiniz tüm kötülükleri iyiliğe dönüştürerek, ibret alınacak bir biçimde sizin de belânızı verinceye dek, hiç bir şeye aldırmaksızın bildiğiniz yolda, yürümeye devam edin.

(*) Burada Tugay, Devrim Hükümetinin 1918'de Çarlık Rusyası Dışişleri Bakanlığındaki belgeleri dünyaya açıklamış olmasını kastediyor. BS.

diye haykıran bir kalem, şovenliğin değil, yabancı sermaye boyunduruğuna karşı bağımsızlıkçılığın sözcüsüdür.

"Ben sefaletten ölürken seni sıkmazsa refah Hak erenler buna ummam ki desin: Eyvallah!"

sözleri halkın şiiriyle yükselen bir şikâyetname değil de nedir? "Hasta", "Küfe", "Hasır", "Geçinme Belası", "Meyhane", "Mezarlık", "Seyfi Baba", "Mahalle Kahvesi" gibi, halkın gerçeklerini, halkla yaşadığı birliği içinde dile getiren şiirlerin yazarına, hele o dönem koşulları çerçevesinde halkçı şair denmez mi? "İstiklal Marşı" yazanımız Mehmet Akif'in, örneğin "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" deyişine bakarak, onu hemen "tümüyle çağdaş uygarlığın düşmanı" diye görmek de gerçeklere uymuyor. 19 Kasım 1920'de Kastamonu'da Nasrullah Cami'inde kurtuluş savaşı için halka sunduğu ve sonradan yayınlanarak tüm Anadolu'ya dağıtılmış olan ünlü "mev'ize"sindeki şu parçalarda bile, onun "medeniyet" deyişi altında batının egemen güçlerinin emperyalist sömürü ve saldırınlığını, hatta onların kendi halkları üzerindeki baskı ve sömürlerini de hedef aldığını görüyoruz: (Özalp'ın derlemesinden s. 189-191)

"... İşte bugün bizden istedikleri, doğrudan doğruya başımızdır, boyunumuzdur, hayatımızdır, varlığımızdır... Bir de o müsellahtı olduğunu kabul ettiğimiz haydutların başları pek boş değil. Korktukları tehlike-

ler var. Biz zaruri olan müdafaai hayat vazifesinde biraz daha sebat edecek olursak emin olunuz ki, cehennem olup gidecekler. Biraz izah edelim.

Kuvvetlerinin kudretlerinin pek büyük olduğunu bildiğimiz düşmanlarımızın önünde iki müthiş tehlike var: Biri onların kendi tabiri veçhile İslam tehlikesi, diğeri komünistlik tehlikesi! İslam tehlikesini herifler çoktan beri hesaba almışlardı da ona göre ellerinden gelen tedbiri tatbikten geri durmamışlardı. Lakin altı yedi seneden beri devam eden bu harp birçok hesapları altüst etti. Birçok tahminler yanlış çıktı. Bugün düşmanlar artık müstemlelelerdeki insanlardan eskisi gibi emin olamıyorlar. Beşeriyetin gözü açıldı. Mahkum milletler kendilerinin hakim milletler elinde ne büyük bir kuvvet olduğunu bu sefer gözleriyle gördüler. Kanlarını, canlarını kimlerin hesabına döktüklerini anladılar. Harbin her türlü safahatında bulundular... Hele tahakkümleri, esaretleri altında yaşadıkları Avrupalıların (bilindiği gibi o dönem henüz Avrupa özellikle de İngiltere emperyalizmi başı çekmekteydi. B.S.) kendilerini harbe sürüklerken verdikleri vaadlerin hiçbirinin aslı faslı olmadığına, bu gidişle kıyamete kadar kendileri için hürriyet, refah, rahat yüzü görmek nasip olamayacağına iyice yakın hasıl ettiler. Bugün cihan eski cihan değil. Hele Asya hiç o bildiğimiz halde bulunmuyor... İstiklâl sevdaları her yerde uyanıyor. İşte bütün bu hareketler İslam tehlikesi namı altında toplanarak düşmanlarımızı titretiyor.

İkinci tehlikeye gelince: Komünistlik denilen bu hareket... Senelerden beri sosyalistlik namı altında için için kaynayan Avrupa hükümetlerini ürktüp duran bu hareket bugün artık artık yanar dağlar gibi alevler saçmaya başladı. Bu yangının kıvılcımları Paris, Londra, Roma ufuklarına dağılır, oralarda yer yer yangınlar çıkarır oldu. Çünkü hükümetleri ne kadar uğraşsa, ne kadar çabalasa buna karşı gelemiyor. Zaten böyle bir yangın için Avrupa'nın her tarafında istidat vardı, hazırlık vardı. Sermaye sahipleri ile amele arasındaki gerginlik son senelerde, bilhassa bu muharebe esnasında son dereceyi bulmuştu. Ruslar önyak olarak çarın, çarlığı, asilzadelerin bitmez tükenmez imtiyazlarını, servetlerini, sâmanlarını hâk ile yeksan edince, Avrupa'daki sosyalistler de ayaklanmaya azmetti. Bu adamlar diyor ki:

— Bu harp, bu yedi seneden beri devam eden afet kırk, elli milyon beşerin doğrudan doğruya harp meydanlarında helâkine sebep oldu. Bir o kadar insanı da bu sönen hayatların arkasında bokes, perişan bir halde bıraktı, manevi bir ölüme mahkum etti. Netice ne oldu? Bir kaç zalim hükümet istibdadını artırdı. Milyarlarca servet sahibi bir kaç muhtekirin hazinelerini, kasalarını doldurdu. Fukara tabakasının, işçi tabakasının sefaletini artık tahammül edilmeyecek derecelere getirdi. O halde biz kimin için çarpışmış, hangi gayeye hizmet etmiş olduk? Bununla beraber sulh şeraiti diye ortaya atılan hezeyannameler bundan böyle milletlere asla huzur temin etmeyecektir. Bilakis bunların aralarındaki ihtilafları, husumetleri, rekabetleri, kinleri, intikam hislerini büsbütün körükleyecektir. Artık beşeriyet buna tahammül edemez. Artık sefil mahiyetleri bütün çıplaklığı ile meydana çıkan bütün bu teşkilatı, bütün bu müessesatı yıkmalı, yerine yenilerini koymalıdır..."

Burada Akif'in kavgası kiminle, kime karşı, apaçık görünmüyor mu? Avrupa'nın bilimine, sanatına, uygarlığına karşı değil; hele o uygarlığın gerçek yaratıcısı emekçi halk yığınlarına karşı hiç değil. Fakat asi uygarlığın da düşmanı olarak koyduğu (emperyalist savaşı ne güzel tahlil etmiş!), bütün insanlığın düşmanı olarak koyduğu, bu nedenle de "tek dişi kalmış canavar" dediği emperyalist egemen güçlere karşı Akif'in kavgası.² Ve "tehlike" dediği şeyleri uygarlığın kendisi için değil, "medeniyet" denilen sömürgeci emperyalizm için belirttiği gayet açık ("onların kendi tabirleri veçhile" demiş özellikle).

Kaldı ki Akif, "Bütün sömürgeci devletler, bu tehlike karşısında şaşkınlıkla ve gittikçe şaşkınlıkları artacaktır" dediği bu "mev'ize"sinde şunu da ayrıca hatırlatmak ihtiyacını duymuştur: "Sakin bu sözlerimden benim ilim düşmanı, maarif düşmanı, terakki düşmanı olduğuma zahip olmayınız. Benim bütün insanlar hesabına ... istediğim bir medeniyet varsa, o da her manasiyle pek yüksek, namuslu, vekarlı bir medeniyettir, yani bir medeniyeti fazıladır". Bu tasarımına temel olan dünya görüşündeki çelişkiler elbette ayrıca incelenmeli ve değerlendirilmelidir. Ama bu incelemeleri yaparken örneğin şu satırlarını da gözönünde tutmak gerekir:

"Bakın mücahid olan Garba şimdi bir kerre: Havaya hükmediyor, kaani olmuyor da yere. Dönün de atıl olan Şarkı seyredin: ne geri Yakında kalmayacak yer yüzünde belki yeri! Nedir şu bir süre fenler, nedir bu san'atler? Nedir bu ilme tecelli eden hakikatler? Sefineler ki yaratır kıt'a kıt'a deryayı Şimendifer ki tarar buk'a buk'a dünyayı Şüun ki berka binip seslenir durur ovada Balon ki ruh-i kesifiyle yükselir havada... Hülâsa, hepsi bu âsâr-ı dehşet-âkinin Bütün tekâsüfüdür toplanan mesainin."

Uygarlığın başarılarını ve ilerlemeyi, emeğin yoğunlaşmasının ürünü olarak yorumlayabilen ve bütün şiirlerinde emeğin ve halkın yanından ve içinde yer alan bir şairin, uygarlığın özüne karşı gibi düşünülmesi hiç de gerçekçi görünmüyor. Bu nedenle değerli şairimizi son söz olarak, onun eski Mısır uygarlığına ve büyük Piramitlere bakışını yazdığı "Firavun'la Yüzyüze" şiirinden şu satırlarla anmak istiyoruz:

"Alınların biriken kanlı, terli husrânı: Şu 'Teb' harabesinin dalga dalga umrânı... Evet, sen eyleyemezsin sütun sütun feveran Boşanmasaydı o ter bi-günah alınlardan ... Ölüm saçarken o şimşekli gözler âfâka Eğildi baktı mı toprakta can veren halka?"

(1) Suat Zühtü Özalp. "Mehmet Akif Ersoy. Kur'an-Kerim'den Ayetler, Mev'izeler (Vaaz'lar)". Sevinç Matbaası 1969.

(2) Akif'in, bu vaz'ında olmamakla birlikte, aynı dönemde "kendisinin sorumluluğu altında yayınlanan" Sebiller dergisinin c. XX, sayı 511'deki imzası makalede "İngiltere'den ve öteki emperyalist hükümetlerden ve 'Avrupa kapitalist hükümetleriyle', vb. biçimlerde emperyalist ve kapitalist deyimlerini de doğrudan doğruya kullandığını görüyoruz. Bknz: Cevdet Kudret. "Bir Bakıma", İnkılap ve Aka Kitabevleri. İst. 1977. "Emperyalizm ve Mehmet Akif" makalesi. s. 244.

2 109. DOĞUM YILDÖNÜMÜNDE MEHMET AKİF TEN

30 AGUSTOS'un 60. yıldönümüne yaklaştığımız şu günlerde Anadolu'da bağımsızlık mücadelesine halkla omuz omuza katılan Mehmet Akif gibi bir halkçı şairimizi bir kez daha anmak isteriz. Dünya görüşündeki çelişkileri elbette gözardı etmeksizin, fakat her şair gibi onu da mutlaka çağının tarihsel toplumsal koşulları içinde derinlemesine inceleyip doğru değerlendirmek yükümlülüğü varken, bu çabanın Mehmet Akif gibi bir önemli şairimizden esirgenerek bazı ön yargılarla yetinildiğini görüyoruz. Öyle ki, yıldönümlerinde bile Akif incelemelerine bir adım daha atılmamaktadır.

"İnsan" adlı şiirinde:

"Haberdar olmamışsın kendi zatından da hâlâ sen 'Muhakkar bir vücudum' dersin ey insan, fakat bilsen... Senin mahiyetin hatta meleklerden de ulvidir!"

diyen bir şairin özündeki "hümanizm" görmezlikten gelinmez.

"Gölgesinden bile korkup bağırır bir ödleğ Otuzüç yıl bizi korkuttu 'şariat' diyerek"

M. Akif

satırları, dar görüşlü bir şariatçılığın değil, cesur bir özgürlükçülüğün ifadesidir herhalde.

"Samatya lordu müfettiş, Tatavla kontu müdür Zavallı milletin efradı orta yerde esir!"

Varır ölümüm sekiz yıl öncesine.
Babamla yaşamız bir.
Ey sağ kalanlar,
bu çağrı sizedir.
Uzun yaşamak isteyen kim varsa,
toprağın üstünde yaşamak isteyen,
toprağın altında değil,
toprağın altında değil,
bu çağrı onadır.
Bu çağrı herkese.
Bekleyene bu çağrı,
toprakta buğdaylar olsun diye
bekleyene,
ekmek pişirmek için, ekmek yemek
için

hamur kabarsın diye evlerde
ekin ekene bu çağrı, ekin biçene.
Uyumayın, diyoruz,
toprağın üstünde yaşamak isterseniz
eğer
toprağın altında değil,
dört açın gözünüzü diyoruz,
güneş burda kurtlarla, balçıkla sıvalı
Ölümün yaşı kadar yaşamız bizim.
Varır ölümüm sekiz yıl öncesine.
Babamla yaşamız bir.

(Mahmut Derviş)

Özgürlük İçin Verilen Bir Savaş: FİLİSTİN

Semih ACAR

ISRAİL için yapılacak en doğ-
ru tanım, bugünkü dünyamız-
da toprakları belli olmayan
tek devlet olduğudur. Bu ta-

nımı İsrail'e yakıştıran, gene kendi-
sidir. 4 Haziran Cuma günü İsrail
uçakları Beyrut'u şiddetle bomba-
larken, iki aya yaklaşan bir süredir

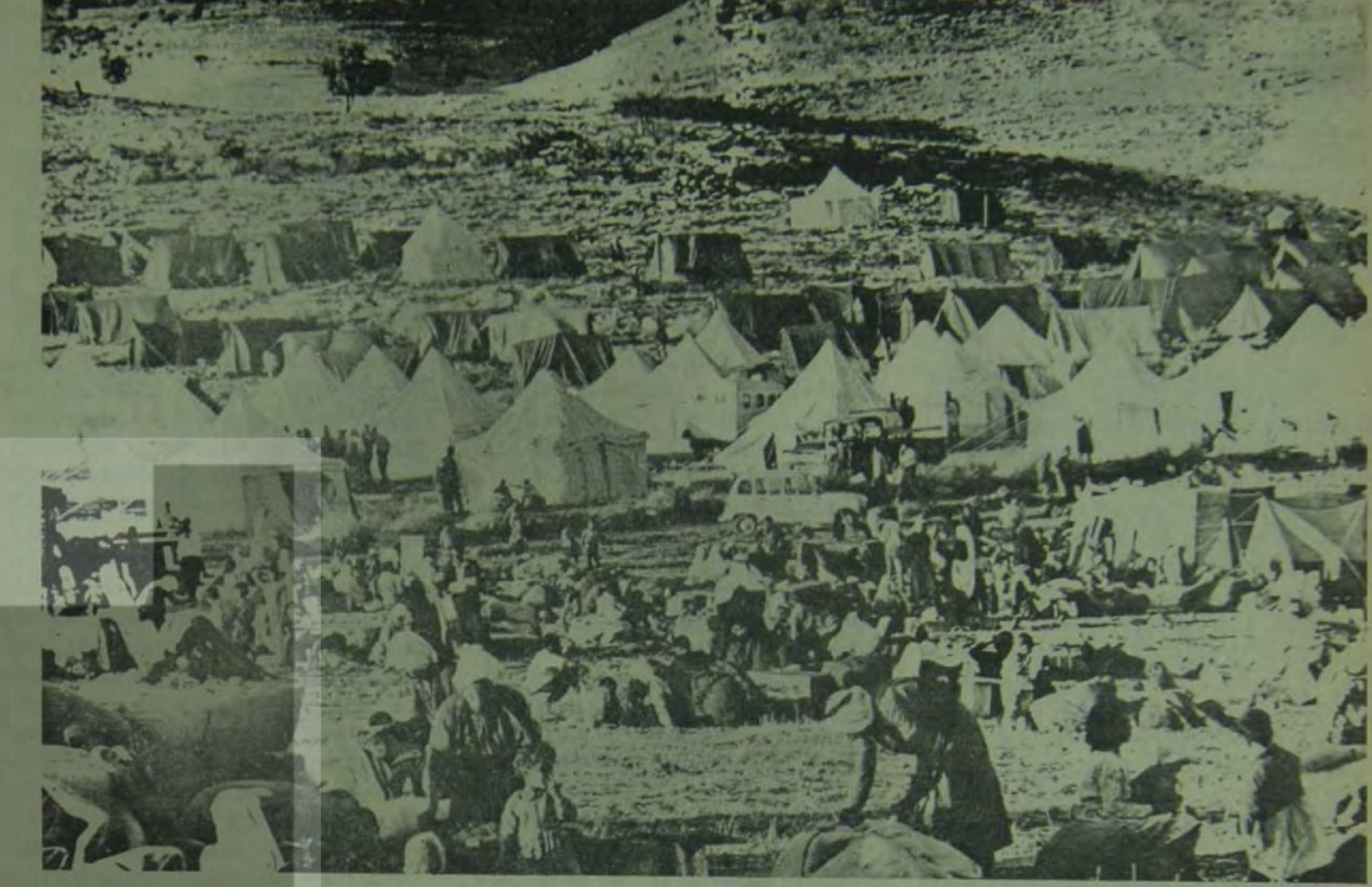
Lübnan topraklarının yarısını işgal
altında bulundururken, tanımladığı
gibi davranıyordu. Dünya kamuoyu
haftalardır, belki ilk kez bu denli
yoğun olarak, kendine şu soruyu
soruyor: İsrail'i Filistinlilere karşı
bunca acımasız kılan nedir?

En modern silahlarla, Arap dün-
yasının kıvancı güzel Beyrut'un ka-
pılarını zorlarken, ardında 40 bin
canveren insan bırakan İsrail çizme-
si altında çiğnenen insanlık onuru-
nun, öldürülen onbinlerce masum
insanın, yağmalanan kentlerin, yok-
edilen koca bir mirasın, göçe zorla-
nan yüzbinlerce insanın bu soykırı-
mın sorumlularını aramaması düşü-
nülebilir mi?

Hiçbir toplumsal ve tüzel yasak
tamamayan Siyonizm, insanlığın
onulmaya fırsat bulamamış yaraları-
nı yeniden deşerken, bilinçli bir
oyun oynuyordu. Ne var ki, oyun
bu kez tüyler ürpertici bir insanlık
dramına dönüştü. Bir halkın topyek-
kün yok edilmesi nazizme nasıl bir
şey anlatmadıysa, Siyonizme de an-
latmıyor. Siyonizmin günümüzde en
tehlikeli işlevleri kolayca karşılaya-
bilen bir doğası var. Özelliklerini,
19. yüzyılın sonlarında anti-semitizm
adı altında gelişen anti-Yahudi
harekete gösterdiği tepkiler içinde
kazandı. Adını Kudüs'teki Sion da-
ğından aldı. Hristiyan kökenli anti-
semitizme tepki olarak oluşan Siyo-
nizm, siyasal bir içerik kazanırken,
dünyadaki bütün Yahudilerin tek
bir ulus olduğunu, İsrail'in Yahudi-
ler tarafından ve yalnızca Yahudiler
için yaratılmış bir devlet olduğunu
ve Yahudilerin er geç İsrail'de top-
lanacağını öne sürüyordu.

Siyonizm aşırı bir ırkçılıktır. Sı-
nıflarüstü bir ulus olarak gördüğü
dünya Yahudilerini yalnızca kendi-
sine bağımlı kılan, öbür uluslardan
koparan, demokrasi ve toplumsal
ilerleme sürecinden soyutlayan
amaçlar taşır. Ona göre Yahudiler
tüm sınıfsal özelliklerden arınmış,
biyolojik (ırksal) anlamda bir ulus-
tur. Böyle bir ulus kavramının bi-
limsel gerçeklerle açıkça çelişmesi-
nin yanı sıra, dünyadaki Yahudile-
rin tümünün gerçek anlamda bir
ulus olduğu da doğru değildir. Ne
toprak, ne dil, ne kültür, ne ekono-
mik yaşam birliği olan dünya Yahu-
dilerinin bir ulus olması olanaksız-
dır.

Siyonizm kendine yerleşik top-
raklar ararken, modern siyasal Siyo-
nizmin kurucusu olarak kabul edi-

len Avusturya asıllı Theodore Herzl
için bu toprakların neresi olacağı
pek de önem taşıymıyordu. Herzl
için Yahudi devletinin Filistin'de ya
da başka bir ülkede kurulması ola-
naklıydı. Ne var ki, Yahudilerin
önemli bir bölümü, özellikle Doğu
Avrupa'da yaşayanları için bir Ya-
hudi devleti yalnızca Filistin'de ku-
rulabilirdi. Siyonizmin, her üç din
tarafından da kutsal sayılan Kudüs'
ün başkent olduğu Filistin toprak-
larında kurulmasını isteyenler daha
etkindi.

Bu amaçla ve Yahudi örgütleri-
nin girişimleri sonucu Filistin'e baş-
layan Yahudi göçü, 1917'deki Bal-
four Bildirgesi ile İngiliz emperyalizmi tarafından da desteklendi. İn-
giliz emperyalizminin bölgeye Ya-
hudilerin yerleştirilmesini öneren
bir plan hazırlamaya elbette hakkı
yoktu ama, bölgede doğacak karış-
ıklıklardan umduğu yararlar vardı.
Amaç, Yahudilerle Arapları birbiri-
ne düşürebilmektir. 1948'de kendi
egemenliğindeki kukla Arap rejim-
lerini yeni kurulan İsrail Devletine
karşı kıskırtmaya çalışan İngilizler,
Balfour Bildirgesi'ni verirlerken, as-
lında bağımsız bir Yahudi devleti
düşüncesini desteklemiyorlardı. Bu
nedenle, 1922-1948 döneminde Ya-
hudilerle Arapların İngiliz emperyalizmine karşı birlikte savaşmaları

olasıydı. Bu birlikte savaşımın so-
nunda iki uluslu tek bir devlet kuru-
labilirdi ve bu en doğru çözüm olur-
du.

Ne var ki, Siyonistler birlikte sa-
vaşımı reddettiler ve Yahudi göçüne
hız verdiler. Filistin'deki Yahudile-
rin sayısı 1931'de 175 bin iken,
1946'da 608 bine ulaştı. Bu, Filis-
tin'deki 1 milyon 973 bin kişilik
nüfusun üçte birini oluşturuyordu.
Yahudi göçmenlerin büyük bir ço-
ğunluğu, nazizmin canavarlığından
kaçan, yasal haklarının tanınmasını
bekleyen masum insanlardı. Kaçıp
Filistin'e göç etmiş olan Yahudile-
rin yersiz yurtsuz bırakılması ise, in-
san haklarının kabul edemeyeceği
bir yoldu. Birçok kapitalist ülkenin
kabul etmediği, nazizmin kurbanı
binlerce Yahudinin evi olmuştu Fi-
listin.

Yahudilerin yasal hakları uluslar-
arası bir soruna dönüştüğü zaman,
kimileri hemen Filistin'in bölünme-
sini önerdiler. Oysa Filistin iki ulus-
lu tek bir devlet olarak kalabilirdi.
Ama bölünme de Yahudilerin için-
de bulundukları koşullar bakımın-
dan dikkate alınmayacak bir çözüm
değildi ve BM tarafından da bu çö-
züm benimsendi. 29 Kasım 1947 ta-
rihinde, Filistin biri Yahudi, öbürü
Arap olmak üzere iki devlete bölün-

dü. En verimli toprakların bulundu-
ğu bölgeler Yahudilere verildi. 15
Mayıs 1948 tarihinde de İsrail Dev-
leti resmen kuruldu. Aynı yıl içinde
İngilizlerin çekilmesiyle birlikte
başlayan iç savaş sonunda, 900 bin
Filistinli Arap, İsrail tarafından yer-
siz yurtsuz bırakıldı. Göçmenler çe-
şitli Arap ülkelerine, özellikle Ür-
dün'e gittiler. Bu büyük göç sonun-
da Filistin'deki bazı Arap kentlerin-
de neredeyse hiç Arap kalmadı. İsrail bu savaş sonunda, 1947'de BM
tarafından Filistin Arap Devletine
verilen toprakların yarısını gaspet-
ti.

Anlaşıyordu ki, Siyonist hare-
ket BM'nin 1947'deki kararından
çok önce Filistin topraklarının tü-
müne göz dikmişti. BM kararının
kabul edilmesi de, İsrail için Filistin
topraklarının tümünden vazgeçilme-
si anlamını taşımamıştı. Dünyadaki
Yahudi örgütleri nasıl ki tanrının,
İbrahim'le yaptığı Akit'te, "Senin
soyuna Mısır nehrinden büyük nehi-
re, Fırat nehrine kadar olan topra-
ğı verdim..." diyerek, Kutsal Top-
rakları (Eretz Yisrael) İsrailoğulları-
na bağışlamışsa, yıllar sonra, Mart
1972'de bile, "Knesset (Yahudi Par-
lamentosu) Yahudi halkının Eretz
Yisrael üzerindeki tarihsel hakkının
tartışılmayacağını bildirir" denecek-
ti. Siyonizmin ırkçı, saldırgan ruhu
böyle buyuruyordu.

1949 Mayıs'ında tüm mal varlıklarına el konan Filistinlilere yurtlarına dönme olanağı tanımayı kabul eden İsrail, BM'ye üye olarak kabul edildi ama, üyeliğinin kabul edilmesinden bu yana 33 yıl geçmesine karşın, bu yükümlülüğünü yerine getirmedir. İsrail'in Batılı emperyalistler tarafından desteklenmesi, 1966'da yeni bir boyut kazandı. ABD, İsrail'e Skyhawk bombardıman uçakları sattı. Bu, İsrail'e bu tür silahların ilk kez satılışydı.

Emperyalist güçlerin yardımları yanında, çeşitli ülkelerde çok önemli etkinliklere sahip bulunan Yahudi örgütlerinin İsrail'e yaptığı yardımlar da oldukça ilginçtir. Bir fon toplama örgütü olan Birleşik Yahudi Vakfı, 1948'den 1970 sonuna kadar yaklaşık 1,5 milyar dolar yardım topladı. 1967 savaşının sırasında ise bir gecede yaklaşık 175 milyon dolar, 1968'de de 85 milyon dolar toplamıştı. Bu arada 1951'den 1970 sonuna kadar ABD'de yaklaşık 1,4 milyar dolarlık, toplam olarak dünyada ise 1,64 milyar dolarlık uzun vadeli İsrail tahvilleri satıldı.

İsrail saldırgan tutumu yüzünden dünyada yalnızlaştıkça, ABD silahlarının sıcaklığına sığındı. ABD silahlarının gölgesinde ekonomisi özellikle ABD, sonra da İngiliz emperyalizmine bağımlı kaldı. Ekonomik bağımlılık, 1967 savaşından sonra giderek arttı. 1967 Haziran'ında Gazze ve Sina'ya ek olarak Filistin'in tümünü ve Suriye'nin bir bölümünü işgal eden İsrail, yarım milyon Filistinliyi evsiz bıraktı.

Bugün BM tarafından Filistin halkının tek yasal temsilcisi olarak kabul edilen Filistin Kurtuluş Örgütü, vatansız bir kurtuluş hareketidir. 1964'te düzenli bir orduyla birlikte kurulduğundan bu yana, 100'ün üstünde ülke tarafından tanındı, BM'de temsilci bulundurma hakkına sahip oldu. FKÖ, Batılı gericilerin göstermeye çalıştığı gibi bir terör örgütü değil, onurlu bir kurtuluş hareketidir. Bugün dünyada verilen ulusal kurtuluş savaşları içinde, Filistin kurtuluş hareketinin özel bir yeri olduğu söylenebilir. Filistin kurtuluş hareketine bu özelliğini kazandıran etken, FKÖ'nün uluslararası alandaki saygın kişiliği yanında, Ortadoğu'nun emperyalizm için taşıdığı önemdir.

Emperyalizmin Ortadoğu'ya ilgisi, İsrail'e olan yakınlığından önce, bölgenin, dünyanın en önemli pet-

rol kaynaklarına sahip oluşu ve bölgeye yerleşmiş büyük petrol tekelinin çıkarları yüzündendir. O denli ki, kapitalist dünyanın petrol rezervlerinin üçte ikisi ve üretimin üçte biri bu bölgeden sağlanmaktadır. Ortadoğu, Batı Avrupa'nın petrol gereksinmesinin büyük bölümünü ve Japonya'nın gereksinmesinin hemen tümünü karşılamaktadır. Bu olağanüstü zenginliğin neredeyse tümü ise, sekiz dev petrol tekelinin elindedir: Standard Oil (New Jersey), Standard Oil (California), Texaco, Gulf, Mobil Oil, Royal Dutch Shell, British Petroleum ve Compagnie Française des Pétroles. Bunların ilk beşi olan ABD tekelleri Ortadoğu petrolünün yüzde 55'inden fazlasını, İngiliz tekelleri de yaklaşık yüzde 30'unu denetlemektedir. Petrol, bu dev tekelere dünyanın en yüksek kâr oranlarını sağlamaktadır. Suudi Arabistan'ın bütün petrol üretimini denetleyen Aramco'nun 1965'teki brüt kâr satışlarının yüzde 85'ini bulurken, ABD sanayi işletmeleri için bu oran ortalama yüzde 10'dan azdır.

İsrail işte bu çıkarların jandarmalığını yapmaktadır. Emperyalizm bölgenin stratejik konumu nedeniyle, Ortadoğu'ya "sığınmıştır". Ortadoğu'nun yumuşama sürecini sarsacak ölçüde bir gerginlik odağı olması, Uzakdoğu'dan kovulan emperyalizm için elverişli bir savaş bölgesi idi.

Bugün İsrail'in Lübnan'ı katliamlar ve soykırımla işgali ilerici dünya kamuoyunun nefreti ve büyük protestolarıyla karşılaşırken, Filistin ve Lübnan halklarına verilecek omuzun her bakımdan büyük önemi vardır. İlk, şu saptama zorunlu: Bölgedeki asıl çelişki, emperyalizmle ulusal kurtuluş savaşları arasında ki çelişkidir ve bu güçlerin çatışmasıyla çözülecektir. Şimdi karşı çıkan da İsrail'in varolma hakkı değil, saldırgan tutumudur. Her halk kendi bağımsız ulusal devletini kurma ve koruma hakkına sahiptir ve bugün buna en çok hakkı olan da Filistin halkıdır. Filistin kurtuluş savaşını sürekli savaş çılgınlığının eseri değil, bölgede barış ideallerinin eseri.

Bugün Lübnan'da süren savaş, İsrail'in soruna siyasal çözümler bulunmasını sürekli engellemesinin kaçınılmaz sonucudur. İsrail'in Lübnan'da FKÖ'nün varlığından çok önce de gözü vardı. İsrail, Vietnam'daki ABD vahşetinden sonra tanık olunan en vahşi savaşını sürdürürken, Cenevre Anlaşmasıyla yasaklanmış

bulunan yöntemleri sivil halka karşı denerken, tüm uluslararası anlaşmaları da ayaklar altına almaktadır. Uygulanmayan, kağıt üzerinde kalan yasalar ne işe yarar? Batının süskunluğu uluslararası yasaların hiçe sayılmasını onaylamış, savaş bir halkın yok edilmesi noktasına gelmiştir. Dünya kamuoyu, İsrail'deki barış güçleri bu aşamanın ötesine geçilmesine kuşkusuz izin vermeyecektir. Üstelik, İsrail ordusunun Batı Beyrut sınırında durdurulmasıyla, sorun siyasal çözüm aşamasına gelip dayanmıştır. Siyasal çözümün ilk koşulu ne Filistinlilerin silahlarını bırakması, ne de Lübnan'ı terketmesidir; BM Güvenlik Konseyi kararları gereğince, işgal edilmiş topraklardan İsrail'in çekilmesidir. İnsanlık adına bütün yitirilenlere karşın, siyasal çözüm şansının en yüksek olduğu bir döneme girilmiştir. Gene, bütün kayıplarına karşın, ABD tarafından bile tanınmak zorunda kalan, Filistin halkının tek yasal temsilcisi FKÖ'nün saygınlığının da en yüksek noktasına eriştiği günler içindeyiz.

Masum bir halkın, haklı ve onurlu bir direnişin çektiği acıların faturasının ucuz olmadığı görülecektir.

(*) Yazının hazırlanmasında, "Siyonizm ve Dünya Politikasındaki Rolü, H. Lumer, Bilim Yayınları, 1976" adlı kitaptan yararlanılmıştır

YALIN

onurlu bir halkın sesi

TEMMUZ (11) SAYISINDA

FİLİSTİN ŞİİRLERİ

AĞUSTOS (12) SAYISINDA

FİLİSTİN KISA ÖYKÜSÜ

Yazışma ve Havale Adresi:
P.K. 723 Kızılay-Ankara

TARİHE BAKMAK VE RESİMLİ AY

Haluk GÜVEN

BUGÜN'ü açıklamakta başvurulacak temel kaynaklardan birisi de tarihtir. Verili somut koşulların ulaştığı o anki aşama, belli bir sürecin son noktası olmakla birlikte, geçirdiği sürecin evrelerine sıkı sıkıya bağlıdır. Ulaşılan ve kabul edilen son noktayı açıklamakta sahip çıkılan süreç, kendi bütünselliği içinde doğruları ve yanlışlarıyla bir olgu olarak gerçeklik kazanmıştır. Geline son noktada, geriye dönüp yaşanan sürecin değerlendirilmesi ve o sürece oluşturan evrelerin doğru bir yöntemle yerli yerine oturtulması, "Bugün"ü algılayabilmek açısından oldukça büyük önem taşır.

Tarih incelemesinde ya da başka biçimde söylersek; olguların tarihsel evrelerinin incelenmesinde, bilimin kılavuzluğu bize her evreyi kendi bütünselliği içinde, onu etkileyen tüm unsurlarla birlikte ele almayı, incelenen evre'nin öncesi ve sonrasıyla arasındaki nedensel bağı da gözardı etmemek gerektiğini gösterir. Kısaca söylemek gerekirse olguların incelenmesiyle varılacak sonuç(lar) arasındaki bağın sağlamlığı diyalektik yöntemin iyi uygulanmasıyla olanaklıdır. "Bu tarih anlayışı, idealist tarih anlayışı gibi, her dönemde bir kategori aramak zorunda değildir. ama, o, daima tarihin gerçek toprağı üzerine ayak basar; pratiği fikirlere göre açıklamaz, fikirlerin oluşumunu maddi pratiğe göre açıklar." (Marx-Engels, Seçme Yapıtlar, C. 1, s. 48, Sol Yayınlar, Ankara 1976)

RESİMLİ AY

Çizilen çerçeve içinde ele alınmaya çalışılan Resimli Ay olgusu,

başlangıcından kapandığı ana dek geçen süre içinde, gerek basın tarihi ve gerekse sosyo-kültürel alanda getirdiği yenilikler ve geçirdiği değişikliklerle değerlendirilmek ve kazanmış olduğu tarihsel gerçeklik içindeki yerine oturtulmak zorundadır. Ancak burada çalışmamızın kapsamındaki darlığı da belirtmeden geçemeyeceğiz. Şöyle ki:

1- Resimli Ay, tek başına, ayda bir çıkan "yeni" bir dergi değildir. Geniş çaplı bir ideolojik-politik anlayışın salt bir parçasıdır. Bu anlayış, derginin yanı sıra yayın yaşamı süresince, toplumsal-yazınsal çeşitli konularda pek çok kitap yayımlamış, haftalık, onbeş günlük dergiler ansiklopediler çıkartmıştır.

2- Bu etkinliğin bir parçası olarak 1927'de yıllık bir seçki olarak düzenlenen "Türk Öykücülüğü" ile ilgili çalışma, giderek ayrı bir öykü dergisi doğurmuştur.

3- Bu arada yukarıda değindiğimiz ideolojik-politik anlayış, dergi sahiplerinden Mehmet Zekeriya (Sertel)'nin 1930'da bağımsız aday olarak İstanbul belediye seçimlerine katıldığını ve belediye başkanlığıyla programını görürüz. (Resimli Ay, 1930, S. 8, s. 4 vd)(Konuya ilişkin olarak Sertel'lerin anılarında bir kayıt yoktur.)

Sıraladığımız nedenlerden dolayı Resimli Ay olgusu, değişik çalışmalara konu oluşturabilecek bir boyut kazanır. Bu çalışmanın kapsamı ise yalnız Resimli Ay dergisinin serüveni ile sınırlı kalacaktır.

1 Şubat 1924'te yayın yaşamına giren Resimli Ay, ilk çıktığı günden

başlayarak belli bir görevi üstlenmiş ve bunun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Tüm yaşam süreciyle birlikte tarihteki yerine oturmuş olan bu etkinliğin tarihteki yeri neresidir? Göreceğiz.¹

Amerika'da toplumbilim okuyan Sabiha Zekeriya (Sertel) ile gazetecilik okuyan Mehmet Zekeriya (Sertel) Temmuz 1923'te yurda döndüklerinden sonra Kurtuluş Savaşı, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in duyurulmasıyla sonuçlanmıştır. Genç Cumhuriyetin yeni ve çok acil görevleri vardır. En önemlisi de hiç kuşkusuz Anayasa'dır.

Bu sırada bugünkü adıyla Basın Yayın Genel Müdürlüğü olan "Matbuat Müdürlüğü" görevini M. Zekeriya (Sertel) üstlenir. Ankara'da yaşayan Sertel'lerin evi de doğallıkla genç Cumhuriyetin kimi kadrolarının bir araya geldiği bir yer olmuş, yine aynı doğallıkla hazırlanacak yeni Anayasa hakkındaki görüşler burada da tartışılmıştır.

Yeni Anayasa için en büyük te- dirginlik kaynaklarından biri, Meclis'teki güçler dengesine de yansıyan ve henüz kaldırılmamış bulunan "hilafet" ve onun politik ağırlığıdır. Bu sorunu bilimsel olarak çözmeye yönelik toplumbilimsel bir çalışma projesi hazırlayan genç toplumbilimci Sabiha Zekeriya (Sertel)'nin önerisi, çeşitli karşı çıkmalar sonucu gerçekleştirilemez. Gerçekte bu karşı çıkmalar, Sertel'lere yönelen bir kutuplaşmanın da tavrıdır. Sonuç olarak görevlerinden ayrılan Sertel'ler, İstanbul'a dönerler. (Roman Gibi, s. 72-79, Hatırladıklarım, s. 127-135)

1 Şubat 1924 yılında yayıma başlayan Resimli Ay, ilk sayısındaki başyazısında çıkış gerekçesini şöyle açıklar:

"Bizde şimdiye kadar iki şekil dergi çıkmıştır. Bunların birincisi, sayısı azbir okuyucuya hitabeden edebî mecmualardır; yazılar, yazarın edebî zevkine göre yazılır. Bir de ikinci sınıf mecmualar vardır ki, bunları para kazanmak ve şöhret sağlamak emeliyle kitapçılar ve amatörler çıkarırlar. "Resimli Ay" ne birinci, ne de ikinci zümreye dahildir. Bizim hedefimiz okuyucuların, okuma ihtiyaçlarını doyurmak ve memleketimizde gerçekçi bir halk dergisi kurmaktır. Bizce bir makalenin değeri, altındaki imzadan ziyade, çok okunmasındadır." (Aktaran S. Sertel, Roman Gibi, s. 80)

Burada hemen "okunma"nın öne

çıkartılmasına dikkat çekelim. Ezici çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bir toplumda sorunun önemi kendiliğinden ortadadır.

Dikkat çekeceğimiz ikinci nokta, Hilafet'in henüz kaldırılmamış olmasıdır. (Bilindiği gibi Osmanlı'nın yüzlerce yıllık bu kurumu 3 Mart 1924'te kaldırılmış, yeni Anayasa da 20 Nisan 1924'te yürürlüğe girmiştir.) Bu koşullarda Resimli Ay; "saltanat devrinin cumhuriyete miras bıraktığı ekonomik, sosyal, kültürel bozuklukları su üstüne çıkarmak amacıyla ortaya çıkmıştı. Davaların akademik, teorik bakımdan incelenmesini değil, bu teorileri halkın anlayabileceği bir dille halkın önüne sermeyi hedef tutmuştu. Bir bakıma 'Resimli Ay' bir magazindi. Fakat halkın kültür seviyesini yükseltmeye yarayacak bir magazin" dergisi olarak çıkmaya başlar. (Roman Gibi, s. 81)

Yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız bu anlayış, derginin ilk sayısında yer alan aşağıdaki konu başlıklarından da anlaşılacağı gibi, dönemin kendi koşulları içinde önem taşıyan sorunlarına parmak basarak çıkış bildirisini gerçekleştirmeye koyulmuştur.

"Gençlik Bize Ne Vaad Ediyor (s. 3), İçin İçin Ölen Bir Millet, Sabiha Zekeriya (s. 5), İstanbul Gece Yansından Sonra, Hakkı Suha (s. 12)..." gibi toplumsal sorunların yanı sıra, "Ölümlerimizle Konuşabilir miyiz? (s. 18), Fen Aleminin Yeni Harikaları (s. 31), İçkisiz Çalgı Olur mu? Osman Cemal (s. 43 (1 Şubat 1340/1924))" başlıklarıyla magazin

GÖRÜYORUZ:

İhtiyaşların sokaklarda süründüğünü

Duyuyoruz:
Fahriyelerden amirlerin istismar edildiğini

Gençlik Bize Ne Vaad Ediyor? (S. 1, s. 3), İnkılapları Yapmak Kolay Muhafaza Güçtür (S. 3, s. 1), Yaratıcı Bir İnsan Olarak mı Yaşıyorsunuz? (S. 4), Baş Muharrirler Saltanatına Son Vermeliyiz (S. 5), Maziye Değil İstikbale Bakalım (S. 6), Meçhul Asker Kimdir? (S. 8), Mektebimiz Demokrasi (S. 9), Ziya Gökalp Hüzün ve İnkısar İçinde Öldü (S. 10) vd."

Nazım Hikmet'in düzenlediği "Görüyoruz/Duyuyoruz" köşesi

konuları da olanca ciddiyeti ile verilmektedir. Çünkü 1924 Türkiye'si henüz "Yeşil Gece" Türkiye'sidir.²

Daha sonraki başyazı ve belli bir sorunsaldan yola çıkan yazıları ise şöyle sıralayalım:

"Yeni Matbuat Kanunundan Yeni Bir Ruh İsteriz. M. Zekeriya (Sertel) (S. 2, s. 1), Beyoğlu'nda Dilenci Çocuklar Mektebi (s. 10), İnkılapları Yapmak Kolay, Muhafaza Güçtür M.Z. (S. 3, s. 1), Hırsızlık Teşkilatı (s. 12), Umumi Harpten Sonra Yıkılan Saltanatlar (s. 18), Çocuklar Arasında Razaman (s. 26), Yaratıcı Bir İnsan Olarak mı Yaşıyorsunuz, M.Z. (S. 4, s. 1), Baş Muharrirler Saltanatına Son Vermeliyiz M.Z. (S. 5, s. 1)..."

RESİMLİ AY NE YAPMAK İSTİYOR?

"Yeni dünya"nın toplumsal-politik havasını olumlu³ biçimde emmiş olan iki başyazarının görüşlerini yansıtan dergi, işlevsel bir organ biçimine bürünmüştür. Yazarlarının istedikleri, "Yeni dünya"da emilen (massedilen) toplumsal-politik anlayışın Türkiye'ye de oturtulmasıdır. Bu amaç için seçilen yöntemin doğruluğu tartışmalı bir durum olmakla birlikte, Resimli Ay bilinçle bu duruma getirilmiş bir araçtır. Artık sorun bu aracın en iyi bir biçimde kullanılmasıdır. Çünkü bu girişim gerçekleştiğinde, başta değinildiği gibi, kimi politik kadrolara ters düşmüştür. Şimdi görev, genç cumhuriyetin olumlu kadrolarını "dışardan" etkilemektir.

Derginin 1924 yılına ait sayılarının incelenmesiyle genel bir değerlendirmeye gidildiğinde, M. Zekeriya (Sertel)'nin bu amaca yönelik yazılara ağırlık verdiği gözlenebilir. İlk 12 sayının başyazı başlıkları şöyle:

"Gençlik Bize Ne Vaad Ediyor? (S. 1, s. 3), İnkılapları Yapmak Kolay Muhafaza Güçtür (S. 3, s. 1), Yaratıcı Bir İnsan Olarak mı Yaşıyorsunuz? (S. 4), Baş Muharrirler Saltanatına Son Vermeliyiz (S. 5), Maziye Değil İstikbale Bakalım (S. 6), Meçhul Asker Kimdir? (S. 8), Mektebimiz Demokrasi (S. 9), Ziya Gökalp Hüzün ve İnkısar İçinde Öldü (S. 10) vd."

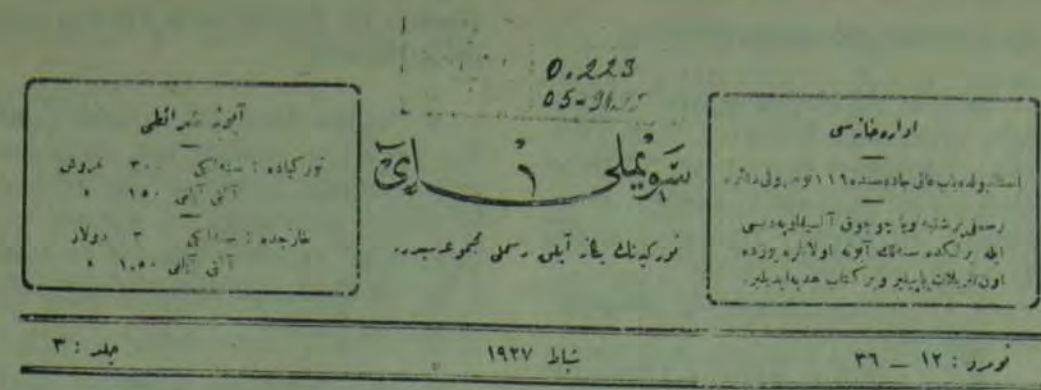
Toplumbilimci olarak sorunlara daha geniş bir açıdan bakıp, ayrınıtları genel sorunsal içine oturtarak irdelleyen Sabiha Zekeriya (Sertel)'

nın da katkısıyla dergi, önemsencek bir "taraf" olmaya başlamıştır. "Kadın" olması ve uyguladığı yöntemdeki başarısı, gazeteci olarak da Sabiha Sertel'i öne çıkartmıştır. Çoğu kez imzasız yazmakla birlikte imzalı yazılarıyla büyük ilgi toplamıştır: "İçin İçin Ölen Bir Millet (S. 1, s.5), Üsküdarlı Küçük Melahat (S. 2, s. 31), Hükümete, Millete, Hayata İsyankar Dullar (S. 5, s. 18), İstanbul'u Fenalığa Sevk Eden Kuvvet (S. 9, s. 26)" yazarın imzalı yazılarıdır. 4. sayıda "Mehmetçiğe Hürmeti Ne Zaman Öğreneceğiz? (s. 18)" başlıklı yazısında, Osmanlı Bankası'nı korumakla görevlendirilen bir eri konu edinerek sorduğu "Mehmetçik yabancısı sermayenin bekçisi midir?" sorusu, başını derde sokar, "kulağı çekilir."

Bu tür konuların yanı sıra derginin yazınsal ağırlığı da sürer gider. Bu arada, "Dansa ilk nasıl başladım, Çalgılı kahvelerde halk nasıl eğleniyor" türünden magazin konuları da göze çarpar. Somut koşulların baskısının açık olarak yaşandığı dönemlerde ise magazincilik ağır basar. (Oranlandığında, magazinciliğin en çok 1926 yılında artmaya başladığı görülür. Bu dönem, Resimli Ay'ın yaşamında bir kesintiye başlar. Dergi, aşağıda değineceğimiz gibi ad değiştirmek zorunda kalır. 1927 yılı ise tam anlamıyla bir magazincilik yılı olmuştur.)

1925 yılında başlangıç anlayışı egemenliğini korumaktadır: "İrtica Niçin Reva Buluyor (S.2, s. 1), Biz Asri Olmayı Nasıl Anlıyoruz? (S.4), Fikirden Evvel Mefkure Lazımdır (S. 5), Teceddülle Ananepereşlik Mücadelesi (S. 6), Yeni Nesle Demokrasi Fikrini Vermek İstiyor musunuz? (S. 8), İnkılabın Felsefesi (S. 9), İnkılabı Mukavemet Eden İçtimai Amiller (S. 10), Türkiye Cumhuriyeti Kadın ve Çocuk Esaretini Lağv Etmelidir (S. 11)..."

1925 yılı, resmi adıyla "Şeyh Said Ayaklanması" gerekçe gösterilerek terörün egemen kılındığı bir yıldır. Bu yıl içinde, ayaklanmayla birlikte "üç kuşu birden vuran taş", Takrir-i Sükun Yasası karşımıza çıkar. "Kuş"lardan biri olan basına uygulanan baskılardan payına düşeni Resimli Ay da dolaylı olarak alır. Daha önce kapatılan Resimli Hafta yerine çıkan Resimli Perşembe'de yayınlanan bir yazısından dolayı Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı) tutuklanır. Derginin imtiyaz sahibi olan M. Zekeriya (Sertel) da tutuklanarak, İstiklal Mahkemesince mah-

BU KÜLTÜRLÜ KİMLİK NE DÜŞÜNÜYOR, NEREYE İNANIYOR?

Sevimli Ay dergisi, Resimli Ay'ın devamı olduğunu vurgularcasına "Yıl 3, Sayı 1 (25)" cilt ve sayı numaralarıyla çıkmaya başlar.⁵ Dergide magazinleşme gözle görülür bir belirginlik kazanmaya başlar. Ancak bu dönemin en dikkat edilmesi gereken yanı, Sabiha Zekeriya (Sertel)'nin dergiyi tek başına çıkartması ve yeterliliği sorunudur. Nitekim dergide yer alan yazılarda; toplum içinde kadının yeri, kadın erkek ilişkileri, evlilik, aile ilişkileri ve benzeri konuları ağırlık kazanır. Başlıklar şöyle: "Bizde Kadınlar Nasıl Çalışırlar (S. 1), Kanun-u Medeni Karşısında Türk Kadını (S. 2), Kadın Mefkureleri (S. 2), Ailede Demokrasi (S. 3), İkiz Çocuklar Anası Olmak ne Demektir? (S. 6), (Troçki'nin Moskova 1925 tarihli bir yazısından çeviri olan) Kadınlara En Ziyade Ehemmiyet Veren Memleket Hangisidir? (S. 8), Türk Kadını ve Türk Hanımı (S. 4), Anadolu Kadını (S. 7), Kadınlara Esir midir, değil midir? (S.9)"

Sevimli Ay Şubat 1927, Sayı 12-36'da "Bugünkü Gençlik Ne Düşünüyor ve Neye İnaniyor?" başlıklı başyazı

kum edilip, Sinop'a sürgüne gönderilir.

Sabiha Zekeriya (Sertel)'nin tek başına kalmasıyla ortakları dergiyi ele geçirmeye çalışırlar. Sonunda sorun mahkemeye düşer. Mahkeme sonuçlanıncaya dek Resimli Ay'ın tüm imtiyaz haklarına el konur. Yayımlı sürdürmeye kararlı olan Sabiha Zekeriya (Sertel), derginin adını SEVİMLİ AY olarak değiştirir.⁴

Sevimli Ay dergisi, Resimli Ay'ın devamı olduğunu vurgularcasına "Yıl 3, Sayı 1 (25)" cilt ve sayı numaralarıyla çıkmaya başlar.⁵ Dergide magazinleşme gözle görülür bir belirginlik kazanmaya başlar. Ancak bu dönemin en dikkat edilmesi gereken yanı, Sabiha Zekeriya (Sertel)'nin dergiyi tek başına çıkartması ve yeterliliği sorunudur. Nitekim dergide yer alan yazılarda; toplum içinde kadının yeri, kadın erkek ilişkileri, evlilik, aile ilişkileri ve benzeri konuları ağırlık kazanır. Başlıklar şöyle: "Bizde Kadınlar Nasıl Çalışırlar (S. 1), Kanun-u Medeni Karşısında Türk Kadını (S. 2), Kadın Mefkureleri (S. 2), Ailede Demokrasi (S. 3), İkiz Çocuklar Anası Olmak ne Demektir? (S. 6), (Troçki'nin Moskova 1925 tarihli bir yazısından çeviri olan) Kadınlara En Ziyade Ehemmiyet Veren Memleket Hangisidir? (S. 8), Türk Kadını ve Türk Hanımı (S. 4), Anadolu Kadını (S. 7), Kadınlara Esir midir, değil midir? (S.9)"

Bu yılın öne çıkan olayı da Temmuz ayında Gazi Mustafa Kemal'e İzmir'de yapılan suikasttir.

1927 yılı, doğaldır ki ittihatçıların "temizlendiği" bu dönemde simgeleyecektir. Dergi bu yıl yeniden kendi adıyla çıkmaya başlar. Başyazarın içeriği hafiflemiş, dergi nitel olarak bir gerilemeye uğramıştır. Aşağıdaki başlıkların oldukça geniş yerler kapladığını görünce şaşırmanın elde değil: "Öpüşmenin Eşkaleri, Son Moda Danslar, Bir Busede 40.000 Mikrop Var! Dikkat Ediniz, vb..."

1928 yılına gelindiğinde derginin yeniden toparlanmaya başladığı görülür. Edebiyat, ağırlık kazanmaktadır. Yılın belirleyici olayı ise harf değişikliği, ya da resmi adıyla "Harf Devrimi"dir.

RESİMLİ AY 12'DEN VURUYOR!

Osmanlı alfabesinin değiştirilmesi, getirdiği diğer sorunlar bir yana, pek çok dergi ve gazetenin batmasına neden olurken, Resimli Ay da belli bir sarsıntı geçirir. Okuyucu sayısı bir hayli düşer.

1928 yılı yayıncılık için bir karbasana gebede olduğu gibi, Türk yazın yaşamını bugüne dek etkileyebilecek bir dinamizme, toplumcu bir "çekirdek"e de gebedir. Nazım Hik-

met, Resimli Ay'da çalışmaya başlar. Şimdi burada biraz duralım ve doğruluğu konusunda emin olmadığımız, ama belirtmeden de edemediğimiz bir noktayı paylaşalım.

Bu çalışmayı İstanbul'un gerek eski yazıyla, gerekse yeni yazıyla yayınlanmış dergilerin toplandığı en zengin kütüphanesi olan Atatürk Kütüphanesi'nden yararlanarak yaptık. Burada Resimli Ay'lar 3. cildi olmamak üzere, eksik sayıları ayrıca belirtilerek, fişlenmiştir. 1. ciltten 7. cilde dek tamamı var görünmektedir. (Tarih itibarıyla 1340/1924-1931). 1928 yılına ait olan ciltte 9 sayı bulunmaktadır. 10, 11 ve 12. sayılar, Nazım Hikmet'in ünlü "Putları Kırıyoruz" kampanyasının başladığı/yer aldığı, sayılardır. Cildin içinde yoktur, ya da çıkartılmıştır. Kod fişinde başka ciltlerdeki eksik sayılar belirtilmesine karşılık, bu eksikler belirtilmemiştir. Yine aynı fişte 1929 yılına ait 6. cilt de var görünmesine karşın tüm aramalar boşa gitmiş(!) kitaplık depolarında bulunamamıştır. Bu ciltte de gerek Nazım'ın ürünleri, gerekse o "Çekirdek" in en üretken, en verimli ürünleri yer aldığı gibi, Resimli Ay'ın da en etkin olduğu dönemin izleri vardır. Yine 1930 yılı 7. Sayı, kapağında Nazım'ın CEVAP adlı şiirinin, kendi imzasıyla yayınlandığı bir sayıdır. İlgili bölüm de derginin o sayfalarından kopartılmıştır. Öte yandan Nazım'ın "İmzasız Adam" ve "Selami" adlarıyla yayımlanmış şiir ve yazıları, eksiksiz durmaktadır. Şimdi soralım: Siz olsanız bu durumu "hayr" a yorar mısınız?⁶

1929 yılı, emperyalist-kapitalist dünya için tarihinin en büyük bunalımının doruk noktasıdır. Kapitalizmin kabulü ile biçimlenen cumhuriyet Türkiye'si de bunalımın payına düşen kısmını "devletçilik"le göğüslemeye hazırlanmaktadır. Resimli Ay da 1929'u Nazım'la karşılar:

"Nazım 1928 yılında Moskova'dan döndüğü zaman hiçbir tarafta iş bulamamıştı. Valâ Nurettin, Nazım'ın sanat değerini Zekeriya'ya anlatmış, dergiye musahhah olarak alınmasını rica etmişti. Nazım 'Resimli Ay'a bu işi yapmak üzere geldi. Ona yazdırmak, 'Resimli Ay' için tehlikeli olabilirdi." (Roman Gibi, s. 119)

"Nazım 'Resimli Ay'a tayfasıyla beraber gelmişti." (Hatırladıklarım, s. 160)

"Resimli Ay" artık sol yazarların toplandığı, hikayelerini yayınladık-

ları bir dergi olmuştu." (Roman Gibi, s. 119 - 120)

Bir kez daha vurgulayalım: 1928 yılı sonunda artık yeni harflerle dizilip basılmaya başlayan "Resimli Ay" Nazım Hikmet ve "tayfasıyla" birlikte bir atılım dönemine girmektedir.

"Akan suya kilit vurmak" kabil olmadığından, "Putları Kırıyoruz" kampanyası, Nazım Hikmet dinamiği ile başlar. İleri-geri kavgası biçiminde de yansımalar bulan bu kampanya, toplumcu gerçekçi edebiyatın, bu zeminde kendine tırnakla kazıyıp yer açması biçiminde, çok büyük gürültüler, saldırılar...la sürer, gider. Sadri Edhem, Suat Derviş, Sabahattin Ali bu dönemin yarattığı değerlerdir.

Yine bu dönemde dergi, savaşkan kimliğini yaşamın başka alanlarına da kaydırır: Misyonerlere karşı savaş. İstanbul, Bursa ve İzmir'de bulunan Amerikan kolejlerinde sürdürülen emperyalist eğitim sergilenir.

İş Kanununun meclisten henüz çıkmaması üzerine bu konudaki karşıt kıpırdanmaları, hoşnutsuzlukları sergileme görevini de Resimli Ay üstlenir. Mizanpajını Nazım'ın yaptığı "Görüyoruz/Duyuyoruz" köşesi açılır.

Birkaç cephede birden savaş açan Resimli Ay'ın aynı oranda saldırılarla karşılaşması doğaldır. Ocak 1930 sayısında Sabiha Zekeriya (Sertel)'nin "Savulun Geliyorum" başlıklı çeviri derlemesi ve İstanbul öğretmen okulunu bitirmiş bir köylü öğretmenin (Emin Türk) "Köyümde Neler Gördüm" başlıklı yazıları da va konusu olur. Sabiha Zekeriya ve derginin sorumlu müdürü 2'şer ay, Emin Türk 1 ay hapis cezasına çarptırılır.

Resimli Ay'ın 1930'u karşılayan programı en geniş kapsamda özgürlükler sorununun ele alınmasıyla başlayarak bir önceki yıl adımı atılan "yeni" anlayışın geliştirilmesiyle sürer. "Putları Yıkıyoruz" ve diğer kampanyalarla iyice sivrilene dergide bu yıl Nazım'ın kendi adını gizlediği görülür. Şiirleri elden ele dolaşan, ulaşabildiği tüm alanlarda etkisini çarpıcı biçimde gösteren Nazım, artık "Orhan", "Süleyman", "Selami" "İmzasız Adam" imzalarıyla yazabilmektedir. Toplumcu edebiyat Sabahattin Ali'nin de kadroya girmesiyle verimli bir dönem yaşamaktadır. 1930 yılına ait bazı başlıklarla

bu dönem çalışmaları görelim.

Sayı 1: Ağırlık dava ve duruşmalara ayrılmakla birlikte; "Esir Ticareti- Kapitalist Devlet ve Milletler Geri Milletleri Nasıl Öldürüyor ve İstismar Ediyorlar" başlıklı yazıyla Sadri Edhem'den öyküler.

2. Sayı dava nedeniyle zamanında çıkamaz.

3. Sayı Namık Kemal'i kapak yaparak çıkar. Sabiha Zekeriya'nın "Ahmet Rıza Öldü - Ahmet Rıza Hürriyet Kavgasına On Parasız Başladı, On Parasız Öldü" (s. 1) başlıklı yazısı, Abdülhamit zorbalığına karşı özgürlük savaşına girişen İttihat Terakki'nin kurucusu Ahmet Rıza'nın bu mücadeledeki yerine değiniyor. Aynı sayıda "Hürriyet Şairi Namık Kemal" bölümü açılarak, özgürlük mücadelesinin çeşitli yönleri irdelebilir. "Çocuk Meselesi"nde çalışan çocuklar konu edilir. Ayrıca "Memleketin Üvey Evlatları" başlığıyla, çalışan çocuklarla yapılmış bir söyleşi yer alır.

4. Sayıda "Görüyoruz/Duyuyoruz" köşesi başlıyor. İlk başlık: "Görüyoruz Hastanelerden Parasız diye Kovulan İnsanlar Olduğunu ve Duyuyoruz Polis Karakollarında Ağızlarından Kan Gelinceye Kadar Dövülen İnsanlar Olduğunu." Ayrıca, "İnkılap ve Kültür" (Süleyman), "Roman Nedir" (Peyami Safa), "Kerem Gibi" (İmzasız Adam), "Hem Materyalist hem şair olmak kabil mi?" (Sadri Edhem) (Nazım'ın şiirine kaynaklık eden felsefi düşünce sistemi anlatılır) yazıları vardır.

5. Sayıda "Görüyoruz Annesi İşte Çalışan Çocukların Ateşte Yandıklarını, Duyuyoruz Malul Gazilerin Sefaletten Süründüklerini", "Sinai Hayatta Kadın ve Çocuk - Sinai Hayatta Kadın ve Çocuk Bir Köledir. Bunlar Yaşamak İçin Çalışmaz, Çalışmak İçin Yaşarlar" (Sabiha Zekeriya), "Muazzam Şair Mayakovski Neden İntihar Etti" (Süleyman).

6. Sayıda "Görüyoruz Öğle Sıcığında Sokaklarda Yatan İşçileri ve Duyuyoruz Kadın Birliği Faaliyetinin Tamam Olduğunu", "İhtilal-i Kebir" (İsimsiz Adam).

7. Sayıda "Görüyoruz, Hakkını Arayan Köylülerin İplerle Bağlandığını ve Duyuyoruz, Mecidiyeköy'ünde Çalışan Amelenin Hayvan Gibi, Uşak Gibi İstismar Edildiğini", "Dünyanın Büyük Yazıcılarından Henri Barbüs Proleter Edebiyatını Nasıl Tarif Ediyor", "Şarklıların Ba-

sındaki En Büyük Bela Fransız Emperyalizmidir."

8. Sayıda dergi başyazarlarından M. Zekeriya (Sertel)'nin bağımsız aday olarak belediye seçimlerine katılması nedeniyle bu konuda bir programın yayımlanmasına ve belediyeçilik anlayışlarının açıklanmasına ağırlık verilir.

Dergi yazarlarını mahkum eden dava, derginin düzenli çıkmasını engellediği gibi, dergiye yönelen saldırılara bir başlangıç işareti de oluşturur.

"İlerici yazarların 'Resimli Ay'da toplanması, polisin dikkatinden uzak kalmamıştı. Matbaanın karşısındaki binadan dergiye girip çıkanlar gözetiliyor, aramıza polis ajanları sokuluyordu. Bunlar güya yazı getirmek vesilesiyle geliyorlardı. Yazıların herbiri bir provokasyondur" (Roman Gibi, s. 165)

"Resimli Ay, bir şirket halinde kurulmuştu. Ortaklarımız, bizim bu çabalarımızı beğenmiyorlardı. Fakat iş kâr getirdikçe ses çıkarmadılar. 1928 Harf Devriminden sonra satışlar düşüp kazanç azalınca ortaklar baş kaldırdılar. Satışların düşüşünden bizi sorumlu buldular. Anlaşamadık. Şirketi dağıttık ve Resimli Ay'dan ayrılmak zorunda kaldık. Böylece Nazım'la olan işbirliğimiz sona ermiş oldu." (Hatırladıklarım, s. 173) Ortaklar, bu durumu gazetelerde şöyle duyururlar:

"Son zamanlarda Resimli Ay mecmuası neşriyatında memleket ve karilerin hiçbir ihtiyacını tatmin etmeyen köhne mevzulara, faydasız yazılara basılabildiğini gören müessesemiz, sermuahharrilerinin vazifelerine nihayet vermiş ve bu mecmuayı da kapamağa karar vermiştir.

"Buna rağmen imtiyaz kaydının emniyeten isimlerinde kalmasından istifade ederek bu mecmuayı tekrar neşre devam edeceklerini ilan etmektedirler. Resimli Ay Türk Limited Şirketi'nin bu yeni çıkacak mecmua ile hiçbir alakası bulunmadığı ilan olunur." (Resimli Ay'ın Hikayesi, Sabiha Zekeriya Yıl 7, 1 Kanunusani 1931)

Anlaşılabileceği gibi Resimli Ay, Nazım Hikmet ve "tayfası" olmaksızın yeniden çıkar. Ancak açılan davanın aleyhte sonuçlanmasıyla 7. yılında dergi ancak 2 sayı çıkartılabiliyor. Yayın yaşamına son vermek zorunda kalınır. Böylece Türk basın

yaşamında bir süreç kapanmış olur.

SONUÇ

1924-1931 yılları arasında (6 yıl, 2 ay) yaşamını sürdüren "Resimli Ay" dergisi hakkında yapmaya çalıştığımız bu çalışma da kendi içinde belli eksiklikleri taşımaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu eksiklikler çalışmanın niteliğinden ileri gelmektedir. Ancak önemle üzerinde durulan ve öne çıkartılan sorun, nesnelliğin sağlanması kaygısıdır. Resimli Ay ya da bir başka inceleme alanı için dar kapsamda bir çalışma koşuluna teslim olmak, belli öznellikleri de kaçınılmaz kılıyor. Bu kaçınılmazlık Resimli Ay için özellikle geçerlidir. Çünkü Resimli Ay canlandırdığı toplumsal tarihsel koşullar için gerçekten yeni yöntemler kullanmış, bu sayede giderek bir olgu olmuştur. Resimli Ay'ı biçimlendiren bu koşulların bütünselliği kavranmadan nesnel davranmanın olanağı yoktur. Biz kendi payımıza bu nesnelliğe ulaşmak için Resimli Ay'ı etkileyen dinamiklerin en belirginlerini -yama gibi dursa da- yıl yıl belirttik. Sonuç bölümünde de eksik kalan ve bizi de özellikle suçlamaya yolaçabilecek, yazının bütününe değinmediğimiz kimi konulara genel olarak eğilmeyi uygun bulduk.

1- Resimli Ay, salt tecimsel amaçlarla çıkartılmış bir dergi değildir.

2- Resimli Ay dergisi, içinde bulunduğu tarihsel kesit ve ona yön veren toplumsal kesimi "etkilemek" için kullanılan araçlardan birisidir.

3- Dergi başyazarlarından M. Zekeriya (Sertel)'nin Yunus Nadi ile birlikte Cumhuriyet Gazetesi'nin kuruluşunda yer aldığı, yine Sabiha (Sertel)'nin de bu gazetede bir süre yazarlık ettiği bu bağlamda değerlendirilmelidir.

4- Resimli Ay, dergi okuma alışkanlığı bir yana, okur-yazarlık oranının son derece düşük, gericiğin en örgütlü olduğu bir dönemde yayına başlamıştır. Bu nedenle Sabiha (Sertel)'nin "Resimli Ay'ın propaganda metodu da tamamıyla yeni idi. Fikirleri bir klişe halinde, bir doğma halinde okuyuculara sunmak değil, bu fikirlerin, halkın günlük ihtiyaçlarıyla olan ilgisini açıklamak, onlara tutulacak yolu göstermek amacını güdüyordu. Bunun içindir ki, okuyuculara hayattan alınmış, canlı, reel konular sunulmuş, okuyucunun ruhunu, kalbini

fethedecek yazılara önem verilmişti." (Roman Gibi, s. 81) saptaması önem taşımaktadır.

5- Bu anlayışla "Resimli Ay"ın bir magazin dergisi olduğunu da Sabiha (Sertel)'nin ağzından teslim aldık (a.g.e. aynı sayfa). Ancak tamamıyla yeni olan propaganda yönteminin kimi magazin konularında ustalıklı kullanıldığını da örnekleyerek, Resimli Ay'ın ustalığını da biz teslim edelim:

Yazının başlığı: "Nasıl Zengin Olunur?" İlk bakışta çarpıcı gelen başlığın konu edindiği yazı, tüm anlamlarıyla zenginlik kavramı üzerinde durarak, bireysel ve toplumsal zenginliği kıyaslayıp "Biz Türkler zeka ve idare kudretimizle ve feyz-kâr memleketimizle daima saadetli ve refah içinde geçecek bir hayat kurabiliriz. Türkler zengin olabilir ve olmalıyız" sözleriyle biter. (Sevimli Ay, S. 1, s. 33)

6- Yazı başlıklarından yola çıkarak Resimli Ay'ı değerlendirmek, onu suçlayıcı bir konuma düşmek demektir.

7- Resimli Ay, alternatif (seçenek) toplumsal yaşam örneğine, başyazarları yakından tanıdığı için ve demokrasi ve özgürlükler bağlamında, Amerika'yı örnek göstermişlerdir. Ancak bu da daha sonra "yeni dünyalar"a yönelmeyi engellemiştir.

8- Nazım Hikmet ve "tayfası"nın dergide varlık göstermeleriyle başlayan süreç, tam anlamıyla alternatif yaşam biçiminin gösterilmesini de getirmiştir. Bu dönem dikkate alındığında önerilen modelin tam anlamıyla biliniyor olmasının etkisi kendiliğinden ortaya çıkar. İki örnek:

"Toprak ve Demirin Kadını" (Yıl 1930, S. 7, s. 4) adlı yazı, "Bugün bir içtimai hareketin, bir inkılabın muvaffak olması için istihsalde çalışan kadınları kendi içine alması, kendi şiarları etrafında toplaması, velhasıl beşeriyetin yarısı olan bu muazzam kuvvete dayanması lazımdır" sözlerinden sonra Sovyet kadını örneklenerek; "Toprak ve demirin alıksız, pudrasız kadını ilerliyor. Ona yol açınız!" şiarı artık bir zaruret-i tarihiyedir" sözüyle bitiyor.

Yine aynı sayıda, "Halkı yüzde yüz okutmak için neler yapmalıdır" başlığında "Sosyalist Şura Cumhuriyetleri ittihatları"nın sorunu nasıl çözdüğü anlatılır.

9- Sabiha (Sertel) "Resimli Ay benim üçüncü çocuğumdur. Onun sahifelerine döktüğüm yedi senelik göz nuru, emek, ızdırıp, cidal, dişirme benimdir. Resimli Ay benim şahsiyetime, benim şahsiyetim ona karıştı" diyor. (1 Kanunusani 1931, S. 9, s. 1) Fazla birşey eklemenin gereği yok.

10- Bu çalışma, toplumculuk adına pek çok olgunun günümüzde de serpilip gelişmesine neden olan tarihsel bir gerçeğin boy attığı Resimli Ay dergisini nesnellikle tanıtmayı amaçladı. Resimli Ay'a yerleşen cennin, büyüyüp güçlendi, kendi varlığını dosta düşmana kabul ettirdi. Bu çabanın en önde gelen iki kişisinden biri, M. Zekeriya Sertel, daha sonra kendi onurlu geçişini inkar etti. Diğer, Sabiha Zekeriya Sertel ise, mücadele onurundan ödün vermeksizin, sonsuzdaki yerini aldı.

NOTLAR

- (1) Sorunun yanıtı nesnel gerçekliğin içinde duruyor. Sorun onu görebilmekte, görmek istemekte yatıyor. Resimli Ay gerçeğini tüm boyutlarıyla görmek isteyen göz, bırakın ilk 4 cildi eski yazı olan dergi koleksiyonlarını taramayı, dergi başyazarlarının anılarını okuyarak da gerçekten görebilir.
- (2) Yeşil Gece, Türkiye'de dinsel gericiğin karşısında ilericiğin mücadelesini anlatan başarılı romanlardan biridir. (Reşat Nuri Güntekin, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1963, 2. Baskı)
- (3) Olumluluktan kasıt "doğru"luk anlamına gelmemeli. Sertel'ler Amerika'ya anti-emperyalist bir bilinçle, Kurtuluş Savaşı'na inanarak giderler. Amerika'da bu savaşa katkı niteliğinde çalışmalarda da bulunurlar. O dönem Türk aydınına egemen olan ideolojiler çerçevesinde, yetişmiş, idealist birer aydın olarak yurda dönerler. Dönme-yebilirler de.
- (4) Bu serüven sırasında okuyucu desteğinin ulaştığı boyutlar, her dönem için dervenci. (Roman Gibi, s. 105-107)
- (5) Kitaplık kod fişlerinde Resimli Ay'ın 1926 yılını karşılayan 3. cildi gösterilmez. Çünkü 1926'da Resimli Ay adında bir dergi yayınlanmaz. Sevimli Ay ise ayrı kodla fişlenmiştir.
- (6) Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde de Resimli Ay'ın ilk üç cildi (1, 2, 4. ciltler) vardır. Orada da 1928 yılına ait cildin 10, 11, 12. sayıları yoktur. Eksik sayıları son olarak, zengin dergi koleksiyonu olan Fatih Millet Kütüphanesi'nde aradım. Orada da 1937-1938 yılına ait 9 sayılık bir Resimli Ay dergisi var. Göremedim. Ancak Resimli Ay 1931'de kapandığına göre, konumuzla ilgisi olamaz.

JAPON BALIKÇISININ ÖYKÜSÜ

Çağlar KIRÇAK

1 6 TEMMUZ 1945... Geçmişin sayfalarında insanlığın unutamayacağı bir tarihtir bu... O gün New Mexico çöllerinde Los Alamos'ta ilk atom denemesi yapılıyor ve yıllardır süregelen uğraşların ölümcül meyvesi alınıyordu. Başkan Truman, gelecekte onbinlerce insanı

yok edecek, bir o kadarını da sakat bırakacak dehşet verici bir silahın A.B.D. damgalı patentini elinde tutuyordu artık.

Hitler rejiminin ortağı olarak ikinci dünya savaşına giren ve uzak doğuda bir sömürge imparatorluğu

kurmayı hayal eden Japon devlet adamları, şimdi korkunç bir tehlike ve gerçekle karşı karşıya bulunuyorlardı: Ferman verilmiş ve onbinlerce suçsuz insan, masum Japon halkı nükleer bir belânın kahredici gücüyle yok edilmeye mahkum edilmişti. Öte yandan, Hitler rejiminin ve Japon emperyalizminin karşısına bir özgürlük meleği olarak çıkan Amerikalılar ise -Japonya'yı haritadan silmeyeceklerine göre- Hitler'e taş çıkartacak bir katılıkla, Japon Halkı'nı yaşamdan silmeye hazırlanıyorlardı.

Geleceğin emperyalizmi, geçmişin emperyalizmini yutmaya soyunuyordu. Ve badem gözlü bebeğini kucağında yumuşacık taşıyan o krizantem Japon kadını savaştan dönmelerini beklediği kocasının yoluna özlem dolu bakışlarını döşerken, ölümü hiç mi hiç düşünmüyordu...

6 Ağustos 1945... Timian'dan kalkan bir A.B.D. uçankalesi Hiroşima'nın güneşli, mavi göklerine yol alıyordu. Uçak boğucu sıcak bir ölüm taşıyordu. Ölüm saat 8.15'te kucakladı Hiroşima'yı... Birden korkunç bir ışık parladı gökyüzünde. Ardından kulakları yırtan o müthiş patlama duyuldu. Beyaz bir duman sütunu göğe yükseliyor, giderek büyüyor, mantar biçimini alıyordu... Ortalığı dayanılmaz sıcaklıkta korkunç bir rüzgâr kasıp kavuruyordu. Evler, ağaçlar parçalanıyor, otlar, bahçeler, çiçekler yanıyordu... Birkaç saniye içinde ikibuçuk kilometre yarıçapındaki bir alanda canlı hücre kalmadı. Daha sonra açılmış bir fırın ağzı gibi, radyasyon ve ısı yutuverdi Hiroşima'yı. Uzak doğunun bu güzel kenti şimdi seksenbin ölüsü, ellibin yaralı ve yerle bir olmuş evleriyle dev bir mezarlık olmuştur Hiroşimalılar'a... Ne var ki, bitmiyordu halkın çilesi... Üç gün sonra 9 Ağustos 1945'te Hiroşima'nın yanına bir de Nagazaki mezarlığını kazdılar. O gün Nagazaki'nin üzerinde patlayan plütonyum bombası kırkbin kişiyi yok ediyor, yüzbinden fazla insanı yaralıyordu. Saniyede ikibin metre hızla esen kasırga ve ikibin derecelik ısı dörtbuçuk kilometrekarelik bir alanda canlı varlık bırakmamıştı. Ölüm, plütonyum adını almış, binlerce yaşamın, binlerce umudun, bekleyişin ve papatyalının, zambakların, güllerin üstüne çökmüştü uzak doğuda... Tarih tanık olduğu en çarpıcı trajediydi bu. Ne var ki felaket bunun-

la da kalmayacak, yıllar sonra bile binlerce Hiroşimalı, Nagazakili aldıkları yaraların ve radyasyonun etkisiyle ölecek, ya da sakat kalacak-tı.

Hiroşima ve Nagazaki'nin ölüm buyruğuna imza atanların dünyanın sonsuzluğa akıp giden serüveni boyunca pek de hayırla anılmayacaklarını kestirmek zor olmuyor kuşkusuz... Almanya'nın teslim oluştundan sonra dünyanın tüm güçleri karşısında tekbaşına kalan Japonya'yı bir an önce pes ettirmek için birkaç dakika içinde yüzüymibin insanı öldürmenin, yüzbinlerce kişiyi sakat bırakmanın günahını savaştan sonra dikilen görkemli barış ve özgürlük anıtları kolay kolay bağışlatamamaktır herhalde...

Bağışlatamayacaktır çünkü, bu korkunç silahın kuşaklar boyu getireceği felaketi, yaratacağı sonuçları biliyorlardı önceden... Uranyumun, plütonyumun çekirdekleri parçalandığında oluşacak enerjinin etkilerini, insan organizmasındaki yıkım gücünü çoktan hesaplamışlardı.

Bile bile patlattılar atomu suçsuz kentlerin üzerinde. Sonra da seyrettiler canlılardaki mekanik, abiyotik, iyonize etkilerini. Seyrettiler korkunç bir ısıyla yanan, kavrulan insanları. Daha sonra da komisyonlar kuruldu. Atom kurbanları üzerinde bilimsel araştırmalar yapıldı ve görüldü ki, Atom Bombası Felaketzedeleri Komisyonu'nun (Atomic Bomb Casualty Commission) Hiroşima ve Nagazaki patlamalarından sağ olarak kurtulanlar arasında yaptığı yıllar süren araştırmalar, dünyayı nükleer bir savaşla tehdit edenler için çok düşündürücü olması gereken sonuçlar veriyordu. Örneğin infaktan kısa ya da birkaç yıl gibi uzun bir süre sonra organizmada lösemi'nin yani kan kanserinin oluştuğu bilimsel bir gerçektir. Kan kanserine tutulma oranı on-on dokuz yaşları arasında en yüksek boyutlardaydı. Yirmi yaşından sonra bu oran azalıyor, elli yaşın üzerindeyse gene artıyordu.¹

Kan kanserinin yanbaşıda çok sık görülen bir başka tablo, çeşitli göz hastalıklarıydı. Oftalmolojistler 1949-1962 yılları arasında sürdürdükleri çalışmalarda yüzlerce kişide görme bozuklukları saptadılar. Dr. Miller ve arkadaşları ise 1967 yılında aynı kişiler üzerinde yaptıkları incelemelerde, 1945'ten o yana, 22

yıldır süregelen göz hastalıklarına rastladılar.² Göz dokularına ilişkin histolojik çalışmalar özellikle ısı enerjisinin gözün renkli ve damar tabakalarının emildiğini ve görmeyi sağlayan hücrelerde yıkım olduğunu gösteriyordu.

Tüm bu çalışmalar insanlığın başına ne denli bir belânın açılmış olduğunu kanıtlarken, insanoğlunun trajik çelişkisi yeni boyutlar kazanıyor, atom denemeleri devam ediyor, diğer ülkeler bu yarışta Amerika'nın ardında kalmaya niyetli olmadıklarını gösteriyorlardı. 1954 ilkbaharında A.B.D.'nin, Marshall Adaları'nda giriştiği atom denemesinin yarattığı korkunç sonuçlar bile yarışın temposunu düşürmedi. Öyle bir denemeydi ki bu, radyoaktif elementler yüz kilometreden uzun bir çizgi boyunca ortama yayılmış ve patlamadan sonra on saat süreyle yüzlerce kilometrekarelik bir alana koyu bir duman görünümünde radyoaktif artık yağmıştı.

Marshall Adaları'nın yerlileri, denemede görevli kimi Amerikalılar, Japon balıkçıları gamma radyasyonunun korkunç etkisine uğradılar. 239 yerli, 28 görevli ve 23 Japon balıkçısı denemenin kurbanı oldular.³ Patlamadan iki hafta sonra yüzlerce kişinin saçları dökülmeye, derilerinde yaralar açılmaya başladı.

Denizlerde oltalara ölü balıklar vuruyor, dalgalar kıyıları radyoaktif köpüklerle dövüyordu.

Hiroşima ve Nagazaki trajedile-

rinden bu yana otuzyediyi yılı geçti. Badem gözlü bebeğini kucağında yumuşacık taşıyan o krizantem Japon kadını, kirpikleri kavrulmuş o güzel gözleriyle donuk donuk bakıyor bu dünyaya, otuzyediyi yıldır. Kocasının o savaş cehenneminden dönmeyişine de sınırsız sarıldığı bebeğiyle bir alev yumağı haline gelip yok oluşuna da şaşırıyor artık. O'nu en çok şaşırtan şey Japon balıkçısının öyküsüdür. Hani şu,

Balık tuttuk yiyen ölür
Elimize değen ölür
Bu gemi bir kara tabut
Lumbarından giren ölür

Bu gemi bir kara tabut
Badem gözlüm beni unut.
Çürük yumurtadan çürük
Benden yapacağın çocuk
diyen ve "bu deniz bir ölü deniz; insanlar ey, neredesiniz" diye haykıran Japon balıkçısının öyküsü.

O öykü uzak doğunun kıyılarındayla yıllarca anlatıldı. Daha da yıllarca anlatılacak...

KAYNAKLAR

- 1- DUKE-ELDER, Sir Stewart, MAC FAUL, Peter A.: System of Ophthalmology. Vol. 14, s. 872-952, (1972).
- 2- JABLON, S., KATO, H.: Studies of the mortality of A-bom survivors. 5 Radiation dose and mortality 1950-1970. Radiation Res. 50. s. 649-698, (1972).
- 3- SCHWARTZ, Louis, TULIPAN, Louis, BIRMINGHAM, Donald J.: Civil Defense. Occupational Diseases of the Skin. s. 219-224, (1957).

Savaş biteli altı yıl olduğu halde o günlerin olayları kafamda taptaze duruyor. Yaşadıkça atom bombasının anılarını asla unutamayacağım. Onun yüzünden annemi, ağabeyimi yitirdim. Akrabalarım ile yakın dostlarımızı da katarsanız, beş kıymetli varlığı kaybettik...

O sırada Hiroşima'da olan ve bu zalim olaya tanıklık eden herkes o günlerin manzarasını sanki dün olmuşçasına son nefeslerine kadar unutamaz. Kaç kişinin sevdikleri ellerinden koparılıp alınmış, yurtları, yuvaları yanmış, yaşama sevinçleri yok edilmiştir. Birkaç kişinin cepleri dolsun, sözleri geçsin diye Hiroşima halkı, babasız, anasız, kardeşiz bırakılmıştır. Ailenin sözde sağ kalan üyeleri en yakınlarının külleri kucaklarında, gözyaşları kirli yanaklarından sız sız evelerinin yanışını seyretmiş; kömür yığınları ortasında çaresiz kala kalmışlardır. Böyle bir şey sizin başınıza gelseydi siz ne yapardınız? Her savaşın sonu aşağı yukarı buna varır. Taş kalpli kişiler bile o sırada Hiroşima'ya bakar bakmaz gözlerini başka yana çevirirdi. Ya en yakınları bir anda kömür, kül, toz haline geliveren onbinler ne yapsın? Onların gözyaşlarını ne yapsanız, ne kadar dil dökseniz kurutamazsınız. Oşiba Parkına kaçan insanlar; derileri kav kav dökülen insanlar; su su diye bağıran insanlar; hiç değilseniz arkalarından bıraktıkları yavruları için barışın kurulması dileğiyle son nefeslerini verdiler...

Kenti Takeuçi (12. sınıf öğrencisi, 1945'te altıncı sınıfta)

Okulun bahçesinde oynarken tepemizde bir uçak gördük... O sırada arkamdan gelen, yeşilimsi, ya da rengini pek de bilmediğim bir parıltı ile gözlerimin kamaştığını hatırlıyorum. Ellerimle gözlerimi kapadım. Acaba nedir, diye gözlerimi açtım ama etraf öylesine karanlıktı ki hiçbir şey göremedim. O yana, bu yana yürürken ortalık yavaş yavaş aydınlandı. Bir de etrafıma baktım ki, etrafta eve benzer bir tek şey kalmamıştı. Yer yer alevler yükseliyordu.

"Anne, anne!" diye ağlayarak eve doğru koştum. Evimizin olduğu yeri ararken ablamın beni çağırdığını duydum. Ablamı görür görmez korkuyla irkildim. Baştan aşağı kıpkırmızı kan içindeydi. Bir de kendime baktım, kollarımla bacaklarımla derisi yüzülmüş iki yandan sarkıyor. Neye uğradığımı anlayamadım. Korkuyla ağlamaya başladım. Bu sırada annem sürünerek yıkıntıların arasından çıktı. Elinde bir palto ile babamın perdesüsü vardı. Bunlarla çıplak ve kan içindeki vücudumuzu örttü...

Altı Ağustos gecesini Gion'daki Yasu Tapınağında geçirdik. O gece, yananlar "Su, su!" diye inlediler. Şafağın sökmesini bekledik. Yedi sabahı hepimizi bir kamyonu bindirdiler. Kabe'ye götürdüler. Oraya vardığımız gece ablam öldü. Gözüyle görmedikçe hiç kimse ne annemin acısını anlatabilir, ne de tapınakta geçirdiğimiz o günleri. Her taraftı yanık içinde, günlerce inleyen kimsesiz insanları; yaralar üzerinde dolaşan kurtları, nöbet içinde feryat ederek ölenleri sizlere anlatmak için nereden kelime bulayım? Buraya, "Yaşayan cehennem" desem olur mu dersiniz? Bu insanlar yenilgiyi bilmeden, savaştan tiksinierek, barışı severek öldüler. Öbür ablalarımın nasıl buluştuğumuzu, babamı nerede bulduğumuzu da anlatmak isterdim, ama söz fazla uzayacak. Susuyorum.

Yalnız şunları söylemeden edemeyeceğim:

"Savaş nedir?"

"Barış nedir?"

"Barışı savunmak için o korkunç atom bombası gerekli mi?"

"İnsanlıkla bilim niye aynı hızla ilerlemiyor?"

Çözülmemiş bu sorular kalbimi için için kemirip gidiyorlar.

Masataka Oseda (9. sınıf öğrencisi 1945'te üçüncü sınıfta)

(Atom Bombası Çocukları, Arata Osada, Çeviren Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1965)

KASTELLİ OLAYI VE SONRASI

Uluç GÜRKAN

BANKER Kastelli ve yan kuruluşlarınca toplanan paranın tutarı 105 milyar lira dolayında tahmin ediliyor. Bu, bankalardaki toplam tasarruf mevduatının yaklaşık onda birine eş bir büyüklük...

Kastelli olayından sonraki iki hafta içinde Merkez Bankası tarafından piyasaya sürülen para da 52 milyar buluyor. Ne kadar doğrudan Kastelli yangını söndürmek için, hesaplaması güç. Ancak banknot matbaasının tam kapasitede çalışmak zorunda kaldığı ve piyasadaki toplam para miktarının sekizde birini aşan bir emisyonu gidildiği ortada...

Kuşkusuz tek neden, Türk finansman sektörü içinde ağırlığı tahmin edilenin çok üzerinde olan Kastelli olayı değil. Hükümetteki değişikliği hızlandıran bir etmen de, Güney Sanyii gibi dev bir sanayi işletmesinden başlayarak tüm ekonomiyi saran iflas dalgası.

Burada, gözden uzak tutulmaması gereken önemli bir saptama da, demokrasiye dönüş süreci içinde Anayasa referandumunun 31 aydan bu yana izlenen sıkı para politikasının biraz olsun gevşetilmesi gerektiğini gündeme getirmiş olabileceği. Tümleyle seçim ekonomisi anlamında olmasa bile, piyasaların rahatlatılması isteminin ön plana çıkması doğal...

KEYNES: HOŞ MU GELDİ?

Adnan Başer Kafaoğlu'nun, ekonominin yönetimiyle ilgili olarak genelde Turgut Özal'dan pek farklı düşünceleri yok. 24 Ocak istikrar programının 12 Eylül öncesi uygulama-

masında, devrin başbakanı ile en az Turgut Özal kadar yakın bir çalışma içinde olduğu biliniyor...

12 Eylül sonrasında, Devlet Başkanlığı danışmanı olarak, izlenen programdan çok Turgut Özal'ı hedef alan yoğun eleştirileri, dileriz Kafaoğlu'nun ulaşılan sonuçlardan ders çıkarttığına göstergesidir. Aksi, iç piyasada mal satamadıkları için finansman güçlükleri büyüyen işletmelerin iki ya da üç yıllık bir enflasyonla sun'i tenefüs olanağına kavuşturulmaları, ardından patenti Turgut Özal'da kalan istikrar paketinin yeni bir versiyonunun devreye sokulmasından başka bir sonuç veremeyecektir.

Bugün için söylenebilecek olan, Kafaoğlu'nun para politikası araçlarını Özal'dan farklı biçimde kullanacağıdır. Durgunluk içindeki ekonominin kamu harcamalarını artırarak yeniden canlandırılmasına çalışılacağı kesindir.

Kafaoğlu'nun bu yaklaşımı, iktisatçı Friedman'ın adıyla anılan para politikalarına karşı, İkinci Paylaşım Savaşı öncesinin sosyal refah devleti hayallerinin mimarı sayılan Keynes'in takipçilerinin tüm dünyada yeniden aktüel hale getirdikleri görüşlerini anımsatmaktadır. Gerçekte belirli bir enflasyon pahasına da olsa, kamu harcamalarının artırılması inşaat sektöründen başlayarak iç talepte canlanma yaratabilir. Sonuçta, batma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu ilan edilen çok sayıda işletme de iç satışlarıyla işletme sermayesi ihtiyaçlarını bugünkünden çok daha rahat karşılar duruma gelebilir. Ancak, Friedmancı politikaların insanı dışladığı ekonomi, hiçbir za-

man insanlı hale getirilemez...

Bu koşullarda, IMF'nin de Friedmancı öğeleri bütünüyle terketmemiş bir karışıma dönüşecek böylesi bir Keynesçi kokuya itiraz etmemesi sürpriz olmayacaktır.

ALTERNATİF NEREDE?

Gerçekte, ister Friedman'dan, isterse Keynes'ten, isterse de ikisinden birarada esinlenmiş olsun, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının yalnızca para politikası araçlarıyla çözümlenmesi olanaksızdır. Para politikalarının enflasyon ve durgunluk alternatifleri dışında sunabileceği bir seçim bulunmamaktadır.

Para politikası araçlarını, Katma Değer Vergisi'ne geçişi hızlandırmak ya da vergi denetimini yoğunlaştırmak gibi bir vergi politikasıyla tamamlamaya yönelmek de çözüm değildir. Çözüm, bütün bu araçların serbest piyasa ekonomisi kuralları yerine, planlamanın yönlendirici ışığı altında uygulanmasındadır.

Yalnızca Kastelli olayı dahi bu nesnel gerçeği doğrulamaktadır. Bu olayda, serbest piyasa kurallarının kimin tarafından, kimin adına ve kimin sırtından uygulandığı yeterince açıktır.

BİR KAÇISIN ÖYKÜSÜ...

Banker Kastelli adıyla tanınan Cevher Özden neden kaçtı? Bu soru, bugüne değin yeterince araştırılmadı. Dolayısıyla, yanıt diye ortaya atılanlar da pek doyurucu değil.

İsviçre'de Cevher Özden ile konuştuğunu iddia eden basına inanmak gerekirse, Hisarbank'a verdiği 2,7 milyar lira tutarındaki çeklerinin karşılıksız çıkmasından korkmuş. Kendisine süre kolaylığı tanınamayacağı bildirilince soluğu İsviçre'deki işlerini idare eden oğlunun yanında almış!...

Bir başka iddia, 1,5 milyara varan bir alacak meselesi yüzünden ünlü kabadayılardan Dünder Kılıç tarafından tehdit edilmiş olması. Hatta, Dünder Kılıç'ın Cevher Özden'i bağışından yaralanmış olduğundan da sözedenler var. Cevher Özden-Dünder Kılıç ilişkisi konusunda tek bilinen, Kastelli kuruluşlarının televizyon ilanlarını Dünder Kılıç'a ait Cen Ajans'ın yaptığı. Bu arada, her ikisinin de adının görünmediği bazı devlet ihalelerinde işbirliği yaptıkları tahmin ediliyor...

Cevher Özden'in yurt dışına kaçışının ötesinde, burjuvazinin bir kesiminin yeraltı dünyasıyla ilişkileri konusunda bir dizi karanlık nokta olduğu anlaşılıyor. Anlaşılması güç olan, Aralık 1981'de tüm bankerler için yurt dışına çıkış yasağı koyulmuş olmasına karşın, Cevher Özden'in hemen her hafta sonunu İsviçre'de geçirme olanağı bulabilmesi. Acaba Cevher Özden banker değil miydi?...

KASTELLİ VE BANKALAR...

Cevher Özden, İsviçre'de *Hürriyet* Gazetesi ile yaptığı söyleşide "dimdik ayaktayız" demeye getirdi. "Devlet bankalardan desteğini çeksin, ne olacağını görürüz" tehdidini savurdu.

Tehdidin gerçek payı az değil. Banker Kastelli, Bimtaş ve Mentaş gibi bankerlik kuruluşlarının hesaplarına bakanlar, tasfiyeyi gerektirecek bir sorun olmadığını kabul ediyorlar. Nitekim, işini gücünü bırakıp Kastelli kuruluşlarının tasfiyesine dört elle sarılan Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Yıldırım Aktürk'e göre, herşey öylesine sağlamdı ki, Cevher Özden yurda dönüp işlerinin başına geçse mesele kapanmış olurdu.

Bankerlik yapan Kastelli kuruluşları gerçekten "sağlam kazığa" bağlanmışlardı. Bu nedenle, Kastelli'nin devlet bürokrasisinden gelme yöneticileri, Cevher Özden'in yurt dışına kaçtığının ertesi günü, Ankara'da Turgut Özal'a ilginç bir plan sundular. Cevher Özden'in kaçmış olmasının doğuracağı paniği aşmak üzere kendilerine 5 milyar liralık bir kredi desteği sağlarsa, bankerlik kuruluşları kapıları kapatılmadan tasfiye edilebilirdi. Böylece, ne devletin büyük yükler üstlenmesine gerek kalırdı, ne de sayısı 220 bini bulan tasarruf sahipleri zarar görürdü...

Bu plan kabul edilmedi. Çünkü, planın işleme mevduat sertifikalarını Kastelli eliyle pazarlamış bankaların üstlendikleri taahhütlerini eksiksiz yerine getirmeleri gerektikti. Buna göre, yıl sonuna kadar, Çukurova grubunun üç bankası 26.6 milyar lira (Pamukbank 12 milyar, Yapı-Kredi 9 milyar, Uluslararası Endüstri ve Ticaret 5.6 milyar) ödeyeceklerdi. Bunun da yaklaşık 20 milyar lirası, vadesi bu sonbahara kadar dolacak mevduat sertifikalarından oluşuyordu. Kastelli kuruluşlarının tahsilatı, İstanbul Bankası'nın 12 milyarı, Vakıflar Bankası'

Ister Friedman'dan, isterse Keynes'ten, isterse de ikisinden birarada esinlenmiş olsun, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının yalnızca para politikası araçlarıyla çözümlenmesi olanaksızdır. Para politikalarının enflasyon ve durgunluk alternatifleri dışında sunabileceği bir seçim bulunmamaktadır.

nın 7.4 milyarı, İmar Bankası'nın 1 milyarı ve Anadolu Bankası'nın 240 milyonu ile birlikte yıl sonunda 47 milyar liraya ulaşıyordu.

1983 yılında da büyük bölümü, Hisarbank, Anadolu Bankası ve İktisat Bankası'na ait olmak üzere 38 milyar liralık mevduat sertifikasının vadesi dolacaktı. 1984 yılına da 870 milyon lira kalıyordu.

Turgut Özal, Kastelli yöneticilerinin ardından kabul ettiği Yapı-Kredi ve Pamukbank genel müdürleriyle ne konuştu bilinemiyor, ama bu bankaların taahhütlerini yerine getirmeye arzulu olmadıkları tahmin edilebilir...

DEVLET BABA GÖREVE...

Yasal olmamasına rağmen Kastelli ile ortak çalışan bankaların leline bir kararla, bankerlik kuruluşlarının kapıları kapatılırken, devlet en azından 40 milyar liralık bir yük altına giriyordu. *Yankı* Dergisinin her nedense anlamak istemediği hesap oldukça açıktı:

Kastelli olayının olumsuz bir etki yapmasını önlemek için bankalara Merkez Bankası kaynağından 10 milyar lirayı aşkın bir kredi açılmıştı. İhracat ya da yatırımlar için kullanılabilecek bu paranın belirli bankaların mevduatını desteklemeye yöneltmesinin elbette ekonomiye ciddi bir faturası vardı.

Ayrıca devlet, süresi uzatılacak mevduatla birlikte faizler üzerinden yapılması gereken 6 milyar liralık bir vergi alacağını da erteliyordu. Kastelli ile iş yapan bankaların Merkez Bankası'na yatırmak zorunda oldukları mevduat münzam karşılığı oranlarının düşürülmesi 9 milyar lira dolayında bir kaynaktan devleti yoksun kılıyordu. Temmuz ayı ba-

şına kadar bunun üçte biri çekilmişti.

Bankaların Hazine Bonosu alım yükümlülüğünden azade tutulmaları da 15 milyar liralık bir kamu finansman kaynağını yokediyordu. Rakamlar alt alta toplandığında 40 milyar liraya ulaşıyor, tahvillerle birlikte faturanın 50 milyara doğru tırmanacağı açıklık kazanıyordu...

Tasarruf sahiplerinin faturası ise, bu hesabın dışındaydı. Bankalarca uygulanan ve küçük bir faiz olanağına kavuşabilmek için vadelerini bir kat uzatmak zorundaydılar. Tasarruflara gerçek değerini vermek iddiasıyla faiz oranlarını serbest bırakan Turgut Özal'ın Kastelli olayında bulabildiği formül, "uzun vade - düşük faiz" oluyordu...

YURDA DÖN CEVHER

Siyasal içerikli suç iddiaları nedeniyle yüzlerce kişi yurda dönme-ye çağrılır, aksi halde vatandaşlıktan çıkartılacakları, mallarına hazinece el koyulacağı ilan edilirken, Turgut Özal ve kurmaylarının Cevher Özden'e "devlet güvencesiyle" yurda dönüş davetiyeleri çıkartma pervasızlıkları "çelişki" ya da "ilginç" sözcükleriyle geçiştirilemez. Burada, Cevher Özden'in yalnızca bankerlik faaliyetleri nedeniyle "dolandırıcılığı" mahkeme kararıyla tes-til edilmiş bir kişi olmadığına ilişkin üç önemli saptama yapmakta yarar var:

1- Cevher Özden yurt dışına kaçışından iki hafta kadar önce, Kastel İnşaat'a bir konut edinebilmek umuduyla para yatırmış olanlara tapularını neden dağıtmıştır? Dağıtılan tapular, bundan sonra yapılacak ödemeler için kimin adına ipotek tesis etmektedir? Bundan sonra yapılacak ödemelere ilişkin en az 2 milyar liralık kayıp senet bulunmuş mudur?

2- Cevher Özden, kredi işlemlerinde yararlandığı çok sayıda paravan şirketlerinden teki olan Selgom adlı ithalat-ihracat şirketi aracılığıyla, İsviçre'de başında oğlunun bulunduğu Civre S.A'ya bazı hayali işlemlerin karşılığı olarak döviz transfer etmiş midir? Etmişse bunun tutarı nedir?

3- Cevher Özden, yalnız kendisinin bildiği iddia edilen ve 15 milyara ulaştığı söylenen özel alacaklarıyla ilgili olarak İsviçre'de para ticaretini sürdürmekte midir?

Bırakılınca yapılanlar, bırakılınca geçilenlerden yalnızca bir demet...

BASIN DÜZENİ, BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE GAZETECİNİN EĞİTİMİ

Nail GÜRELİ *

ÖNCE, basın deyince, gazetecilik eğitimi de içinde olmak üzere, temel öge olan basın özgürlüğü kavramı üzerinde anlaşmak gerek.

Basın özgürlüğü konusunda uzun tartışmalara girmeden, özetle, sonuç olarak ortaya koyacağımız ölçüt Atatürk'ün şu sözleriyle belirlenmiştir:

"Basın özgürlüğünden doğan sakinçaları gidermenin tek yolu yine basın özgürlüğüdür."

Basının dışında, basının denetimi için bir takım yollar ve yaptırımlar aradınız mı, bu basının doğasına, ya da eski bir deyimle "eşyanın tabiatına" ters düşer.

Bir zamanlar denenmiş olan "Basın Ahlak Yasası" da, basın üzerinde basın dışı bir takım denetim öğelerini de içerdiği için, temelde basın özgürlüğü kavramına ters düşmüş ve bu nedenle yaşamamıştır.

Denilebilir ki, özgürlüklerin sınırı ve yasası olmayacak mıdır?

Özgürlük, başkasının özgürlüğünü ve hakkını çiğneme, yok etme, sınırlama özgürlüğü ve hakkı demek değildir.

Bir takım özel ve olağanüstü koşulların yarattığı ve genelde doğru olan bu görüş, ne var ki, basın özgürlüğü için geçerli değildir. Çünkü, basın özgürlüğü bireysel bir özgürlük değildir. Basın özgürlüğü toplumsal bir özgürlük, kamusal bir haktr.

Evet, basın özgürlüğünü bireysel bir özgürlük olarak kabul etmediğimize göre, basın özgürlüğü karşısın-

da bireylerin özgürlük hakları ne olacak, nasıl korunacaktır? Basın, kimi bireylerin özgürlüklerini ve haklarını sınırsız biçimde zedeleyebilecek midir?

İşte orada, genel yasalar, genel kurallar zaten işlemektedir. Bireysel bir hakaret, bir haksız suçlama, şu ya da bu varsa, o, genel hükümler içinde zaten kovuşturulmakta ve yargılanabilmektedir.

Bunun dışında bir basın suçu düşünmek ve koymak, basın özgürlüğüne, haberleşme özgürlüğüne, düşünce özgürlüğüne terstir. Yasal olarak ya da "Basın Ahlak Yasası" gibi özel olarak getirilecek her kurum, basının varlığının nedenine ve elbet basın özgürlüğüne özünde terstir.

"Ama efendim, basın kimi zaman sorumsuzca davranıyor. Gazetecilerin eğitim düzeyi... şu... bu..."

İşte şimdi, gazetecilik eğitimi konusuna geliyoruz galiba.

Öncelikle basın özgürlüğü konusunun üzerinde durmamızın nedeni, gazetecinin eğitimini basın özgürlüğü ile yakından ilgili gördüğümüz içindir. Özgürlüğü olmayan bir şeyin; gerçek, doğru, bilimsel eğitimi nasıl yapabilirsiniz? Özgürlük olmadıkça, eğitim dediğiniz şey bir koşullandırmadan, bir beyin yıkamadan, bir aldatmacadan öteye geçebilir mi?

Ayrıca, bugün basında söz konusu edilmesi gereken, bence, gazetecilerin eğitimi değil, salt basının eğitimi olmalıdır. Eğer bir eğitim sorunu varsa, bu, gazetecinin eğitimi sorunu değil, doğrudan doğruya tümüyle basının eğitimi sorunudur.

Basın bugün nedir ve basını neler biçimlendirmektedir?

Basın bugün sermayenin boyunduruğuna girme tehlikesiyle ileri biçimde karşı karşıyadır. Basını bugün büyük ölçüde sermaye biçimlendirmektedir.

Basın bugün bir tekelleşme süreci yaşamaktadır.

Basın bugün hukuk yasalarından çok, sermaye yasalarının sultasıyla karşı karşıyadır. Bu açıdan, ekonomik yönden basın özgürlüğünden söz etmek güçtür.

Siz bugün 6 diplomalı, süper eğitilmiş gazeteciyi getirip koyun Babıâli denen çarkın içine (kaldı ki, eğitim denen şey yalnız diplomayla, yalnız meslek bilgisiyle de bitmemekte, bir takım manevi değerleri de içermektedir), evet siz günün ölçülerine göre süper eğitilmiş bir gazeteciyi koyun Babıâli denen çarkın içine, gazetelerin rengi, basının eğitimi düzeyi, basının sorumluluk anlayışı değişecek midir?

Hayır!

Çark yine aynı biçimde dönmeyi, bu kervan yine aynı yolda yürümeyi sürdürecektir. Çünkü, bu düzen, bu kurallar başka türlü olana dönüşmemektedir.

Diyeceksiniz ki, gazeteyi çıkarmak için elbet sermaye gerekli değil mi?

Evet, gazeteyi sermaye çıkarır ama, gazete çıkarmakla gazete yayınlamanın ayrı işler olması gerekir. Bugün bizde yaygın biçimde görülen ise, gazete çıkaran sermayenin gazete yayınlamaya da kalkışmasıdır.

Şunu demek istiyorum:

Gazetenin yayını haber, yorum, düşünce özgürlüğü açısından tümüyle ve sermayeden de bağımsız olmak gerektiği halde, bugün önemli ölçüde sermaye ile bağımlı durumdadır. Gazete sahibi, gazetenin yayını, haberleri, yorumları üzerinde etkili olmaktadır. Dünya görüşü açısından bu bağımlılık bir yana, ilan gelirleri nedeniyle de bir başka ekonomik bağımlılık söz konusudur.

Kısacası, gazetelerde, daha çok, gazetenin sahibine, yani sermayeye bağımlı bir yayın söz konusudur. Gazeteler de bunun doğal sonucu olarak, bu bağımlılığın etkisinde kalarak biçimlenmektedir.

Özgürce haberini yazan, yorumu-

nu yapan, düşüncesini açıklayan gazeteci yok mu diyebilirsiniz.

Bireysel kahramanlıklar genel kuralı değiştirmez.

Kaldı ki, basında gördüğümüz, izlediğimiz kadarıyla bireysel kahramanlık olanakları ve alanları da sınırlıdır. Ve bireysel kahramanların başına gelenler de "nisyan ile malul olmayan" belleklerde değildir.

Evet, basında eğitim sorununu, bunun bir parçası olarak gazetecilerin eğitimi sorununu çözmenin yolu, basında düzenin değişmesine bağlıdır.

Çalışanlar kurumsal olarak gazetenin yönetimine katılmadıkça, bunu çözmenin olanağı pek yoktur. Çalışanların yönetime katılması öyle üstünkörü ve işverenin istemine bağlı göstermelik bir katılma değildir elbet. Bunun sağlam ve kurumsal temellere oturtulması gerekir.

Yoksa kimi gazeteler için, çalışanların yönetime katıldığını öne sürmek olasıdır. Çünkü kimi basın kurumlarının yönetim katmanlarında "çalışanların temsilcisi" sıfatı ile bir kişi bulunmaktadır. Ama bu organlar belli ve bir işe yarar zamanlarda toplanıp gerçekten yönetimi yürütmeye yönelik bir çalışma yapmamaktadır. Yapsalar dahi, buraya işveren tarafından getirilmiş tek kişinin bir etkenlik göstermesini bek-

lemek boşunadır.

Gazetelerde, gazeteyi çıkaranlar, gerçek anlamda her kademede "kurumsal bir etkinlik" gösterirlerse, o zaman basının eğitim düzeyinde ve gazetecilerin eğitimi konusunda da onların, yani çalışanların sorumluluğundan söz edilebilir.

Şu ya da bu gazetenin adını anmaktansa, yazılı basının dışında, Radyo-Televizyondan bir örnek vermek isterim.

Hangi Radyo-Televizyondan örnek verelim?

Bizim Televizyon ve Radyo, zaten tüm yayınları, tutumu ve yönetimi ile tepeden tırnağa bir "örnek" olarak gözlerimizin önünde. Bu örneğin niteliğini ben söylemeyeyim; bir başka Radyo-Televizyondan vereceğim örnek, bizim TV'nin ve Radyonun niteliğini kendiliğinden ortaya koymaya yetecektir.

Bu radyo-televizyon, İngilizlerin ünlü BBC Radyo-Televizyonudur. BBC, Falkland Adaları için İngiliz-Arjantin çatışmalarını, yalnız İngiltere açısından değil, Arjantin açısından da verdiği için Başbakan Margaret Thatcher ve hükümet yanlısı gazeteler tarafından, biliyoursunuz, eleştiriye uğradı. Başbakan Sayın Thatcher, BBC yayınları için: "Adalara gönderilen İngiliz birliklerinin moralini hiç düşünmüyor" dedi.

Bu suçlamaya BBC Genel Müdürü şu yanıtı verebildi:

"BBC'nin görevi bu değildir."

BBC'nin öteki yöneticileri aynı yöndeki suçlamalara aynı doğrultuda yanıtlar verdiler, habercilikte gerçeğe bağlı kalmanın herşeyin üstünde olduğunu vurguladılar. Bu gazetecilik ve gerçek anlayışına bağlı yayınlar yalnız BBC'de değil, Guardian ve Daily Mirror gibi İngiliz gazetelerinde de görüldü.

Şimdi bu, bir eğitim düzeyi sorunu mudur?

Ee, diyebilirsiniz, işte onların eğitim düzeyi böylesine yüksek.

Belki bireysel olarak da bu böyle ama, aslında bir düzenin, bir kurumsallaşmanın sonucudur bu. Böyle bir düzen, böyle kurumsallık, basının ve gazetecinin eğitimi sorununu da böylesine çözümleyivermektedir.

Bu elbet, toplumun eğitim düzeyinden de soyutlanabilecek bir olgu değildir. Böylesine kurumsallaşmış bir basın-yayın organına karşı bir başbakanın eleştirileri, herhangi bir vatandaşın eleştirisi düzeyinde kalamamaktadır. Yayını, o yayın organını yönetenler yönlendirmekte ve gerçekten yönetmektedir.

İşte bu örnek, gerek basın özgürlüğünü, gerek basının eğitim düzeyini belirleyen canlı ve güncel bir örnektir bence.

Sorun buradadır.

Basın, özgürlüğü ve eğitimi ile birlikte oluşur, biçimlenir. Özgürlüğü ve eğitimi, birbirlerini tamamlayan öğeler olarak görebiliriz.

Buradan hareketle, sonucu şöyle özetleyebiliriz:

Basında, gazeteyi çıkaran sermaye, yalnızca gazetenin sahibi olarak kalmadıkça, gazeteyi yayımlamayı da elinde tuttukça, bu sorunları çözmek olanaksız gibidir.

Basında çalışanlar, çalıştıkları basın kurumunun yönetiminde, gazeteyi yayınlamakta söz ve karar sahibi olmadıkça, bu sorunların çözümü çok güçtür.

Ben gazetecinin eğitimini, basın özgürlüğüne bağlı olarak ve basın özgürlüğünü de bu öğelerle birlikte değerlendiriyorum.

* Nail GÜRELİ, Türkiye Gazeteciler Sendikası Genel Başkanı

BAYRAKTAR YAYINEVİ

erich fromm
**ÇAĞIMIZIN
ÖZGÜRLÜK
SORUNLARI**

octavio paz
**YALNIZLIK
DOLAMBACI**

3. Cad. 5/8 Çankaya-Ankara

YENİ SÖMÜRGEÇİLİK VE DÜNYA HABERLEŞME HARİTASI

Varlık ÖZMENEK

ULUSLARARASI forumlarda dile getirilen ölçülere göre, batılı uluslararası haber tekelleri bugün Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin haber akışının yüzde 90'ını denetim ve güdümü altında bulundurmaktadır. Bu durum, başta Üçüncü Dünya Ülkeleri ve bu kapsamda Türkiye olmak üzere dünyamız adına son derece önemli değerlendirmeleri gerektirecek ölçüde düşündürücüdür.

Denilebilir ki, günümüzün dünya haberleşme haritası, ulusal sınırlara göre çizilen haritadan çok büyük farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık, yüzde 90 oranında Üçüncü Dünya Ülkelerinin aleyhinedir, demek yanlış olmayacaktır. Bir başka deyişle, dünya haberleşme haritası, 15. ve 16. yüzyıllarda büyük keşiflerle çizilen sömürge haritasına yakın anlamlıdır. Bu, öylesine gelişmiş bir haritadır ki, burada sömürü konusu ve alanları sadece doğal zenginlikler, değerli madenler, hammadde ve pazarlarla kalmamakta, yüz milyonlarca insanın beyni alabildiğine sömürü konusu olabilmekte, pazar oluşturabilmektedir. "Pazar" alanları içindeki yaratıcı ve yapıcı insan değerleri, belli haber merkezlerinin politik ve ideolojik yönü doğrultusunda özüne yabancılaştırılmakta, barışçı insanlık idealleri serpilip geliştirileceğine, tüketimci

losunun Lübnan açıklarında rol arandığı bugünlerle çakışmasının bir anlamı olmalıdır. ABD'de yayımlanan The New York Times Gazetesi 27 Kasım 1918 günlü sayısında "İtilaf Devletlerinin Davranışları Türklerde Kırğınlar Yarattı" başlığı ile verdiği haberi "Amerikan Denetimi İsteniyor" spotu ile süslüyor ve şöyle sürdürüyor:

"Kadife eldiven içindeki demir yumruğu yavaş yavaş hissetmeye başlayan Türklerin canı biraz sıkılmışa benziyor. İtilaf birliklerinin İstanbul Boğazi civarındaki bazı önemli noktaları işgal etmeleri Türk yetkililerini ve İstanbul basınına şaşırtırken İngiltere Konsolosluğu'nu korumakla görevli dört yüz kadar İngiliz askerinin karaya çıkışı da üzüntüye yol açmıştır..."

The New York Times'in haberi "İstanbul Basını Amerikan Denetimine Teraftar" arabaşlığından itibaren de şöyle devam ediyor:

"İstanbul'da yayınlanan ve yedisi Türkçe, diğer ikisi Fransızca yayın yapan dokuz gazetenin açmış olduğu ortak kampanyada Türkiye'nin mali ve askeri denetimini Amerika Birleşik Devletleri'nin üstlenmesi istenmektedir. Aynı grubun sözcüleri eğitim sisteminin de Amerika tarafından denetlenmesini ve din ile devlet işlerinin ayrılmasını öneriyorlar.

Öte yandan İstanbul'daki Robert Kolej'in Müdürü Dr. C.F. Gates dün Associated Press muhabirine verdiği demeçte, "Türkiye'deki Ermeni ve Yahudilerin bağımsız birer devlet kurarak örgütlenebilmeleri için Türkiye'nin bir süre başka bir devletin, tercihan Amerika Birleşik Devletleri'nin mandası altında tutulması gereklidir" demiştir..."

1920'lerde 500 bin tiraja sahip büyük bir günlük gazete olan, "eksiksiz ve güvenilir" olmakla ve "sansasyona yer vermemek" gibi özellikleriyle tanınan The New York Times'ın 30 Ağustos 1922 zaferine kadar çeşitli tarihlerde "Bütün Türkiye'de Amerikan Mandası İsteniyor" şeklindeki başlıklı haberleri (Örneğin 31 Ağustos 1919 günlü sayısı) tekrarlaması ilginçtir.

Oysa aynı tarihlerde Anadolu'da güçlenen ve yükselen ulusal kurtuluş ve bağımsızlık hareketinin önderine, The New York Times'ın "güvenilir" haberciliğinin biçtiği ideolojik sıfat "Asi Türk Lideri"dir. (11 Kasım 1919 günlü The New York Times gazetesindeki başlık: "Asi Türk Lideri Kemal, Lenin'e İşbirliği Teklif Etti.")

Aynı özdeki uluslararası tekelleci haberleşme anlayışının, o günden bugüne, güncel bir örnek olarak da Ortadoğu bölgesindeki gelişmeleri dünyaya yayış biçimi gözden uzak

tutulmaksızın, sahip olduğu işlevler çok daha incelikli ve bir o kadar da tehlikeli boyutlarıyla birlikte Türkiye'nin tartışma gündeminde yer almak zorundadır.

AP - AFP - REUTER - UPI

Türkiye'deki basını bugün çok yakından etkileyen ve dünya kitle haberleşme ve bilgi iletim sistemine etkileri konusunda ağırlığını duyan uluslararası haber tekellerinin örgütlenme yaygınlığını ve yoğunluğunu özetlemek gerekirse, bu batılı ajansları Associated Press (AP), Agence France Presse (AFP), Reuter ve United Press International (UPI) olarak sıralayabiliriz.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığınca 14.5.1980 tarihinde hazırlanan "Uluslararası Haber Ajansları Üzerine İnceleme" adını taşıyan bülten-den öğrendiğimize göre,

AP'nin hizmette bulunduğu ülkelerin sayısı 108'dir. Yabancı ülkelerde 62 büroya sahip olan bu ajans günde 17 milyon kelime yayınlamaktadır.

AFP'nin hizmette bulunduğu ülkelerin sayısı 152. Dünyada 108 büroyla temsil olunan bu ajans günde 3 milyon 350 bin kelimelik yayın yapmaktadır.

REUTER, 147 ülkede hizmet yaparken 153 ülkeyi faaliyet kapsamına almakta ve günde 1 milyon 500 bin kelimelik yayın yapmaktadır.

UPI ise 92 ülkeye yayın yapmakta, günde 11 milyon kelimelik haber yayınlamaktadır.

Yukarıya aldığımız rakamlar, dünya haberleşme haritasının varlığını ve ağırlığını doğrulayıcı niteliktedir.

"YENİ HABERLEŞME DÜZENİ" ARANIŞI

Nitekim, bu durum, gerekli duyarlık ve tepkiyi Üçüncü Dünya'da uyandırmakta gecikmemiştir. "Yeni Haberleşme Düzeni" adı verilen ararış ve tartışmalar bu gereksinimin sonucudur. Bu yoldaki ararış ve tartışmaların, genellikle ulusal bağımsızlık hareketlerinin tamamlanmış 1970'li yıllarda başlamış olması rastlantı olmasa gerektir. "Yeni sömürgecilik" in en önemli araçlarından biri olduğunu vurguladığımız kitle haberleşme araçlarının uluslararası anlayışa ve barışa yararlı olabilmesi için çare ve önlemlerin 1970'ten bu yana adım adım ararın olması ve bu alandaki gelişmeler anlamlıdır. Bu konuda önemli adımlar

atılmasına karşın henüz somut bir aşamaya gelineemediğini de ifade etmeliyiz. Hiç kuşku yok ki, bu, bugünden yarına çözümü kolay bir konu değildir. Dün, sömürge haritalarına ağırlığını bastıran güç, bugün çok daha gelişen ve çeşitlenen ağırlıklarla dünya haberleşme haritasının sınırlarını kendi çıkarına zorlamaktadır; başdöndürücü bir teknolojik gelişmeyle, sömürü alanları üzerindeki egemenliğini derinleştirmeye çabalamaktadır; bu konuda yöntemlerini alabildiğine çeşitlendirmektedir.

Ne var ki, bu egemenliğe karşı, haberleşme araçlarının uluslararası anlayış ve barış açısından yararlı biçimde kullanımı yönündeki uyanış ve bilinçlilik, son on yıl içinde önemli ve değerli uluslararası bir belgenin hazırlanması ve imzalanması başarısını da göstermiştir.

Bu belge, yoğun çalışma ve tartışmalardan sonra UNESCO'nun 28 Kasım 1978 günü benimsediği "Kitle İletişim Araçlarının, Barış ve Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesine, İnsan Haklarının Yaygınlaştırılmasına ve Irkçılık, Irk Ayrımı ve Savaş Kısırtıcılığına Karşı Çıkılmasına Katkısına İlişkin Temel İlkeler Bildirgesi"dir... Kısası: "Haberleşme Araçlarının İlkeleri Üzerine Bildirge."

Hazırlığı altı yıl süren ve sayısız kez değişikliklere ve üzerinde büyük tartışmalara neden olan bu bildirgenin hazırlanması aşamasında en yoğun karşı kampanyayı, Amerikan Gazete Sahipleri Birliği ve Amerikan Radyoları Birliği ile Uluslararası Gazete Sahipleri Federasyonu'nun sürdürmüş olması da kayda değer ilginçliktir. Buna karşılık Üçüncü Dünya Ülkelerinin her fırsatta UNESCO'dan yana olduklarını belirtmeleri de anlamlıdır.

11 maddeden oluşan Bildirge'de özetle altı çizilebilecek 16 ilke şöyle sıralanabiliyor:

* Haberleşme araçlarının, insan haklarının gelişmesine yaygınlaşmasına yardımcı olması,

* Haberleşme araçlarının barıştan yana olması,

* Haberleşme araçlarının uluslararası anlayışın güçlenmesine yardımcı olması, haberleşme araçlarının insanları ve ulusları birbirlerine yaklaştıracak, gerginlikleri azaltacak biçimde yayın yapması,

* Haberleşme araçlarının ırkçılığa ve Güney Afrika'daki ırkçılık eylemine karşı çıkması,

* Haberleşme araçlarının uluslararası alanda daha hakça bir ekonomik düzenin kurulmasına katkıda bulunması,

* Haberleşme araçlarının sömürgeciliğe ve "Yeni Sömürgeciliğe" yabancı işgaline karşı savaş veren halklardan yana olması,

* Haberleşme araçlarının gençliğin barış, adalet, özgürlük ve karşılıklı saygı ve anlayış ruhu içinde eğitilmesine yardımcı olması,

* Haberleşme özgürlüğünün insan haklarının en önemlilerinden biri olarak tanınması,

* Gazetecinin haber alma ve haber verme haklarının güvenceye alınması,

* Haberleşme araçlarının haberin oluşturulmasında kamuya bir katılım hakkı tanınması,

* Özgür ve dengeli haber akışının sağlanması,

* Değişik ekonomik ve sosyal sistemleri olan devletler arasında karşılıklı ve çok yönlü haber alışverişinin geliştirilmesi,

* Bildirgedeki ilkelerin ulusal ölçeklerde basın ahlak yasalarına geçirilmesi,

* Gelişme yolundaki ülkelerde iletişim araçlarının kurulup güçlenmesi için devletlerin kolaylıklar sağlaması,

* Yayınlardan zarar gören kişilerin yanıt hakkının sağlanması,

* Gazetecilerin kendi ülkelerinde ve yabancı ülkelerde korunması ve gelişmesi yönünde güvence sağlanması..

1978 yılında Paris'te toplanan UNESCO 20. Genel Konferansında kabul edilen ve imzaya bağlanan bu bildirge, hazırlanışı sırasında açıkça, kabul edildikten sonra da inceden inceye sürdürülen ve kaynağı bilinen direniş güçlerinin kampanyalarına karşın Üçüncü Dünya Ülkelerine önemli bir hareket kaynağı oluşturuyor. Türkiye'de ise konunun, basının haber ve tartışma masasına dahi girememiş olması çok düşündürücüdür...

1- Osman Ulugay, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul, Yelken Matbaası, Mart 1974, s. 35-36.

2- Aynı eser, s. 21.

3- Aynı eser, s. 52.

4- Aynı eser, s. 56.

5- Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesi ve İnsan Haklarının Yaygınlaştırılmasına Kitle İletişim Araçlarının Katkısı Semineri, Ankara, UNESCO - Hacettepe Üniversitesi, 16 Mayıs 1980, Yayına Hazırlayan: Ertuğrul Özkök.

6- Aynı eser.

SENDİKACILIĞA DOĞRU

Kemal SÜLKER

I SENDİKALAR, ekonomik, sosyal yaşamın zorunlu bir sonucu olarak doğdu. Tarihin her döneminde insan toplulukları kendi çıkarlarını, haklarını korumak, amaçlarını ve düşüncelerini gerçekleştirmek için bir araya gelen grup ve ünitelerden oluşmuştur. Nitekim korporasyonlar kurulmuş, bunlar değişik türlerle bölünmüştür. Hatta bazı bilim adamları, Hamura-bi döneminde bile korporasyonların varlığını ileri sürmüştür (H. Nail Kubalı, Anayasa Hukuku 1942, İstanbul). Roma Korporasyonlarının Collegia Tenuiorum ve Collegia Opificum diye iki ayrı içerikte görev yaptığını L.de Riedematten ayrıntılarıyla anlatır (Le probleme Social a Travers l'Histoire, 1944 Versailles). Bizans korporasyonlarının ise işçiyi değil, devletin ekonomik çıkarlarını koruma amacı güttüğünü, bu örgüte karşın işçilerin çok yoksul ve güçsüz bir durumda kaldığını yazanlar olmuştur.

Denebilir ki, Ortaçağ bir korporasyon çağıdır. Korporasyonlar Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere'de uzun süre egemen olmuşlardır. Roma İmparatorluğunun yıkılması sonucunda korporasyonlar devlet bünyesinden ayrılmış, kendilerine özgü bir kimlik kazanmışlardır. Giderek mülk edinen ve çıkarların, Compagnonların, bunların da Usta olmaları koşulları ağırlaştırılıyor, işsizleşen gençlerin tek geçim kaynağı "emekleri" oluyordu. İş bulabilmek için kent kent dolaşan işçilerin bu gidiş-gelişlerine Fransa'da Tour de France deniyordu. Bu yoksullara yardım için dinsel örgütler

İlhan Tarus'un incelemesine göre ise (Çalışma Dergisi, s. 4, 1946, s. 41 ve sonrası) 1020-1100 tarihleri arasında Türk esnafının bazı hareketleri görülmüştür. Türk küçük sanat ve ticaret tarihçesi incelendiğinde üç evre saptanır:

1- Ahiler Dönemi, 2- Loncalar Dönemi, 3- Cemiyetler ve Odalar Dönemi.

Ahiler dönemi Osmanla Devleti'nden çok önceleri görülmüş, Hicri XI. Yüzyıla kadar sürmüştür. Loncalar dönemi ise Medeni Mevzuat'ın yürürlüğe girmesine kadar yaşar. Lonca'ların Osmanlı Tarihi'nde devleti korkutacak gücü olmuştur. Tarus'a göre "Herşeyden önce sanat yüzünden geçinenlerin geniş sayı ve gücüne dayanan bu nüfuzun (etkinliğin) zamanın geçmesiyle hamal ve saka Gedik'lerince kötüye kullanılmıştır". Gedikler hakkında yazar, Sıtkı'nın Gedikler adlı yapıtını (1325, İstanbul, Tanin Matbaası) belge olarak sağlık vermektedir.

Prof. Dr. Fındıkoğlu'nun, Prof. Sadi İrmak'ın çalışma bakanlığı döneminde yayınlanan Çalışma adlı dergide belirttiğine göre:

"Bir şehir halkını panorama halinde gözden geçiriniz: İş yerlerine giden ve 'emek'inden başka bir de 'kapital'i bulunmayan 'emekçi'ler umumiyetle 'proleter, işçi, amele' adı altında toplanan içtimai sınıfı teşkil ediyorlar. Bilmukabele (buna karşın) ellerindeki 'kapital' ile emek sahiplerini kullananlar sosyal manada (anlamda 'Burjuva-Bourgeois-kentli-şehirli', iktisadi manada 'kapitalist-capitaliste' denen sınıfın muhtevasıdırılar."

Ve Fındıkoğlu'na göre "amele" nin yukarıya doğru olan tabakalarıyla, kapitalistin aşağıya doğru olan tabakaları "Orta"da karşılaşabilirler. (Çalışma, S. 6, Mayıs 1946, s. 10) Loncalar dönemi sona ermiş. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ülkesinde kurulan fabrikalar, İngiltere'de başlayıp gelişen Sanayi Devrimi'nin sorunlarını ve özgür türlerini de birlikte getirmiştir.

III

Sanayi Devrimi, XVIII. Yüzyılın sonlarındaki iki önemli değişiklikten biri olmuştur. İngiltere'deki Sanayi Devrimi ile Büyük Fransız Devrimi ekonomi ve politika alanlarında önemli değişiklikler yaptı. Tek-

nik devrimin önemi, 1789 Büyük Fransız Devrimi'nin teknik öneminden az olmadı. Kapitalizmin tarıma girmesi, makinelerin keşfi, ekonomik devrimin temellerini oluşturdu. Deniyor ki, ekonomik alanda büyük endüstri, politika alanında bilim ve demokrasinin gelişmesi, Sanayi Devrimi'nin sonucuydu. Ekonomik değişimler, beraberinde siyasal reformu da getirdi. Bunun sonucu olarak 1789'da egemenliği eline geçiren burjuvazi, kıta Avrupasında kapitalizmin gelişmesini hızlandırdı. Büyük endüstrinin önemi öylesine arttı ki, bazı sanayi devrimi tarihçileri, daha önce siyasal değişimler görülmüştü ama, Sanayi Devrimi ile Fransız Devrimi kadar derin olmamıştı, demek gereğini duydular.

Hiç kuşkusuz sendikalar İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'nin (1850-1870) ürünüdür. Bu devrimden önce dünyanın hemen her yerinde üretim yetenekli sanatkarlar ve onların yönettiği çıraklarca gerçekleştiriliyordu. El emeğiyle ve ilkel araç ve gereçlerle yapılan üretimde çalışanlar Lonca'lara bağlıydılar. Makinelerin keşfi, buharın elde edilmesi eski ekonomik yaşamı hızla silip süpürdü ve bunun sonucu olarak çağın gereksinimine ayak uyduramayan loncaların yaşamı da XVIII ve XIX. yüzyıllarda ortadan kalktı. Yeni makineler, buhar ve elektrik gücü, elle çalışan becerikli sanatkarları çalışma alanı dışına itti, bunların yerini büyük fabrikalarda çalışan az beceri isteyen yeni bir sınıf aldı. Bunlar daha çok Lord'ların topraklarından kovdukları az topraklı köylüler ve çocuklarından oluşuyordu. Devlete ait toprakları varlıkların çitle çevirip mülk edinmesi, yoğun biçimde topraklaşmaya neden oldu, böylece tarihin en merhametsiz ve köklü evrimi lordların ve öteki varlıkların toprak mülkiyetini diledikleri yolla ele geçirmeleri şeklinde sonuçlandı. Lordlar ekincilikten koyunculığa geçiyor, bunların tarımsal işlerinde çalışan gündelikçiler işsiz kalıyor, böylece yeni iş alanı bulup geçimlerini sağlamak amacıyla köylerini bırakıp kentlere koşuyorlardı. Köylerde meralar çoğalıyor, ekincilik azalıyor ve topraklarından olanlar kentlerde iş arar duruma geliyordu.

Köylüler önceleri tüketimlerini kendi üretimleriyle karşılayabiliyorlardı. Oysa artık tüm gereksinimlerini satın almak durumundaydılar. Hammaddeler ve tüketim eşyası böylece meta haline dönüşmüştü.

Bu da XVIII. Yüzyıl sonunda tarımın gelişmesine neden oldu. Ticaret sermayesi de tarıma heveslenince tüccar toprak sahibi olmaya başladı, koyun sürüleri besledi ve bir patron gibi ekim tarlalarını işletmeye, genişletmeye özen gösterdi. Bu uğraşlar köy ekonomisinin kapitalistleşme sürecine girmesi sonucunu verdi.

Kapitalin köye girmesi, yalnız köylülerin yoksullaşmasını değil, bununla birlikte toprak sahiplerinin zenginleşmesini, İngiltere'de kentlerin büyümesini ve memleketin sanayileşmesini sağladı. Sanayileşme ise yeni kentlerin oluşmasına yol açtı, Liverpool gibi ticaret merkezinde nüfus 1685'te 4000 iken 1760 yılında 32.000'e yükseldi. Manchester kentinde ise 6.000'lik nüfus 40.000'e çıkmıştı. Bu gelişmeler mesleki gruplaşmalara olanak verdi. XVII. yüzyıl sonlarında çiftçilikle uğraşanlar 4.275.000 iken ticaretle uğraşanlar 246.000'e ulaşmıştı. Manifaktürle uğraşanlar 240.000 kişiydi. Bu arada yoksullaşma sonucu iş arayanlar şurada burada yatacak yer bulup az bir yiyecek yetiniyorlardı.

Pamuk dokuma sanayiinde yapılan teknik gelişme, otomatik bükme tezgahının keşfi, eğirmenin makineleşmesi, vb. buluşlar el işçiliğinin önemini gittikçe azalttı, 1769'da buhar makinesinin beratının alınması, buharın sanayiye çalıştırıcı güç olarak uygulanması ev sanayiinin fabrika sanayiine dönüştürülmesini gerçekleştirdi. İngiltere'de makinenin devrimci önemi, XVIII. yüzyılın sonunda anlaşıldı. Makine, işçi emeğinin ucuza kapatılması yolunu açmıştı. İşçi, yalnız genç ve ergin erkekler değildi artık. Kadınlar, çocuklar da iş alanına girmişti. Makine üretim süresini kısaltıyor, üretimin artırılmasına da neden oluyordu. İş isteyenlerin sayıca artması iş gününün uzatılması, emek ücretinin azaltılması sonucunu verdi. Bu, işsizlerin alabildiğine çoğalması demekti. Buna karşın sermaye sahipleri üretim harcamalarını azaltıyor, yeni makineler almak ve işletmeyi donatmak için gereken para kısa sürede elde ediliyordu. Sermaye birikimi kolaylaşıyor, makineler işçileri kendisinin birer parçası durumuna getiriyordu. Bu da giderek bazı işçilerde -yanlış olarak- makineye düşmanlık duyguları yeşertti. Oysa fabrika ve makineler işçileri bir araya getirmiş ve aynı çalışma koşullarını onlar arasında yeni bir bağ kurmuş ve birliktelik fikrinin gelişmesine yol açmıştı. Nitekim XVIII.

yüzyılın sonlarında ekonomik evrim, sosyal değişimlerin genel karakterini belli etmişti. Asilzadelerle tüccar sınıfının çıkarları birbirine yaklaşmıştı.

Sanayi Devrimi, burjuvaziye ekonomik yönden örgütlenirilmiş, fabrika işçiliğinin başlaması da zengin İngiltere'de, neden işsizlerin ve yoksulların var olduğu sorusu zihinleri uğraştırmaya başlamıştı. Bu soruya yanıt arayanlar vardı. Bazıları hem sanayide görülen yaşamı eleştiriyor, hem makinelerin yararını vurguluyordu; kötülüğü hükümette buluyor, bu nedenle de eleştirilerini hükümete çeviriyor, ekonomik eşitsizliği yeriordu.

IV

Üretim dallarında makine tekniğinin egemen olmasıyla Batı ülkelerinin tümünde sanayi kapitalizmi temel ekonomik sistem oldu, üretim gücünü artırdı. Topraksızlaşan halkın köylerden göçüyle kentlerin nüfusu arttı, kent sınırları genişledi, demir ve denizyollarının açılmasıyla kentler arası ilişkiler hızlandı, kolaylaştı. Bu ulaşım kolaylığı meta değiş tokuşunu da hızlandırdı, iç pazarlar büyüdü. Yeni ulaşım şebekesi metaların hızla değiş tokuşuna yol açtığı ve kentleri birbirine bağladığı gibi kapitalist üretim düzeninin yeni ekonomik bağlantıları da görüldü. Değişik hükümetler arasındaki ekonomik ilişkiler, giderek uluslararası iş bölümüne de yol açtı.

Sermaye artıyor, makineleşmiş endüstrinin hızla satışa sunduğu metalar iç pazarda tümüyle elden çıkarılamadığı için yeni pazar yerlerinin araştırılması gerekiyordu. Böylece sermaye yeni sömürge ülkelerine el atıyor, yeni pazarlar buluyordu. Makinelerin keşfine kadar her ülkenin sanayii kendi memleketinde çıkan hammaddeye göre ayarlanmış iken, (örneğin Almanya'da keten, Fransa'da ipek, İngiltere'de yün, Hindistan'da pamuk) makine ve buharın keşfi ile büyük endüstri ulusal niteliğini yitirdi, dünya pazarlarına açıldı ve uluslararası işbölümünü gerektirdi. Ancak Avrupa ülkelerinde ilk gelişen memleket İngiltere olduğu için 1860-70 yıllarında dünya pazarını tekelinde tutmuştu. Bu da belli nüfusun kentlerde yoğunlaşması sürecini geliştirdi. Örneğin XIX. yüzyılın başında İngiltere'de Londra'nın nüfusu 100.000 ve ancak beş kent de nüfusu 50.000'er iken 1870 yılında kalabalık nüfuslu kent sayısı İngiltere'de 28'i bulmuştu. Bu arada California

ve Avustralya'daki altın madenlerinin keşfi, sömürge pazarlarının genişlemesi, İngiltere'nin ekonomik kalkınmasının en önemli etkenleri oldu.

Bu gelişmeyle makineler daha az kapitalistin elinde daha çok üreten birer altın yumurtlayan tavuk durumuna geldi, dünya pazarlarına egemen olan İngiltere büyük bir sömürge devleti niteliğini kazandı.

V Fransa kapitalist bir zemin üzerinde geliyordu, ağır ağır... Memleket henüz daha el sanayiinden, küçük köylü işletmelerinden tümüyle uzaklaşmamıştı. Ne de olsa buhar ve makine Fransız sanayiine giriyor, eski feodal ilişkileri yıkıyordu. Lyon kenti 244.000'den 323.000'e, Marsilya 198.000'den 300.000'e yükselen nüfusu barındırmaya başlamıştı. Sanayi kentlerinin büyümesiyle demiryolu şebekesinin gelişmesi meta'nın dolaşımını hızlandırmıştı. Memleketin buharla işleyen müesseseleri artıyor, sanayi merkezleşmesi de oluyordu. Ancak durum İngiltere'deki gibi hızlı değ-

şime uğramıyordu. 1865'te 10'dan çok işçi çalıştıran işletmelerin sayısı 7.492 idi. Bu, bütün sanayi yüzde 7'sini oluştuyordu. Buna karşılık 2-10 işçi çalıştıran yerler toplamı 414.800 idi ki, bu da toplam sanayi yüzde 31,1'ini oluştuyordu. Bir istatistiğe göre Fransa'da 101.171 müessesede 416.811 işçi çalışıyordu.

Fransa'da işçiler henüz büyük makinelerde ve geniş işçi çalıştıran kurumlarda toplanmamıştı.

Almanya ise, kapitalist gelişme açısından Fransa'dan sonra geliyordu. Ucuz iş gücünün sağlanması, memleketteki doğal zenginliklerin varlığı (demir ve kömür gibi) ve idaredeki reformlar Almanya'yı öteki memleketleri sanayi alanında kolayca geçebilecek duruma getirdi. 1848 devrimi yıllarında (1850-1860'larda) Almanya tümüyle kapitalist raylar üzerine oturdu, üretim gücü hızla arttı ve Almanya XIX. yüzyılın ikinci yarısında endüstrisinin gelişmesiyle parlak bir döneme girdi.

Böylece Batı ülkelerinde kapitalizmin gelişmesiyle makineleri kul-

lanan yeni işçi sınıfı, Derebey-Lonca türü örgütlerin yerini alacak arayış içine girdi. Egemenlik burjuvazinin eline geçtiği için Derebey-Asilzadelerle büyük toprak sahiplerinin çıkarları yerine artık sanayi ve ticaret sermayesinin çıkarları söz konusuydu. Yeni durum, yeni örgütlenmeleri ve yönetimleri zorunlu kılıyordu.

Nitekim işçilerin bir bölümü önceleri makinelere ve öteki üretim metotlarına karşı kendiliğinden gelen karşı koymalarla kendi durumunu güçlendirmek isterken, giderek bunun yanlışlığını anladılar. Bu kez de bir kısım işçiler burjuvaziyle ittifaklar kurarak içinde bulundukları olumsuz durumu atlatmayı denediler. Ancak sonraları sınıfsal ayrılığın bilinciyle yeni arayışlara girdiler. İş ücretini savunmak için koalisyon yoluna giren işçiler, Avrupa'daki memleketlerin politik durumu, ekonomik gelişmesi, bilinç düzeyi gibi etkenler işçi hareketlerinin ülkeden ülkeye değişiklik göstermesi sonucunu verdi. Nitekim İngiliz Tredün-yonizmi, Fransa ve Almanya'daki işçi hareketlerinden ayrı bir gelişme izledi. Sendikalar doğdu.

YEVTUŞENKO VE FOTOĞRAF

Culture and Life'tan çeviren:

Kemal CENGİZKAN

Ünlü ozan Yevgeni Yevtuşenko'nun ülkemizde bilinmeyen bir yönü, fotoğrafçılığıdır. Onun fotoğraf üzerine görüşlerini ve fotoğraflarından örnekleri sunuyoruz.

EDWARD Steichen'in editörlüğünü yaptığı "İnsanlık Ailesi" adlı sergiyi 1957'de izlediğimde, fotoğraf sanatının olanakları kelimenin tam anlamıyla beni etkisine almıştı. Bu sergiyi, insanlığın acıları ve umutlarını özetleyen bir mozaik olarak görmüştüm. Aynı zamanda bu sergi bana ustaların ellerine geçtiği zaman fotoğrafın insanlığın tüm duygu yelpazesini, şefkati, sevgiyi, alay ve maskaralıkları, onur ve mücadeleyi anlatabilecek güçte olduğunu da göstermişti.

Resim konusunda oldukça zayıf sayarım kendimi; belki bu yüzden resmi çok severim. Kendilerini tanımakla kendimi şanslı saydığım ressam dostlarımla atölyelerindeki yaş tuval, alçı ve çamur kokuları beni ilk gençlik yıllarıma götürür. Ne yazık ki onların sanatlarını öğrenebilmem artık olanaksız değilse bile çok zor. Ancak onların sanatlarıyla bana, görsel imgelerin yaşamın gizli içeriğini anlatabilecek güçte olduğunu öğrettiklerini düşünürüm; bana bu duyarlılığı aşılamışlardır. Yaşamın olduğu gibi kopya edilmesi sanatın her dalı için bana yabancı gelmiştir. Bu yüzden resimde fotoğrafik yaklaşımdan hoşlanmam, fotoğrafta sanatsal yaklaşıma değer veririm.

Bence önde gelen fotoğrafçı, kendi alanında filozof da olmalıdır. Çünkü fotoğraf sanatı sadece "tanıma"nın bir aracı değil, tanı-

nan şeyin anlaşılmasının da bir aracıdır. Fotoğraf tıpkı resim ve şiir gibi bir "yoğunlaştırılmış gerçeklik"tir. Fotoğraf yeteneğimi hiçbir zaman büyütmedim; kendimi, usta işi alışkanlıkları öğrenme gereksinmesi duyan bir çırak olarak görmekteyim. Ancak şunu da söyleyebilirim ki fotoğraf, sadece edebiyat çalışmalarım açısından değil, fakat kendi insanlarını ve tüm insanlığı düşünen biri olarak bana çok şeyler vermiştir.

Kötü bir çekim ya da yanlış bir pozlama ile berbat ettiğim fotoğraflar beni düş kırıklığına uğratar, kendime kızarım. Ancak bu kaçır-
dığım kareler yüreğime basılmıştır artık; bu yüzler her zaman benimle birlikte ve benim kişiliğimin bir parçası olacaklardır. Fotoğraf ha yüreğinize, ha film üzerine kaydedilmiş, sonunda ne farkedersiniz? İkisi birden olsa hiç şüphesiz daha iyi, ancak her zaman olamayabiliyor bu.

Ben inanıyorum ki her insanın

içinde, çoğunlukla varlığından haberdar bile olunmayan bir sanatçı kişilik vardır. Farkına varıldığında edebiyata, resme veya müziğe başlamak için çok geç kalınmış olunabilir. Fotoğrafa başlamak için ise hiçbir zaman geç kalınmış sayılmaz. Yeter ki, şu bayıltıcı aile fotoğrafları düzeyine düşülmesin. Yanlış anlaşılma istemem; aile fotoğrafları da çekilmeli. Ancak bu aile fotoğrafı çerçevesi içinde, küçük ama tüm insanlığa ait bir şeyler de keşfedilmeli. İçini dökmek insanların her zaman gereksinme duydukları bir şeydir. Şiir, resim veya müzikle uğraşmıyorsanız fotoğraf sizde bu boşluğu doldurabilir. Tabii sizin duygusallığınızı iletebilecek düzeye çıkabildiği ölçüde. Öte yandan fotoğraf makinesi çok iyi bir arkadaş da. Kendinizi yalnız hissettiğiniz her an, sizi binlerce insanla, kırların ve bulutların güzellikleriyle bir araya getirebilir. Fotoğraf makinesi olan bir insan kendini hiçbir zaman yalnız hissetmeyecektir.

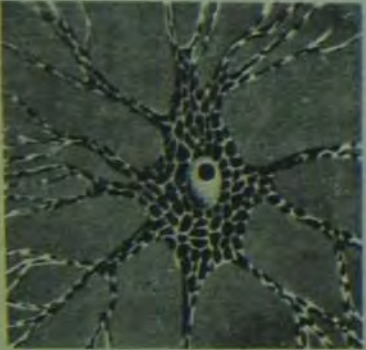

"Sibiryalı üçlü"

"Afiyet olsun"

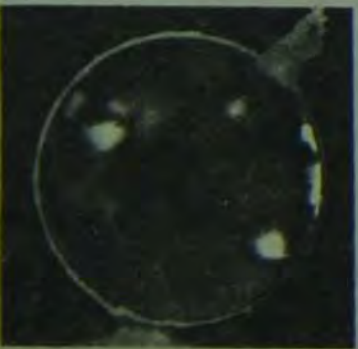
Hayatin kökleri

İkili Sarmal

Güneş diye bir yıldız

Einstein

yazko

BİLİM DİZİSİ

Geleneksel olarak bilimsel diye nitelendirilen konuların çoğu, günümüzde hemen herkesin bilmesi gereken konulara dönüştü. YAZKO'nun yeni başlattığı Bilim Dizisi, günlük yaşamı ve teknolojiyi olduğu kadar, sanatı ve felsefeyi de doğrudan etkileyen bilim ürünlerini okurun kolayca anlayacağı bir dille sunmayı amaçlıyor. Çünkü günümüz insanı, özellikle günümüz gençliği artık pek çok şeyin üstesinden kendi bilgileriyle gelmek zorunluluğu ile karşı karşıyadır.

Yazko : P.K. 442 Sirkeci - İstanbul

TURİZM ALANINDA SEÇENEKLER

İlhan TEKELİ *

TÜRKİYE'de turizmin bir ekonomik çıkış yolu olarak görülmesi 1930'lu yıllara kadar geriye gidiyor. O zamandan beri turizmden beklenenlerin elde edilmemesine karşın, turizmi bir ekonomik çıkış yolu olarak görenlerin ümitleri eksilmiyor. Bu ümit korunuyor, sürekli olarak güçlendirilmeye çalışılıyor.

Bu durumda sorulabilecek iki soru var. Sorulardan birincisi, niye bu ümitlerin bir başarıya ulaşmamış olmasıdır. İkincisi ise bu başarısızlığa karşın turizmle kalkınma söyleminin sürdürülmesinin işlevinin ne olduğudur. Her iki soruyu da sırasıyla ele alalım.

Kuşkusuz Türkiye'de turizmin gelişmemiş olması konusunda bazı nesnel nedenler ileri sürülebilir: Avrupa turizm pazarına uzaklık, büyük miktarda turist gönderen ülkelerle Türkiye'nin kültürel farklılıkları, vb. gibi. Tüm bu oldukça mekanistik açıklamalar gerçekte turizm olgusu etrafında oluşan çıkarlar bütününi açıklamakta yetersiz kalır. Turizm olgusu etrafında oluşan çıkarlar bütününi kavramak için önce izlenen turizm politikasının amaçlarından başlayarak araçlarına kadar uzanan bir irdelemesini yapmakta yarar vardır.

Turizm politikasının, resmi politika dokümanlarında konulan amacı, görünüşte çok açık. Türkiye'ye çok sayıda yabancı turist gelmesi amaçlanıyor. Bu turistlerin bırakacağı dövizlerin en çoğa çıkarılma-

sıyla ekonominin dış ödemeler dengesinin sağlanmasına yardımcı olunmak isteniliyor. Temel amaç bu, diğer amaçlar hep ikinci planda görünüyor. Örneğin Türkiye'de çalışanların emeğinin yeniden üretilmesi için gerekli dinlenme faaliyetlerinin örgütlenmesi ikinci plana itiliyor, hatta Türk toplumunun çalışan kesimlerinin dinlenmesi için yapılan tesisler dış turizm amaçlı kullanımlara ayrılıyor. Böyle ikinci plana itilen ama Türkiye'nin uzun erimde geleceği bakımından önemli olan başka amaçlardan da söz edilebilir. Turizm ve dinlenme faaliyetleri bakımından en önemli kaynaklarımızdan biri olan kıyıların turizm amaçlı sağlıklı kullanışlara açılmasına göz yumulması gibi.

İlk olarak irdelenmesi gereken konu Türkiye'nin turizm ve dinlenme amaçlı kaynaklarının kullanılmasında yabancı turizmi baş amaç haline getirmenin doğruluğudur. Türkiye'de turizm olgusu etrafında bir faaliyet yaratılmıştır. Ama turizm istatistiklerine bakıldığında zaman zaman turistik tesislerin yabancı turistlerce değil, yerli turistlerce kullanıldığı görülmektedir. İşte burada ilginç bir karşılıklı karşılaşmaktadır. Türkiye turizm faaliyetlerinden döviz kazanabilmek için, turizm girişimcilerini ve turistik faaliyetleri önemli ölçüde ucuz faizli kredilerle, vb. araçlarla özendirilmektedir. Ama bu sübvansiyonlarla kurulan tesisler yabancı turistlerce değil, yerli turistlerce kullanılmaktadır. Bu noktada denilebilir ki, bunda çok hayıflanacak bir nokta yoktur. Turistik tesisler ekonomik olarak çalışıyorsa yine de ekonomik gelişmeye yardımcı olmaktadır. Bu bakış açısı turistik tesis girişimcisi açısından doğru

olsa da, toplum içinde bölüşüm konularında hassas olan bir ekonomik planı tarafından tutarlı görülemez. Türkiye'de iç turizm hareketine katılabilenler toplumun yüksek gelirli kesimleridir. Yabancı turist getirmek için yapılan sübvansiyonlar gerçekte toplumun yüksek gelirli kesimlerinin dinlenme faaliyetlerini örgütlemeye gitmiş olmaktadır. Bu halde gerçekleşmeyen yabancı turizmi geliştirme ümidinin sürekli olarak canlı tutulması, toplumun yüksek gelirli kesimlerinin dinlenme faaliyetlerinin örgütlenmesini kolaylaştırmaktadır. Böylece de turizmi geliştirme sloganlarına sürekli olarak öncelik verilmesinin toplumsal işlevi açıklık kazanmaktadır.

Bu etkiyi artıran bir başka turizm politikası seçmesi daha vardır. Turizm politikasını yönlendiren çevrelerde uzunca bir süre Türkiye'nin Avrupa'dan uzak olduğu onun için ancak yüksek gelirli turistlerin gelebileceği gerekçesiyle sunulacak turizm hizmetlerinin yüksek gelirli gruplara dönük olması eğilimi hakim olmuştur. Böyle yüksek gelirli yabancı turistler gelmeyince bu kesim için yapılan tesisler Türkiye'de ancak en üst gelir gruplarına kullanılmaya başlanmıştır. Bu da izlenen politikanın olumsuz bölüşüm etkisini daha da artırmıştır.

İşte konulan bu turizm politikasının yöneldiği amacın Türkiye pratiği içinde irdelenmesi, bize yeni bir politika seçeneği önermeye olanak tanımaktadır. 50 yıldır gerçekleşmeyen bir amacı baş amaç olarak tutmak yerine bu amacı ikinci plana itmek, ikinci plandaki bir amacı öne çıkarmak daha doğru olacaktır denilebilir. Yani baş amaç Türkiye'de çalışanların emeğinin yeniden üretilmesi için gerekli olan dinlenme faaliyetlerinin sağlanması olmalıdır. Dış turistik talepler bu baş amaç yerine getirilirken onun yanısıra sağlanmalıdır. Dış turizmi bu şekilde ikinci planda bir amaç olarak ortaya koymak pratikte belki de bugünkü turizm politikasının sağladığından daha fazla döviz sağlanmasına da olanak verebilir. Turizm politikasında böyle bir amaç değişikliğinin ne tür sonuçları olacağını tartışalım.

Eğer çalışanların dinlenme faaliyetlerinin örgütlenmesi baş amaç halinde ortaya konulursa, söz konusu olan düşük ve orta gelirli gruplar için kitle turizminin örgütlenmesi ön plana geçecektir. Bu durumda kurulacak tesislerin standartları, öl-

çekleri ve örgütlenme biçimi ve dolayısıyla sunulan hizmetin maliyet düzeyi çok farklı olacaktır. Denilebilir ki bu amaca yönelmiş tesislerin örgütlenme biçimi hem ölçeği, hem fiyat düzeyi bakımından yabancı turistleri çekmek yönünden de üstünlüğe sahip olacaktır.

Böyle bir amacı ön plana geçiren Türkiye, kaynaklarını hem daha hakça hem de daha akılcıca dağıtmış olacaktır. Bir yandan, turizmi geliştirme faaliyetlerini sübvansiyone ederken, bu sübvansiyon düşük ve orta gelirli grupların dinlenme faaliyetlerini geliştireceği için turizmi geliştirme politikaları haksız bir bölüşüme yardımcı olmayacaktır. Öte yandan, bu tür politikalar ancak büyük ölçekli örgütlü kurumlar eliyle uygulanabileceği için, doğal kaynakların spekülasyon aracı olmadan akılcı bir biçimde kitlelerin kullanımına açılması olanağı doğabilecektir.

Amaç üzerindeki bu tartışma bizi amaç-arac bütünlüğünün ele alınmasına getiriyor. Amaç tartışmasını bir yana bırakırsak çok kaba hatlarıyla bir turizm politikasının örgütlenmesinde dört ayrı seçenekten söz edilebilir. Birincisi küçük özel girişimciler eliyle turizm tesislerini kurmak ve işletmektir. İkincisi büyük özel girişimcilere, üçüncüsü büyük yabancı sermayeye dayanmaktadır. Dördüncüsü ise devlet işletmeciliğidir. Kuşkusuz her ülkede bu dört tür yaklaşımın saf biçimlerinden çok bir kaçının bir arada yer almasından doğan o ülkenin koşullarına özgü eklenmiş biçimleri yer almaktadır. Ama yine de her ülkede bu dört biçimden birisinin yaygın olduğu görülmektedir. Buradaki irdelememizi bu saf biçimler üzerinde sürdürmekte yarar vardır.

Türkiye'de büyük kentlerdeki turistik gezilerden çok büyük sermayenin iş gezileri için kullanılan büyük uluslararası işletmeler bir yana bırakılırsa, yabancı sermayenin turizm yatırımları için ilgi duymadığı söylenebilir. Türk özel kesiminde büyük sermayenin turizm yatırımları çok sınırlı kalmıştır. Özel kesimde kıyılarda büyük toprakları satın alma eğilimi görüldüğü de, bu eğilimler arsa spekülasyonu ötesine geçip büyük turizm yatırımlarına dönüşmemiştir. Devlet ise Turizm Bankasının bazı işletmeleri dışında bu konuda önemli yatırım yapmamıştır. O zaman Türkiye'de turizm girişimciliği orta ve küçük sermayeye bırakılmıştır. Desteklenen ve özendirilen kesim budur.

Şimdi bu noktada sorulabilir, Türkiye'de turizm politikasının amaçları ve araçları arasında ne kadar tutarlılık vardır. Küçük girişimcilğe dayanan bir turizm politikası içinde ancak küçük tesisler kurulabilir. Bu tesislerde üretilen hizmetler standart değildir. Çoğu kez keyfi bir dalgalanmaya bırakılmıştır. Turistik sahil kasabalarının yakın çevrelerinden kopamazlar, kıyı kaynaklarının küçük mülkiyet elinde parçalanmasını ve spekülasyon aracı haline gelmesini özendirirler. Plansız denetimsiz turizm kentleri doğmasına neden olurlar. Böyle bir turizm yerleşmesi gelişmesi orta ve üst orta sınıfların kıyılarda ikinci konut elde etmesini ve kıyı spekülasyonuna katılmasını kolaylaştırır. Kıyı kaynakları üzerinde mülkiyetin parçalanmasını hızlandırır, giderek turizm konusundaki girişimlerin küçük ölçekli kalmasını pekiştirici bir etki yaratır.

Küçük ve standartlaşmamış birimlerle örgütlü kitle turizminin isteklerini karşılamak olanağı yoktur. Kuşkusuz bu örgütlenme biçimi çalışanların emeğinin yeniden üretilmesi faaliyetlerinin bir parçası olarak görülecek bir dinlenme hizmetinin sağlanması için de aynı nedenlerle uygun değildir.

İşte niteliği ve yarattığı etkileri bu olan bir girişimcilik biçimiyle Türkiye'nin turizm politikalarıyla amaçladığı etkileri sağlaması olanaklı mıdır? Eğer, Türkiye Avrupa'dan gelecek örgütlenmiş kitle turizmi yoluyla büyük miktarlarda döviz sağlamayı umuyorsa, bu girişimcilik yapısının buna uygun olmadığı açıktır. Bu küçük ve standartlaşmamış birimlerle örgütlü kitle turizminin isteklerini karşılamak olanağı yoktur. Kuşkusuz bu örgütlenme biçimi çalışanların emeğinin yeniden üretilmesi faaliyetlerinin bir parçası olarak görülecek bir dinlenme hizmetinin sağlanması için de aynı nedenlerle uygun değildir.

Böyle bir örgütlenme içinde toplumun en üst katmanlarınca da istenilen hizmetler üretilemez. Bu ke-

sim yurt dışında ve yurt içinde bu gereksinmelerini karşılayacak özel koşulları hazırlamakta bir sıkıntıyla karşılaşmayacaktır. Var olan yapının toplumun üst orta ve orta gelir katmanlarındaki kesimlerin dinlen- ce ve eğlence gereksinmelerini karşılamaktadır. Burada ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. İzlenen turizm politikaları bir yandan bu kesime hizmet üretirken, öte yandan girişimcilerini de bu kesimden seçerek, toplumda aynı kesimin yaygınlaşmasına yardımcı olmaktadır.

Turizm faaliyetlerinin Türkiye'de örgütlenme biçiminin ve ifade edilen politikaların gözden geçirilmesi, bizi ilginç bir saptamayla karşı karşıya bırakmaktadır. Amaçlananla buna ulaşmak için kullanılan araçlar tutarsızdır. Bu araçlar Türkiye'nin konumunda ulaşmak istendiği söylenen amaçlara ulaşmak için yetersizdir. Ama daha önce de söylediğimiz gibi sürüp giden bu başarısızlığa karşın turizm söyleminin canlı tutulmasının toplumun üst orta ve orta katmanları için önemli işlevleri vardır.

Bu noktada karşımıza çıkan bir soru vardır. O da Türkiye'de büyük sermaye bu kesimi niçin küçük ve orta girişimcilere bırakmıştır sorusudur. Bunun değişik gerekçeleri bulunabilir. Büyük sermaye için alternatif alanların daha kârlı olmasıdır. 1980'ler öncesinde bu konut kesimi için de böyle olmuştur. Ancak diğer kesimlerde kârlılık oranlarının düşmesi büyük sermayeyi bu alanlara çekecektir. Kesimler arasında kârlılık farklılaşması büyük ve küçük sermayeler arasında bir işbölümü ortaya çıkarmaktadır. Her iş bölümünde olduğu gibi bu halde de kesimler arasında bir bütünleşmenin de doğduğundan sözedilebilir.

Varolan durumun sorunlarının ortaya konulmasından sonra, izlenmesi gereken yolun ne olduğu sorulabilir. Kuşkusuz böyle soruların yanıtları bu politikaların dayandığı siyasal güçler dengesine ilişkin varsayımlardan bağımsız olarak verilemez. Eğer bugünkü siyasal güçler dengesi süreceksa izlenmekte olan politikanın gerçekçi olduğu bile söylenebilir. Ama geniş toplum kesimlerinin siyasal güç dengesinde ağırlığı artacaksa o zaman, çalışanlara, emeğin yeniden üretimine dönük bir iç turizm politikasının baş amaç haline gelmesi ve bunu gerçekleştirmekte büyük ölçekli kamu girişimlerine öncelik verilmesi önerilebilecektir.

* Prof. Dr. İlhan Tekeli, Şehir ve Bölge Planlama Bölüm Başkanı, ODTÜ

KÜLTÜREL KALIT VE YAĞMA

«BOZKURT SÖYLENCELERİ»

Hüseyin FERHAD

Gönlüm isterdi ki mâzini diriltir
san'at,
Sana târihini her lâhza hayâl
ettirsin.
Yahya Kemal

SU öyküyü bilirsiniz: J.A.L. Singh, 1920'de Kalküta'nın bir köyünün yakınlarında iki "kurt" çocuk bulduğunu öne sürer. İşin ilginç yanı, bilim adamları, Singh'in Amala ve Kamala adını verdiği bu iki çocuğun varlığını 1920'de değil de, yirmi yıl sonra yazmaya başladığı "anıları"ndan öğrenirler. Ve 1950'den sonra ruhbilimciler, toplumbilimciler, insanbilimciler (vb.) bu konuya eğilerek, yazdıkları kitaplarda sözetmeye başlarlar, bir kurdun besleyip büyüttiği bu iki "kurt" çocuktan... Singh'in yazdıklarına bakılırsa, Amala ile Kamala'nın hazin öyküsü İnsan'ın en eski sorunlarından birine yanıt getirmektedir: Yani, tüm insanbilim (anthropology) çalışmalarının bugüne de-

biçimiyle Amala ile Kamala'nın öyküsü, bilime aykırıdır. Prof. Otto Koehler şunları söyler bu konuda:

"(...) Kurtlarla yaşamının Kamala'ya gece görme olanağı vermesi, yeşil fosforesanslı gözler ve hele onlara kesici dişler sağlaması olanaksızdır. (...) Hele İnsan'ın Kamala'da öne sürüldüğü gibi, dilini kaşık biçimine sokarak su içmesi sözkonusu değildir. Öyle ki, bir insan bilinçli olarak bu devinimi yapamaz bile. (...)"

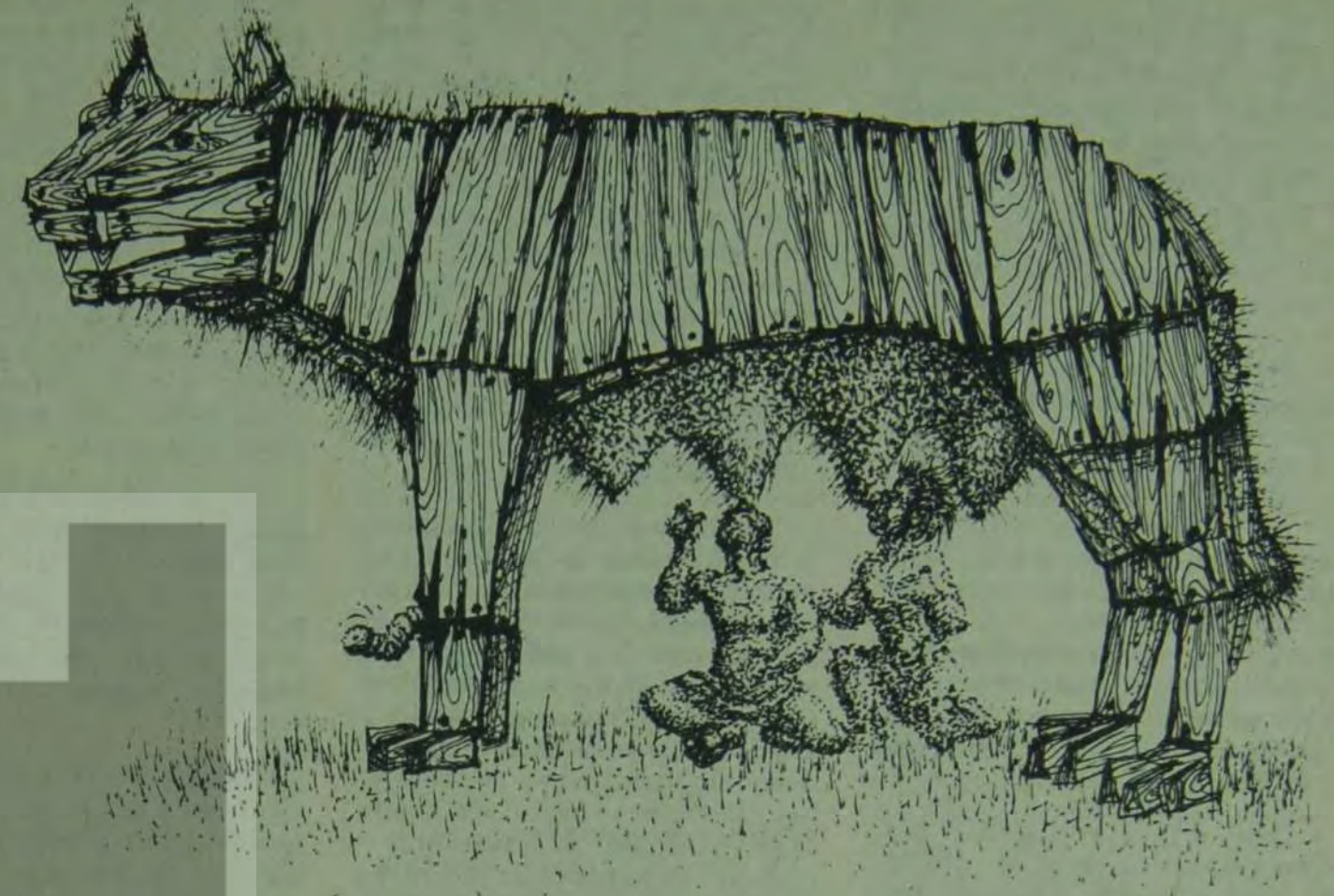
Kuşkusuz Singh, Amala ile Kamala'nın öyküsüne kendi öznel düşüncelerini de katmıştır. Başka bir deyişle, Singh'in anıları, insanların atasının kurt olması dileğinden başka birşey değildir... Prof. Alfred Weber'in atalarının bir maymun olduğunu kabul etmek istemeyenlere söylediği bir sözü anımsıyoruz burada:

— Utanmayın, diyor Weber, aslandan ya da gül ağacından geldiğiniz söylenseydi, hiç kuşku yok, hoşunuza gidecekti.

Maymunun İnsan'ın atası olup olmadığı bir yana, Darwin'in görüşü tanrıtanımazlığa dek varan sonuçlarıyla idealizm'in güçlü bir düşmanı değil miydi? Kutsal kitaplar, inan(ç)lar, fizikötesinin kitaplar dolusu ruhçözümlemeleri çöpe atılır mıydı hiç? -Darwin de kim oluyordu yani?! 1954'deki uluslararası toplantıda Singh'in anıları gündeme gelirken, toplantıya katılan kimi "sözde" bilimadamlarının bilinç altında buna benzer soru(n)lar vardı belki de. Sonuçta, Singh'in yalanlanmasına karşın bu olay unutulmadı.

J.A.L. Singh saf bir dinadamı değilse eğer, bilinçaltında Darwin'e düşmanca birşeyler bulundurma doğaldır. (Darwin'in kuramı, Batı'dan Doğu'ya bir kasırga gibi yayılmıştır çünkü.) Ama bu bilinçaltı düşüncesinin hınzırlığı ise, Weber'in deyişiyle, Amala ile Kamala'nın bir aslan değil de bir kurt beslemeleri olmasıdır. Öyle ki, Uzak-Asya halklarının büyük bir çoğunluğunda "kurt", İnsan'ın düşünsel serüveninin totem döneminde (devşirme ve göçebe kültüründe) kutsal bir varlıktır. Ve Hint, Japon, Moğol ya da Türk olsun, günümüzdeki kültürel uzantılarında bu uzak dönemin kalıntıları vardır. Çünkü bu mythos'lar, destanlar yoluyla estetik birer değer olarak gelmişlerdir çağımıza dek. Endüstri Devrimi'nin dönüşümünden yeterince etkilenmeyen Asya halkları hâlâ dinsel inan(ç)larında

Desen: Şener DEMİRKOL

yaşatırlar bu ilkel geleneği... Bir Hindli dinadamı olan Singh'in gündeme getirdiği bu düşümsel (fantastik) öykünün gerisinde de bu bağlam içindeki kuşkuları duyumsuyor ister istemez. Darwin'in bilimsel bulgularına karşın, usdışı bir "öykü"nün gündeme gelmesine "hınzırlıktır" diyoruz: 1954'de, Paris'teki uluslararası bir toplantıda böyle bir uydurma gözlemin ele alınması bu hınzırlığın açık bir örneği; bilim adına da bir şanssızlık!

Bugün Amerikalı ya da idealist yörüngede dolanan kimi sözde bilimadamlarının yazdıkları "bilimsel" kitaplara bir bakın, mutlaka bir dipnot olarak olsa bile Singh'in anılarını düşmüşlerdir bir yere. Amaç ise, Darwin'in kafamızdaki duru usavurumlarına gölge düşürmek. Bu arada, yurdumuzdaki okullarda, henüz bilimsel düşünme biçimini oluşturamamış gençlerimizde de bu tür kitapların okutulduğunu söyleyelim.

Bilindiği gibi, "kurt", Türk mitolojyasında da bekinmeyle yinelenir durur hep; totem döneminde kutsal bir simgedir. Aslında (boz)kurt söylenceleri, Türklerin kültürel yapısı gözönüne alındığında hiç de önemli değildir. Ancak gerici bir dünya görüşünün dayatması sonucu güncel kılınmış, ön plana çıkarılmıştır: Söyle ya da böyle, toplumbilim ki-

taplarından tarih, coğrafya (vb.) gibi kitaplara da taşmıştır. Bu siyasal çabalarında başarısız olduklarını da söyleyemiyoruz ne yazık ki!

Amala ile Kamala'nın "hazin" öyküsü, bu konuyla ilintili işte. Yineleyelim:

Singh'in deyişiyle, her halkın olduğu gibi bizim de en eski sorunlarımızdan biri olmuştur kim(lerden) "olduğumuz". Ve Amala ile Kamala'nın bir kurt beslemesi oluşu, hemen Türk mitolojyasının derinliklerini anımsatmaktadır bize. Özellikle destanlarımızda erdemli kılınan kurt, ülkemizdeki gericiliğin uç simgesi olmuştur. Oysa, gerek Asya halklarında, gerek çeşitli ulusların ("budun" anlamında) ilkel dönemlerinde aslan, kaplan, kurt (vb.) yırtıcı hayvanların yanı sıra köpek, at, inek (vb.) gibi (eşek dışında) evcil ve yararlı hayvanlar kutsal birer kimlik kazanır. Bu konuda pek çok bilimsel çalışmalar vardır, onların söylediklerini yinelemek gerekmez; ancak şunu söyleyelim: Mitologya, insanın totem ya da devşirme ve göçebe dönemlerindeki Destanlar Çağı irdelenirken ruhbilimin, toplumbilimin, insanbilimin ya da sanat'ın öteki (soyut ya da maddi) bilim dallarıyla ilişkileri, ilişkilerinin nedenleri ve sonuçları birlikte ele alınmalıdır. Oysa, "resmi devlet görüşü" olarak bu konularda yapılan inceleme ve araştırmalar bilimden uzak

bir düzlemde irdelenen tek yanlı, etnosantrik; giderek uçgericiliğin ürünleriyle doludur. Ve bu konuyla ilgili tipik, tipik olduğu denli "ilginç" bir örnek var elimizde: Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Yaratılış ve Türeyiş "Türk Destanı" (Bu kitap ilkin Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarından (Ank. 1965); daha sonra Devlet Kitapları'ndan yayımlanmıştır (İst. 1969)). Ancak Sepetçioğlu'nun sözkonusu kitabından çok önce yayımlanmış bir kitap daha var elimizde: Enver Behnan Şapolyo'nun Türk Efsaneleri (Rafet Zaimler Yayınevi, İst. 1947).

Türk Efsaneleri herhangi bir "ciddiyetten" yoksun, savsız, üstünkörü bir çalışmadır. Şapolyo, yeryüzünde ne denli (sözlü ya da yazılı) söylence varsa, hepsini "bozkurt" mythosundan çıkarak oturup yeniden yazmış. Tarih sepetinden dökülen incileri tanımak ereğiyle, Şapolyo'nun neler yazdığına bir gözatalım ilkin. Örneğin, Gılgamış Destanı.

Şapolyo, "Gılgamış efsanesi Sümerlerin milli destanıdır. Bu destanın ilk şekli (M.E. 2000) yılına aittir. Bu destanı sonradan Kasıtlı (?) bir şair olan (Sin-leke-unnini) M.E. 1300 tarihinde üzerinde işlemiştir. Bu efsane Sümer Türklerinin ve cihan tarihinin ilk klasik destanı bir efsanesidir (s. 5)." dipnotuyla Enuma eliş... diye başlayan ünlü Babil "Yaratılış" destanının uyarlanması

siyla başlıyor: "(...) Tanrı buyru-
guyla. Orta Asya'dan birçok Türk
boyaları. Bozkurdun yol göstericiliği
ile Uruka yerleştiler. Bu Türkler bu-
rada Sümer adıyla Tanrı Aspu tara-
fından adlandırıldı. Bunların başına
Enmekar adında birisi hakan seçil-
di. (...)". Ve daha sonra Gılgamış'ın
bilindik serüveni, bu tür çarpıtma-
larla özetleniyor.

Türk Efsaneleri'nin ikincisi "İllu-
yankaş": Şapolyo, "Hititler Anado-
luya Milattan önce 4000 tarihinde
Orta Asyadan gelen ilk Türklerdir.
(...) Milattan evvel 1500 senelerine
ait olan tabletler üzerinde İlluyan-
kaş adlı bir efsane meydana çıkmış-
tır." deyip gözlerimizin içine baka
baka şöyle sürdürüyor: "Bu efsane-
leri rahipler, dini bayramlarda Hitit
Türklerine okurlarmış. Bu tabletler-
den aldığım bu efsaneyi, tanıtmak
maksadıyla işleyerek sizlere arma-
ğan ediyorum (s. 16)."

Masal diye yazmış bunları E.B.
Şapolyo. Dizine oturtup anlattığı
üç beş yaşlarındaki bir çocuk bile,
"Amca, bize yalan söylüyorsun!"
diyebilir; ama, üzülerek söyleyelim:
Çocuklar bir yana, yazın tarihçile-
rimiz bile, Şapolyo'ya "yalan" söy-
lediğini söylememişlerdir bu günle-
re değin.

Türk Efsaneleri ile Yaratılış ve
Türeyiş "Türk Destanı"nın, daha
doğrusu Şapolyo ile Sepetçioğlu'
nun yazdıklarının arasında iki önem-
(li)siz ayrılm var. İlki, şu: Şapolyo,
kendine ulaşan Gılgamış, İlluyan-
kaş, Etana ve Kartal, Kartal ile Yı-
lan, Alas, Gökbayrak, Alanguva,
Kuten, Buarık gibi yalan-yanlış des-
tan ve söylenceleri yeniden yazmış-
tır (?!); Sepetçioğlu ise, daha akılcı
davranarak "Türk" kimliğinin ön
plana çıktığı destan ve söylenceleri
yeğlemiştir!

İkinci ayrım, "amaç"ta: Şapolyo
Türk Efsaneleri'ni "bize", Sepetçi-
oğlu ise, Yaratılış ve Türeyiş "Türk
Destanı"nı (Devlet Kitapları'ndaki
basımının) Önsöz'ünde belirttiğine
göre, "esir" Türklerin titreyip kendi-
lerine dönmeleri'ni istediği "esir"
çocuklarına adıyor. Buraya bir im
koyalım şimdilik.

Sepetçioğlu, Türk destanlarını
"yeni" bir siyasal yönsemeye yeni-
den yazma yürekliliğini nereden bu-
luyor acaba? Yoksa, Şapolyo'nun
Türk Efsaneleri'ni okuduktan sonra
mı aklına geldi böyle bir şey? Ha-
yır, Sepetçioğlu'nun Türk destanla-
rını ("tıpkıbasım" adına) bozarak

yeniden yazma yürekliliğini nere-
den bulduğu bu denli basit değil:

1. Ülkemizdeki turancı'lara, yeni
turancı'lara, ırkçılara pencereyi ilk
açaan Ziya Gökalp'tir kuşkusuz. Zi-
ya Gökalp Türkçülüğün Esasları'n-
da yakın "mekkure"nin "Oğuz itti-
hadi, yahut Türkmen ittiyadi" oldu-
ğunu belirterek; uzak "mekkure"nin
"turan" olduğunu söyler (s. 27-29).
"Turancı"lık şudur Gökalp'e göre:

"Oğuzları, Tatarları, Kırgızları,
Özbekleri, Yakutları lisanda, edebi-
yatta, harsta birleştirmektedir."

Yaratılış ve Türeyiş "Türk Destanı"
nı okuduktan sonra, Sepetçioğlu'nun
bu yönsemeye yola çıktığını,
Gökalp'in imlediği bu "uzak
mekkure-turan"ı aradığını öğreniyoruz.
Çünkü Türk destanları olan
Oğuz, Saka, Uygur, (vb.) destanla-
rını bu düşünsel bağlam içinde ye-
niden yazmıştır. Şunu da söyleye-
lim, Hititlerin ne denli Türk olduğu
kuşku götürürse, bu kavimlerin o
denli bir Türk olduğu da tartışılabilir.
Böyle anlamsız tartışmayı bir
yana bırakarak, Ziya Gökalp'ten gü-
nümüzdeki uçgericiliğe uzanan çiz-
ginin düzgülerine bakalım yine.

Gökalp, yüzyıllar, yüzyıllar ön-
cesine Durkheim'ın toplumbilim ki-
taplarından öğrendikleriyle iner;
uzak ve yakın "mekkure"yi tanıtlar:
Ne ki, "çok cazibeli bir hayâl" diye
ösetlediği bu "mekkureler" toplamı-
nın ya da düşünsel yönergenin eko-
nomik sonucu faşizm'den başka

■ Açık söyleyelim

20. Yüzyıl Türk
düşüncesinin yurdu
ne Uzak Asya'dır, ne
13. Yüzyılda kurulan
Osmanlı İmparatorluğu.
Günümüzdeki Türk
halkının kültürü,
Türklerden çok önceki
Anadolu kültürüyle
günümüze değin
süregelen kültürel
bireşimdir.

birşey değildir. Kuşkusuz Gökalp,
köktenci bir bilimadamı sorumlu-
luğuyla eğilmeyi düşlemiştir konu-
ya. Ve tümel olarak bakıldığında
Gökalp'in düşünceleri, ülkemizdeki
uçgericiliğin önünde "gizli bir en-
gel"dir. Bu nedenle Gökalp'in eko-
nomik önerisinin sonucunu şöyle
ya da böyledir diye yargılamadan
önce, Simone de Beauvoir'ın, Flau-
bert'in "eski köleleri bırakıp da ne
diye hep bugünün işçisiyle ilgile-
neyim" sözüne göndermeyle (bize
çok uzak bir amaç için yaptığı sap-
tayımı yineleyelim:

— Hayır! Flaubert ne çağından
kopup kaçabildi, ne de sınıfından!
Tam tersine, bir XIX. Yüzyıl bur-
juvası olup çıktı: Zamanına olan
bağlılığı zenginliği, aylıklığı ve
onuruyla örten bir burjuva... (De-
nemeler: "Pyrrhus ile Cineas", s.
40).

Utangaç bir faşizm özlemi değil
mi Gökalp'in "turan"? Gökalp'in
izinden yürüyenlere ya da izinden
yürüyor gözüken tilmizlerinin ya-
şamlarına, yan tuttıkları siyasal
güçlere bakınca bu "gerçeklik"i gö-
remiyor muyuz? Nihal Atsız, A.N.
Asya, Peyami Safa... Ancak şunu
belirtmekte yarar var: Türkçülüğün
Esasları, Gökalp'in düşüncelerinin
tümünü yansıtmaktan, düşünsel se-
rüvenini imlemekten oldukça uzak-
tır. Öyle ki, daha sonra Gökalp bu
kitabındaki "esaslar"ın kimilerinden
vazgeçmiştir; örneğin, "turan" a da-
ha ılımlı bir açıdan yaklaşmayı yeğ-
lemiştir. (Bu yazıdaki asal konu
Gökalp değil, Gökalp'in bir döne-
midir salt; bu "ayrıntı" gözönüne
alınmadığı zaman, bu önemli düşü-
nümüzün adına haksızlık olacağı
kanısındayım.) Belki Gökalp de dü-
şünülerinin varacağı bu uç dünyagö-
rüşü duyumsamış ve korkuyla başı-
nı çevirmiştir yazdıklarından, kim-
bilir? İş isten geçmiştir oysa. Günü-
müz turancılarının Türkçülüğün
Esasları'ndan işlerine gelen sayfaları
mızraklarının ucuna takıp bilimsel
düşünüşün üzerine saldırıları eyleme
dönüşmüştür artık. Bir yanlış an-
laşılmayı önlemek amacıyla konuyu
dağıttığımızı kabullenerek, dönelim
Türk destanlarının; giderek kültürel
kalıtlarımızın yağmalanması konu-
suna...

2. Hintli dinadamı Singh'in deyi-
miyle, gerçekten de en eski sorunla-
rımızdan biri olmuştur kim(lerden)
olduğumuz. Destanlar, atalarımızın
birlikte getirdikleri, kim(lerden) ol-
duğumuz konusunda ipucu veren,
ses dağıtımızın düzgülerini saptaya-

■ Aslında (boz) kurt
söylenceleri, Türklerin
kültürel yapısı
gözönüne alındığında
hiç de önemli değildir.
Ancak gerici bir dünya
görüşünün dayatması
sonucu önplana
cıkartılmıştır.

bileceğimiz günümüze ulaşan en
önemli kültürel kalıtlarımızdan ilk-
leridir. Ve bu kalıt, yazıldıkları (söy-
lendikleri) tarihler gözönünde bu-
ludurulmak koşuluyla XX. Yüzyıl
Türk halkına, dil'i ve yaşayan öğe-
leriyle tanıklık edebilirler. Sorun
maymundan olup olmadığımız ko-
nusundaki kuşkularımız değil; biz-
ler kimlerin çocuklarıyız? Türkçe
konuşan atalarımız hangi türkölüleri
söylerlerdi? Kültürel yurdumuz ne-
rede? İşte, asıl sorun bu. Açık söy-
leyelim, (Server Tanilli'nin Uygurluk
Tarihi'nde çok güzel betimlediği gi-
bi) XX. Yüzyıl Türk düşüncesinin
yurdu ne Uzak Asya'dır, ne XI.
Yüzyılda kurulan Osmanlı İmpara-
torluğu... Günümüzdeki Türk halkı-
nın kültürü, Türklerden çok önceki
Anadolu kültürleriyle günümüze de-
ğin süregelen kültürel bireşimdedir.
Yani, kültürel tarihimizin dünü irde-
lenirken, şamanist ve budist atala-
rımızdan, "İslami" gizemcilerimiz-
den, Platoncu düşünürlerimizden
devinmeyle Halikarnas Balıkcısı'nın,
A. Erhat'ın, İ. Z. Eyüboğlu'nun (vb.)
yazdıklarından çok daha geniş bir
çemberin görüngesinde dolanmamız
gerekmektedir. Bakış açımız bu ol-
malıdır işin başında.

Ama Türk destanları sözkonusu
edildiğinde, bakış açımızın böyle
bir düzlemde olmasına karşın, ele
aldığımız konu ayrı bir seyir izle-
mektedir. Çünkü, destanlarımız
Türklerin Anadolu'ya göçleri sıra-
sının uzun yüzyıllarına ve daha önce-
ki çağa, Destanlar Çağı'na değgin-
dir. (Öyle ki, köleci ve feodal dö-

nemlerin bir ürünü sayılan Dede
Korkut Hikayeleri bile, devşirme ve
göçebe üretim ilişkilerinin "ilkel-ko-
münal" imlerini taşır.) Örneğin, Ya-
ratılış Destanı, İ.Ö. VII. Yüzyıllara
dek uzanan evrendoğum (kozmo-
go-ni) inan(ç)larını sergiler. Türk kül-
türel kaynaklarının bir göstergesidir,
Türk mitologyasını oluşturmaya ba-
kiminden önemi yadsınamaz.

Mustafa Necati Sepetçioğlu, -sö-
züm ona- Yaratılış ve Türeyiş "Türk
Destanı"nın başına alır Yaratılış
Destanı'nı. Arkasından Ergenekon,
Bozkurt, Oğuz Kağan (vb.) destan-
larını tek bir bütün içinde eritmeye
çalışarak, "Ay-Yıldızlı al bayrak"la
noktalar. Tarihsel izdüşüm, üretim
ilişkileri, yüzyıllar binyıllar karışır
birbirine. Tüm destanlardaki evren-
doğum, yaratılış ve türeyiş düşlem-
leriyle gürleşen, tümünde öne çıkan
ise bir ortak simgedir, yani (boz)-
kurt'tur. Sepetçioğlu'nun amacı ise
belli.

3. Bu yönsemenin nedenlerine
uzun boylu inmek, yanlışlarını irde-
lemek, bu sapkınlıkların bilim dışı
bıçkınlıklarını tek tek ortaya koy-
mak, artık pek önemli değil bence.
Türk boy ve budunlarının özgeç-
mişlerini araştırmanın anlamsızlığı
bir yana, bir yararı da yoktur. Ama
Yunan Mitologyasının günümüzdeki
(bize ve birçok) sanatçılara kaynak-
lık ettiği gözönüne alındığında, bu
güne değin Türk Mitologyasının im-
lendiği destanlarımızın gerektiğince
incelenmediği sonucuna varacağız
sonuçta... Bu incelemeyi yazın ta-
rihçilerine bırakarak, (genelde) Singh
ve Singh gibi işin "kurnazlığını" dü-
şünen idealistlerle, (özelde) Sepet-
çioğlu ve onun gibi düşünenleri ya-
nıtlayalım:

Mezopotamya, Mısır, Macar, Yu-
nan ve Roma (vb.) mitologyaların-
daki ortak karmaşadan Uzak Doğu'
ya, Asya'ya gözlerimizi çevirdiği-
miz zaman, bu insanların da ilkel
dönemlerinde hayvandan türedikle-
rine inandıklarına tanık oluyoruz.
Ama aşağı yukarı tüm ilkel insanlar-
da olduğu gibi, oralarındaki insanların
da ay, güneş, yıldızlar, doğa, ışık,
gibi doğal nesnelerden türeme
inan(ç)larının yanı sıra hayvanlardan
türeme sanıları da saltık değil, dü-
şünsel evrimleriyle ilgili bir değiş-
kendir. Yani ilkel bir sanı, dış dün-
yanın kafalarındaki düşünsel düz-
lemdeki düşlemsel bir olgusu. Bu
tür inan(ç)ların değişimi, düşünsel
gelişmeyle başat bir evrim gösterir.
Yani, "İnsan nasıl insan oldu?" so-
rusuna verebileceğimiz ilk yanıtlar-
dır bunlar; insanın düşünsel serüve-

ninin ilk kıvıltıları. Örneğin, (bize
ulaşan bilgilere göre) ilkel Türklerin
Asya komşularından Moğollar için
kutsal hayvan "köpek"tir. Alan-Ko-
va Efsanesi'nden edindiğimiz bilgi-
ye göre, Moğollar, totem dönemle-
rinde Alan-Kova Hatun'la sarı bir
köpeğin birleşmeleri sonucu türe-
diklerine inanırlarmış:

"...
Az sonra da bacadan sarı bir
köpek çıkmış,
Sayılmazmış rüyadan, çünkü
o uyanıkmış.
Hatun hamile kalmış, Tanrıdan
da kut almış,
Üç oğlan doğurmuş da,
Moğol soyu çoğalmış.
..."

Ancak, daha sonra bir köpektan
türemeyi utandırıcı sayan kimi boy-
lar (örneğin, Özbekler), aslan, kap-
lan (vb.) saymışlar ilk hayvan atala-
rını. Dikkat edilirse, köpek ya da as-
lan ilk ata olmakla birlikte ilk insan
değildir. Nedeni ise, bu destanların
yazıldığı (söylendiği) tarihler, bu
insan topluluklarının totemci
inan(ç)larının sonlarıdır: "Hayvan-
lar", kimi zaman ana, baba, ata... ki-
mi zaman da tanrı'dır, tanrının elçi-
si'dir. Çin kaynaklarında Tiele adıyla
anılan Orhun Kiyılarında yaşayan
eski Uygurlara değgin sanılan Kurt-
tan Türeyiş Efsanesi ise şöyle:

"...
Kardeşleri "Gel" demiş, "bu kurt
seni yer" demiş.
Fakat kız dağdan inmiş, kurt:
"elini ver" demiş.
Kurt kızı eve almış, bir
mağaraya dalmış,
Orada yaşamışlar, soyları da
ün salmış.
..."

Göktürklerin Kurttan Türeyiş
Efsanesi ise, Singh'in iki "kurt" ço-
cuğun öyküsüne çok benzer; ancak
kurt, beslediği bir çocukla evlene-
rek bir savaş sonucu soyu tüken-
mekte olan Göktürklerin "ikinci
atası" olma sanını kazanır bu söy-
lenceye göre. Göktürklerle Singh'in
yaşadığı çağ arasında ne yazık ki
binyıllar vardır.

Ne yazık ki, yeryüzündeki ilk
canlılar tek hücreli garip yaratıklar-
dır; yani, milyonlarca yıl önce he-
nüz balçık olan dünyadaki tek hü-
creli yaratıklardan sonra deriye ve
kabağa kavuşan ilk canlılar olan su
akrepleri, (insanın ilk kardeşi olan)
maymunun da bizim de ilk atamız-
dır.

Bilimsel bir masal gibi, değil mi?

Kendi dünya görüşlerinin dışında bir dünya görüşünün konuşulmasını kesinlikle istemeyen egemen güçler, ulusal bir dilin yaratılmasının da kesinlikle karşısına dikilmişlerdir. TDK bu savaşımında halkla bütünleşecek yerde, halktan uzaklaşmayı yeğlemiştir. Ülkenin

genel ekonomik, politik kültürel ve toplumsal yapısından soyutlanarak ele alınan bir dil sorununun giderek toplumdan, o toplumun değer yargılarından da uzaklaşacağını kurum ve kurumu yönetenler görememişlerdir. Sırça köşkte oturdukları için de yapılan eleştirilerin farkında olmamışlardır.

«BENİM DİLİMLE...»

Binali SEFEROĞLU *

SON günlerde, en çok üzerinde tartışılan konulardan birisi, "Dil Akademisi" kurulması. Belli çevreler, "Türkçenin anlatım gücünün bilerek ve kasıtlı olarak zayıflatıldığını, kuşaklar arasında uçurum yaratıldığını, giderek kültür ve sanatımızın yozlaştırıldığını" savlıyorlar. Bunun sorumlusu olarak da TDK'yı gösterip Kurumun hemen kapatılmasını, yerine de bir "Dil Akademisi" kurulmasını öneriyorlar.

Konuya bir anımla girmek istiyorum. Yıl 1950. Bir Köy Enstitüsünde çiçeği burnunda öğrenciyiz. Mevsim de ilkbahar. Okulun çevresi civil civil. Doğada herşey yeniden varolmanın savaşımı içinde. Ne ki, bu değişiklik ve yeniden varolma yalnız doğada değil. Okulumuzun yönetiminde, öğretmenlerimizde de elle tutulur değişiklikler gözlenebilecek kadar somut ve belirgin. Meyve ve yatan ağaçlar gibi, öğretmenlerimiz de yeni yeni meyveler vermeye, bu meyveleri bizlere de sunmaya başladılar. Örneğin, tarih öğretmenimiz "Celal Bayar, Lozan konferansına delege olarak katılmış, konferansın utkuyla sonuçlanmasında çok büyük katkısı olmuştur" deyince tüm sınıfça makaraları koy-

vermemek için kendimizi zor tuttuk ve hayretle birbirimizin yüzüne baktık. Lozan Konferansı daha önce tarih dersinde işlemiştik ve Celal Bayar'ın adı bile geçmemişti. Ancak öğretmenimize göre, Bağımsızlık Savaşı'mızın en önemli başarısı Lozan Konferansıydı. Bu kadar önemli bir konuda Bayar'ın katkısı olmadan utkuyla noktalanması olanaksızdı. Tüm öğrenciler tarafından sevilen öğretmenimizdeki bu ani değişikliği körpe beyinlerimiz bir türlü almıyordu. Kendi aramızda günlerce bunu tartıştık durduk.

Dil konusunda da belirgin değişiklikler olmuştu. Edebiyat ve diğer öğretmenlerimiz Türkçe yerine Arapça-Farsça-Osmanlıca sözcükler kullanmaya, bu sözcükleri bizlere de yazdırmaya başladılar. Bizler de katıldık bu başka ellere giden kervana. Harıl harıl sözlükleri deviriyoruz, yeni yeni Arapça, Farsça ve de Osmanlıca sözcükler buluyor ve büyük bir coşku ile bunları derslerimizde, tartışmalarımızda yerli yer-siz kullanıp- birbirimize bilgiçlik taslıyoruz.

Yaz tatilinde köye gittim. Anam da fark etmiş bizdeki bu değişiklikleri. Ben konuşmaya başlayınca te-dirginleşiyor, gözlerindeki sevecenlik kayboluyor, yüzündeki çizgiler daha bir belirginleşiyor, sesindeki içtenlik ise yerini kuru ve anlamsız

bir niteliğe terk ediyordu. Beni kırmamak için kendisini zorlayıp du-ran anam, "Babam yayladan köye müteveccihen yola çıkmış, küçük mahdumu da refakatındaymış" söz-lerim karşısında kendisini tutamadı, "Ola oğul ne olur bir de benim di-limle konuş da söylediklerini anla-yayım" dedi. Bu sözler ağzından öyle acı, öyle öfkeyle çıkmıştı ki kendi de pişman oldu ve boynuma sarılarak yanaklarımdan sesli sesli öptü. Anamın ağzından kurşun gibi çıkan bu sözcükler beynime saplan-dı. O gün bugün, "benim dilimle ko-nuş" sözleri beynime batar durur.

Dil bir anlaşma aracıdır; toplum-sal bir olgudur ve doğaya karşı ya-şama kavgası veren insanoğlunun duygu, düşünce ve bilgi birikimleri-ni birbirine aktarmak için bulduğu en etkili ve sihirli araçtır. Duygula-rımızı, düşüncelerimizi, bilgi ve de-neyimlerimizi sonucu elde ettiğimiz birikimleri başkalarına dilimiz aracılı-ğı ile aktarır, dil aracılığı ile iletişimi sağlarız. Dilin doğuşu, düşünce, duygu ve tecrübelerin dil aracılığı ile başkalarına aktarılabilmesi, kişi-nin doğa ve toplum karşısındaki gü-cünü artırmış, bu ise kendisine daha da güvenmesini sağlamıştır. Mağara-dan gökdelene izlenen yolda, dilin döşediği granit taşları yadsımanın ya da söküp atmanın olanağı var mı? Bunu çok iyi bilen çevreler, o granit taşların üzerinde boşuna tep-i-nip durmuyorlar.

Anlaşma aracı olan dilin iyisi, kötüsü yoktur. İyi dil, bu anlaşmayı en iyi sağlayan dildir. Kuşkusuz ki bu da anadilidir. Bu nedenle bir Arap için en iyi dil Arapça, bir Fransız için Fransızca, bir Türk için de Türkçe'dir. Elbetteki en iyi ula-şım aracı uçak değildir. Siirt'in Erzurum ilçesine bağlı bir köye gitmek için en güvenilir, en hızlı giden, sizi dik kayaların arasından hedefinize ulaştıracak taşıt aracı katır'dır. Bu-nun gibi, en iyi dil, kitleler arasında iletişimi en iyi sağlayan dildir. Yu-karıda da değinildiği gibi, bu dil analidilidir.

Dil yalnızca bir anlaşma aracı de-ğildir. Böyle olsaydı dil bu kadar önem kazanamazdı. Dilin asıl işlevi, bir düşünme aracı olmasıdır. Na-sıl ki yün ve pamuk iplikleri bir renk uyumu içinde işlenerek kişiyi büyüleyen halılar haline geliyorsa, kavramlar da dil aracılığı ile birleş-tirilerek düşünce dediğimiz o en yü-ce insan ürünü meydana getirilmek-tedir.

Bilinç, istekler, kavramlar ve dü-şünceler bütünüdür. Kişinin bilinç düzeyinin yükselmesi demek, kendi-sini, doğayı ve toplumu daha bir iyi tanıması, yorumlaması, daha bir in-sanca yaşayabilmesi için onları ileri-ye yönelik olarak değiştirme eyle-minde bulunması demektir. Kuşku-suz kavramlar arasında bağ kurma diye tanımlayabileceğimiz düşünce olgusunun gelişebilmesi, kişinin kavram hazinesinin gelişmesi ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu açıdan dil, top-lumsal ilerlemede, kitlelerin belli hedeflere yönlendirilmesinde çok önemli bir etkidir.

Bunun için ülkemizdeki belli çevreler, halkın kendi anadili ile ko-nuşmasından, kendi anadili ile dü-şünmesinden, kendi anadili ile yazıl-mış, bilim sanat, kültür, ekonomi, siyasa yapılarını okumasından, bu-nun sonucu bilinç düzeylerinin yük-selmesinden korkmaktadırlar. Çün-kü tüm bunlar, bireyin daha bir ge-lişmesini, karmaşık gibi görünen toplumsal, kültürel, bilimsel ve siya-sal sorunlarını daha bir kolayca an-lamalarını, sorunların çözümü için önerilerde bulunmalarını, yönetime daha bir etkin olarak katılmalarını, sorumluluk almalarını sağlayacak-tır. Ayrıca böyle bir kişi neler iste-diğini, bu isteklerinin nasıl gerçek-leşebileceğini de bilecektir. Bu bi-linç düzeyine ulaşmış bir kişiyi, ya da bu kişilerden oluşan kitleleri kandırmak, çıkmaz sokaklara sürük-lemek, emekleri sonucu yarattıkları ürünü ellerinden -türü çeşitli dalave-relerle- almak olanaksızdır. Bu ise, "Dil Akademisi" diye histeri nöbeti-ne tutulanların tüm hesaplarını boşa çıkarır.

İnsan toplumsal bir varlıktır ve dil de toplumun bir ürünüdür. Top-lumu oluşturan bireylerin birbiri-riyle anlaşmalarını sağlayan ortak işaretler bütünüdür. Ortak işaretle-rin toplumu oluşturan tüm bireyler tarafından kabul edilmesi, üzerinde anlaşma sağlanması, gelişen sanat, bilim ve teknolojinin tüm incelikle-rini dilin en güzel bir biçimde yansı-tabilmesi, o dilin zenginliğini vurgu-lamaktadır. Bu zenginliğin sağlan-masında, o ülkenin tüm aydınlarına önemli görevler düşmektedir. Dilin ulusal bir öz ve biçime kavuşmasın-da devleti oluşturan tüm kurumla-rın görev alması da gerekmektedir. Gerçekte bir ulus tam bağımsız bir devlet yapısına kavuşmadıkça, ulu-sal bir dile de kavuşamaz. Dünyada emperyalizme karşı ilk bağımsızlık savaşını başlatan Anadolu halkı ve onun lideri Mustafa Kemal bu ger-

çeği daha işin başında görmüştür. Zaten ekonomik politik, kültürel ve toplumsal bakımdan tam bağımsız olmayan bir ulusun, ulusal bir dili de olamaz. Ulusal bir devlet olma-yan Osmanlı İmparatorluğunun ulu-sal bir dilden yoksun olması da bir rastlantı değildir, tarihi bir zorun-luktur.

Ulusal bir devlet kurmayı amaç-layan Mustafa Kemal, bunun doğal bir sonucu olan ulusal dil gerçeğini de ele almış ve TDK'yı kurmuştur. Ne ki kurum, yalnız biçimle uğraş-mış, sırça köşklere kendi kendine "ahkâmlar" kesmiş, öz ve biçim arasındaki bütünlüğü görememiş, ödülleri, yayınları ve diğer sanatsal ürünleriyle halkımızla bütünleşmeyi sağlayamamıştır. Ülkenin genel ekonomik, politik, kültürel ve top-lumsal yapısından soyutlanarak ele alınan bir dil sorununun giderek, toplumdan, o toplumun değer yar-gılarından da uzaklaşacağını kurum ve kurumu yönetenler görememişlerdir. Sırça köşkte oturdukları için de yapılan eleştirilerin farkında ol-mamışlardır.

Kurum'un bu yanlışını ve top-lumdan soyutlanmasını, belli çevre-ler çok iyi sömürmüş, Kurum'u halktan daha da uzaklaştırmak için Kurum'un bu yanlışlarını en iyi bir biçimde kullanmışlardır. Ayrıca ül-kemizin ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal yapısında meydana ge-lecek köklü değişikliklerin dil aracı-lığı ile yapılabileceği havasını estir-mişlerdir. Halbuki dil bir toplumsal olgudur ve toplumun ekonomik, politik, sosyal ve kültürel yapısında-ki köklü değişiklikler dile de yansır. Dilin görevi hem bu değişiklikleri yansıtmaktır hem de o değişiklik-lerin olgunlaşmasına katkıda bulun-maktır. Kurum'cular burada, özü biçime feda etmişler ve egemen çevrelerin ekmeğine de yağ sürmüşlerdir.

Düşünce maddi bir güç değildir. Ancak kitlelere mal edildiğinde maddi bir güç haline gelir. Düşünce-lerin kitlelere mal edilmesinde dilin işlevini hiç kimse yadsıyamaz. TDK düşüncelerin kitlelere ulaştırılmasın-da öze ile biçimi birbirine karıştır-mış; soyut, halkın ekonomik, poli-tik, kültürel ve toplumsal sorunları-nı yansıtmayan, sanat için sanat gö-rüşüne hizmet eden, sırça köşkte-kileri tatmin eden bir politika izle-miştir.

Kendi ideolojilerinin (dünya gö-rüşlerinin) dışında bir dünya görüşü-

nün konuşulmasını, yazılmasını, kit-lelere ulaştırılmasını kesinlikle iste-meyen egemen güçler, ulusal bir di-lin yaratılmasının da kesinlikle kar-şısına dikilmişlerdir. TDK bu sava-şında halkla bütünleşecek yerde, halktan uzaklaşmayı yeğlemiştir. Egemen güçler, kurumun halkın kendi dili ile halkın sorunlarına yö-nelmesinden, tüm sanat yapıtları ile halkın sorunlarını dile getirmesin-den, giderek halkın bilinçlenmesine katkıda bulunmasından korkmuş-lardır. Böyle bir işlevi Kurum'un yüklenmemesi için de onu sürekli ateş hattında tutmuşlar, Kurum'u bir hedef tahtası haline getirmişler-dir.

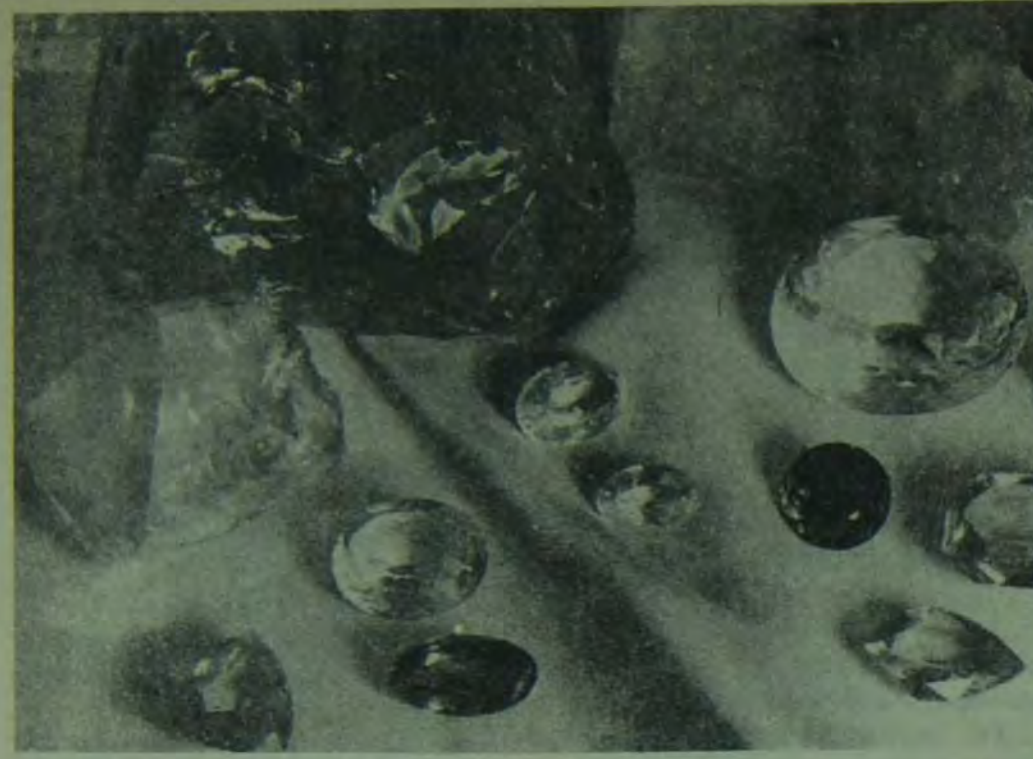
Mustafa Kemal, emperyalizme, kapitalizme Anadolu halkının ba-şında isyan bayrağını çekmiş ve bu savaş utkuyla noktalamıştır. Ne var ki toplumsal gelişmede ulusal bağımsızlık savaşları bir son değil, bir başlangıçtır. Bu gerçek gözden uzak tutulduğu için ülkemiz yeni-den bağımlı hale gelmiştir. Dilin de bu bağımlılığa ayak uydurması do-ğaldır. Dil konusunda sürdürülen sa-vaşımın kökeninde bu toplumsal gerçek yatmaktadır. Bağımsızlık Sa-vasından çıkan Mustafa Kemal, pa-rasal zenginliğin önemli bir bölü-münü TDK'ya bırakmıştır. Kurum'un milyonları aşan yıllık gelirleri belli çevrelerin iştahlarını kabart-maktadır. Kurum'a ateş püskürme-lerinin bir nedeni de budur. Halbuki kurum çoktan sırça köşküne çekil-miş, mışıl mışıl uyuyor. Arada bir uyanınca da Tarık Buğra'lara ödül-ler dağıtmaktadır.

Bertolt Brecht bir şiirinde şöyle diyor:

Siz ki dinlediniz hikayesini
tebeşir dairesinin,
biliyorsunuz artık eskilerin
düşüncelerini;
Her şey ona iyi bakanın olmalıdır.
Örneğin, annece davrananların
olmalıdır çocuklar,
iyi büyümeleri için.
Arabalar iyi şöforlerin olmalıdır,
iyi sürülmeleri için,
Vadi onu sulayanların olmalıdır,
iyi ürün vermesi için.

Türkçe de onu sevenlerin, dilin ulu-sal ve evrensel işlevine inananların, halkın barış ve özgürlük içinde kardeşçe yaşamasına gönül veren sanatçıların, bilim adamlarının ve aydınların elinde gelişecek, halkı-mızın duygularını, düşüncelerini is-tekte ve arzularını en iyi yansıtacak öz ve biçime kavuşacaktır.

* Binali SEFEROĞLU, eski bir öğretmen.

DEĞERLİ TAŞLARIN DÜNYASI

Zeki TEZ *

GİRİŞ

İnsanoğlu doğada ender bulunan ve bir ölçüde dayanıklı olan güzel renkli taşları ilk çağlardan beri önceleri tılsım nesnesi (esrarlı ve doğaüstü bir güç taşıdığına inanılan nesne) olarak, boşançlardan sıyrıldıkça da giderek yalnızca süs eşyası olarak kullanılmıştır. Günümüzde değerli (ender) taşların oluşumu, işlenmesi, vb. gibi konularla ilgilenen bilim dalına gemoloji (gemology, Lat.: gemma "ender taş"tan) denmektedir. Bu taşları niteleyen başlıca yabancı sözcükler ise: (İng.) precious stone, gem(stone); (Fra.) gemme, (Alm.) Edelstein, şeklindedir.

Eski çağlarda değerli taşların ve mücevherlerin, takımların kötülüklerden koruyan, onlara iyilik getiren birer uğur niteliği taşıdığına inanılırdı. Değerli taş ve mücevher kullanımına başka bir açıklama ise, onları taşıyanların zenginliklerini göstermek ve güçlülüklerini kanıtlamak olduğu şeklindedir.

Eski insanlar bakırı altına dönüş-türmeye, benzetmeye çalışırken pi-

rinci (bakır-çinko alaşımı) bulmuş-lar; mavi firuze ya da laciverttaşı yapmaya çalışırken bir sır maddesi yaratmışlar ki, o da sonunda cam olmuştur. Bu sağlıklı bilimsel çalışmalar, sonunda yozlaşarak gizemsel simya (el-kimya, kimya biliminin bilimöncesi şekli) ilmini doğurmuş-tur. Eski simyacılar süs eşyası yapı-mında çeşitli renkler elde etmeyi iyi biliyorlardı. Eski Mısır'da bakır ve kalay gibi metallerin oksitleriyle boyama ve sır yapma sanatı, ayrıca da değerli taş yapma sanatı geliş-miştir. Mısırlılar beyaz ve renkli cam yapma ve cam üfleme sanatını geliştirmişlerdi. Porselen ise eski çağlar-da yalnızca Çin'de bilinmekteydi.

Simya ilminin İskenderiye'de tutulması ve gelişmesi, o sıralar Akde-niz bölgesindeki ülkeerde kimi pa-halı maddelerin taklitlerini yapma isteğine bağlanmaktadır. Gerçekten altın ya da gümüş görünümlü alaşımlar, yalancı inciler ve taklit boyalar yapmak için çeşitli yöntemler ara-nıyordu. Bu arayışların simya ilmini geliştirerek kimya bilimine dönüş-mesindeki katkıları yadsınamaz.

LAPIS LAZULI'NİN GİZİ

Değerli taşlar dünyasına girme-den önce bunlardan biri olan ve eski

çağlarda çok değer verilmiş olan Lapis lazuli'den söz edelim.

Kalde'deki Sümer şehri Ur'un "Büyük Mezarlığında" 5500 yıl ön-cesine ait altın, gümüş ve değerli bir mavi taştan yapılmış hayvan figürle-ri bulunmuştur. Eski yüksek kültür-lerin mücevhercileri bu ender mine-ralin koyu mavisi ile altının kızıl-sarı parlaklığı arasındaki etkileyici renk karışıklığını iyi biliyorlar ve bu özelliği sanatlarında kullanıyorlardı. Aynı mavi minerale firavunların ölü-maskelerinde de rastlanmıştır. La-tince'de "Lapis", taş anlamındadır. Farsça maviyi niteleyen sözcük olan "Lazur", Arapça "Lazul" üzerinden giderek birlikte "Lapis Lazuli"ye dönüşmüştür. Almanca'da "Lasur-stein" (Lazurtaşı) biçiminde kulla-nılmaktadır. Günümüzde "Lapis" ya da "Lazurit" de denilen bu mineral eskiden her yerde altın düzeyinde değer kazanmıştı. İncil'de bu mine-ralden pek çok yerde söz edilmekte-dir.

Kenan ülkesinde lapis lazuli ma-visi göz kapaklarını boyamada kul-lanılyordu. Gezkin Marko Polo'nun ticari gezi anılarında Afganistan'da-ki Badakşan'da bu mineralin yatak-larına rastlandığından söz edilmekte-dir. Lazur mavisi için bugün "ultra-marine mavisi" nitelemesi kullanıl-maktadır. Floransalı ressam Cenni-no Cennini (1370-1440) bir kitabın-da öteki boyaların yanısıra Lazurta-şından üretilmiş olan mavi ultrama-rin boyasının eldesini de anlatmış-tır. Ressamlar yüzyıllardan beri bu boya maddesini kullanıyorlar ve bo-ya ışığa karşı solmama (hashk) özelliği gösteriyordu. Fransızlar ise bu minerale "Outre-Mer" (lacivert-taşı) demektedirler. Goethe İtalya gezisinde 13 Nisan 1787'de Palermo yakınlarındaki kireç ocaklarında mavi kütellerin üretiminden ve onla-rın lapis lazuli hammaddesi olarak kullanılmasından söz eder.

DEĞERLİ TAŞLARIN BÜYÜSÜ

Taşlar dünyasını masalsı bir anla-tımla sunmaya çalışalım.

Taşlar dünyası ölü değildir. Onla-rın tohumları kristaller, çiçekleri ise değerli taşlardır. Değerli taşlar ka-ranlık yerlerdeki giz dolu aydınlık yaşamın genceleri, uçurumların renkli düşleridir. Alevin ruhu, on-ların içinde taşlaşarak cisimleşmiş-tir. Onlar yıldızların, kederli yeraltı-na dökülmüş gözyaşlarıdır. Top-rak-ana ile dağ-ananın hazineleri ve mücevherleridir. Camı ısıtılarda uyuyan çehrelerde yakamozlanır. Yaşlı toprak-ana, değerli taşları kendi yüreğinden yaratmıştır. Yer-küre, geçmişte bir ateş damlası iken kızgın lâv gibi kaynatarak ve akıp giderek onları önceden işlemiştir.

Sonra yerkürenin kabuğu soğumuş, taş külteler akıl almaz güçle şaha kalkarak birbirleriyle çarpışarak sa-vaşa tutuşmuşlardır. Sıradaglar ba-samak basamak ayrılmış; sıcak ve soğukun, sıvı ve katının, basınç ve karışımın bu evliliğinden kristal-ler oluşmuş, değerli taşlar gelişmiş-tir.

İlkel malzeme sonradan belirli bir olgunluk durumuna erişmiştir. Değerli taşları yıldızlara bağlayan büyü bir ilinti vardır. Değerli taş, ona emredilen ve kaostan gelmeyen bir biçimlenme yasasına göre içten dışa doğru gelişerek kalıplanır. Onun başlangıcı yaşam dolu olan çok küçük kristalciktir. Biçimsizlik-ten kendi kendine sonunda, önce-den belirlenmiş güzel bir yapıya eri-şir.

Sonsuz gençlik ona bağışlanmış-tır. Dönüşümsüzdür ve çürümez. Yeryüzünün tüm yazgısını taşır ve herşeye katlanır. İlkel zamanların toprağı onu ateş ve fırtınalarla, tu-fan ve siklonlarla yerden yere çal-mıştır. Değerli taşlar kaynayan lav akıntılarıyla yuvarlanmış ve volkan-ların bacalarından fırlayıp uzaklara gitmiştir. Bu vahşi oyunda toprak

yorgun düştüğünde, değerli taşlar toprağın derinliklerinde ve dağların mezarlarında hapsedilmiştir. Daha sonra, çağlar sonra, toprak-ananın en genç çocuğu, keşif meraklısı in-sân çıkıp gelmiş ve değerli taşları masal uykusundan uyandırarak gün ışığına çıkarmıştır. Yeryüzüne çı-kan değerli taşlar ilkel ateşin parlaklığı ve kaybolmuş yıldızların pı-rıltısıyla kenarlarından ve yüzeyle-rinden saçtığı ışınlarla alev alev pa-rıldamaya başlamıştır.

Bir dizi taşın elektriksel eritme yöntemiyle sentetik olarak üretil-mesi başarılsa bile bu yüce ve soylu ışık yapay yoldan taklit edilemez. Bu yapay taşlar bugüne dek doğa tarafından yaratılan kristallerin ba-sit birer kopyası olmaktan öteye ge-çememiş ve fazla bir değeri olma-mıştır. Çeşitli renk ve tonlarda ışı-yan yapay korindon ve spinel kris-talleri, onların kimyasal bileşenle-rinden hareketle eriterek elde edil-miş ama gizli doğa yasalarının iste-ğine uygun bir biçimde gelişmemiş-tir. Örneğin, günümüzün gelişmiş la-boratuvarlarında yapay elmas eldesi sorun değildir ama kristaller istendi-ği boyuta büyütülemede ve do-ğanın yaratısı yanında başarısız kal-

maktadır. Bunun nedeni doğa dedi-ğimiz sistemin akıl almaz büyüklü-ğü, doğada süregelen olaylardaki fi-ziksel ve kimyasal koşulların çok yeğın oluşu, oldukça uzun olan za-man etmeni, vb.dir.

Ender taşın yaşı ona soyluluğu-nu verir. Zaman onu olgunlaştırmış; saydamlığı, sertliği, parıltısı ona soyluluk ve değer kazandırmıştır. Taş yontma sanatı onun değerini artırır. Açıklama (perdahlama, tı-raşlayarak parlatma) onu daha da güzelleştirir ve taşı mücevhere dö-nüştürür. Taşlar açık ustasının elle-rinde tüm katılıklarını ve soğukluk-larını yitirir.

Açıklama yardımıyla saydam taş faceta (İtal.: facetta: Yüz; değerli taşların, özellikle elmasın yontul-muş yüzlerinden her biri) denen çok sayıda yüzey kazanır. Taş yon-tuculuğu, bir tür "değerli taş mate-matiğidir". Bunda çok yüksek dü-zeyde doğruluk ve belginlik gerekir. Açık ustası taştan çok ince hesap-larla açılar keser. Bu amaçla en sert açık aracı olan elmas ya da korin-don tozu ile kaplanmış olan dairesel diski, yontulacak taş aca masızca bastırır.

Taşın facetaları üzerine düşen ışık ışını çok sayıda kırılmalara uğ-rar ve göz kamaştırıcı bir parıltıya erişir. Parlak açık daha değerlidir ve yalnızca elmasla sağlanır.

Saydam olmayan taşlar (firuze, panzehir taşı, aytaşı, kaplangözü, bakırtası, amazontası, lapis lazuli, vb.) açık atelyelerinde çoğu kez dışbükey olarak biçimlendirilir.

Bu yetkin taşları alışılmış basit kimyasal maddeler oluşturur: Killi toprak, karbon, kireç, silikat asiti, metal oksitleri, vb... Yaratıcı güç onları aşağılıktan alıp yüceltir, do-nuk topraklardan parlak ışıklı olu-şumlara yükseltir.

DEĞERLİ TAŞLARIN GÜCÜ

Değerli taşlardan açıklamayla oluşturulan büyü ayna yüzeyinin evreni yansıttığı, geleceğin tablosu-nu ve gizli şeyleri görünür kıldığı söylenir. Masallarda güçlü lâl-taşı-nın (İng. carbuncle, Alm.: Karbun-keinstein, Karfunkelstein, Lat.: car-bunculus "kor halinde küçük kö-mür", carbo "kömür", Alm.: Funke "kivircim; önceleri kırmızı sepcirağ-taşı, sonraları ise kızıl yakut den-miş) tek boynuzlu masal hayvani-nin altında büyüdüğü, ona sahip olana cinlerin ve perilerin hizmet et-tiği anlatılır.

Eski çağlarda insanlar, bilinme-yen bir geçmişte gökten elmas yağ-muru düştüğüne inanıyorlardı. Aca-

* Dr. Zeki TEZ, A.U. Fen Fakültesi Fizikokimya Kürsüsü

ba bir değerli taş yıldızı mı patlamıştı? Yine, şeytanın değerli taşın nefret ettiği söylenir. Çünkü şeytan arılıktan nefret etmekteydi ve ateş (değerli taş parıltısının simgesi olduğundan) şeytanın bitmez tükenmez işkencesiydi.

Elmas savaş kahramanlarının tılsımı, muskası olmuştur. I. Napolyon uğur olarak yanında elmas taşırdı. I. Dünya savaşında pek çok askerin koruyucu taş olarak pırlanta bulundurdıkları bilinmektedir. Elmas tozu tıbbi ecza olarak da kullanılmaktaydı. Çok kişi bu pahalı tozun zehirli olduğuna inanıyordu. Büyük hekim ve tıbbi-kimyacı (iyatrokimyager) Paracelsus'un (1493-1541), düşmanları tarafından elmas tozu ile zehirlenmiş olacağı söylenmektedir.

Yakut gün ışığında kor halindeki kömür gibi parıldar. Bu nedenle ona lâl taşı (Arap.: lâl "kırmızı, al") denmiştir. Kötü ruhları defedip şeytanı ve hayaletleri kovduğuna, yanında taşıyanı doğru yoldan ayırmadığına inanılır. Taşıyıcısı tehlikeye düştüğünde onu uyarmak üzere lâl taşının karardığı söylenir.

Gökyakut'un (safir) bedeni ve ruhu kimi hastalık ve zayıflıklara karşı güçlü tuttuğu, ferahlatıcı mavi parlaklığının ruhu aydınlatığı, sadakatsizliğin geçici isteklerine karşı insanı güçlü kıldığı, nefret ve korku duygularını yokettiği, taşıyıcısına pürüzsüz bir yaşam sağladığı söylenir.

Benzer bağlamda denizciler ve aileleri içinse zümrüt uygundur. Buna göre üzerinde zümrüt taşıyan kişi cinayet işlerse taş kendiliğinden parçalanır. Yeşil deniz derinliği gibi içyüzü kavranamayan doygun bir rengi vardır. Analara mutlu doğumlar getirir, varoluş yolunu kolaylaştırır. Hint okyanusunun yeşil ışığını anımsatan parlaklığı barış ve dinginlik sağlar. Şom ağızlıların uğursuzluğuna karşı insanı korur.

Beril minerali büyücütaşı olarak kullanılırdı. Yahudilerin büyük hahamlarının göğüsliğini süsleyen onikinci taş berilirdi. İnanışa göre kişinin aşk başarılarına yardımcı olur, ihtiyarlara güç verir, sarahları yatıştırır, kötü ruhları kovar. Ortaçağda doğal ve yapma kristallere beril denirdi. Bunlardan gözlük yapımında ve berilistik denen ve bilicilikte (kehane, geleceği önceden bildirme) kullanılan büyü ayna yapımında yararlanılırdı. Berilin saydamlığı, gözlüğün (Alm.: Brille) keşfinin nedenidir.

Akik'i eski Mısırlılar *skarabe* denen gizemsel böcekler yapımında İbraniler büyük hahamların tören elbiselerinde süstaşı olarak, Yunan ve

Romalılar ise *kame* denilen ve üzerine resim işlenmiş süstaşı olarak kullanırlardı.

Arıtılması en kolay bakır cevheri olan yeşil bakırtaşı (malakit) eski Mısır'da göz boyası olarak kullanılan yaygın bir ticaret malıydı.

Eskiler panzehir taşına kesin mutluluk getirici taş olarak saygı gösterirlerdi. Bu taşın lâl taşının ateşini, zebercetin parıltısını ve zümrütün kutsal rengini kusursuz bir karışım biçiminde içerdiğine ve bu soylu taşların üstün özelliklerini cisimleştirdiğine inanılırdı. Ama sonraları bu erdemlerini yitirdi, tüm iyilikleri yadsındı. Panzehir taşının yanardönerliği, ona karşı güvensizlik yarattı. Daha sonraları ise yeniden güven kazandı.

Akuamarin düşünüyü simgeleyen taş olup sevenlere mutluluk getirdiğine inanılır. Yürekli kazandırır, dostluk ve saygınlık sağlar. Göz hastalıklarına karşı kuvvetli bir sağaltı gücü olduğu söylenir. Bir bardak su içine bu taşın atılıp, biraz bekledikten sonra su içilirse boğaz ve bademcik iltihaplarını sağalttığından söz edilir. Akuamarin de tıpkı neceftaşında olduğu gibi büyü ayna yapımında kullanılmıştır.

Sepçirağtaşı (grena) karasevdayı defeder. Parlaklığını yitirirse bir kötülük geleceği anlamına gelir. Beş büyük sağaltıcı taşın biridir. Kalbi kuvvetlendirmek ve bedeni zehirlere karşı etkisiz kılmak için yutulurak da kullanılırdı.

Firuze (türkuvaz) "bâkire taşıdır", namus koruyucusudur. Kadınları mutlu ve hoşnut, erkekleri ise kazançlı ve başarılı kılar. İyi ruhsal kuvvetleri uyarır, dostluk ve sevgi kazandırır.

Mühresenk'in (oniks) ortaçağda özellikle sara gibi kimi hastalıklara iyi geldiği sanılır ve bu yüzden de koleksiyonu yapıldı.

İnanışa göre zebercet aklın taşıdır. Kişiyi çılgınlık yapmaktan korur, aklı berrak tutar, sarhoşluğa karşı muska olarak kullanılır, şarap başa vurduğunda toz halinde yutulurdu. Kötü düşünceleri uzaklaştırır, canlılık ve hoşgörülülük aşılar. Avcıya şans getirir, savaşçıyı zafere ulaştırırdı. Musevilerin büyük hahamının göğüsliğindeki 12 taşın biri zebercettir.

Her taşın kendine özgü bir gücü vardı. Değerli taş ile onu yanında taşıyan arasında içsel bir uyum, gizemsel bir güven vardı. Değerli taşlar zodyak takımıyıldızlarıyla, yani burçlarla simgeleştirilmiştir. Gezegenler de böyledir. Koç burcuna kırmızı jasp ve Hint karneolü, boğa bur-

cuna turuncu karneol ve pembe kuvars, ikizler burcuna altın rengi topaz ve kaplangözü, yengeç burcuna krizopraz ve metalik titrek ışıklı aventurin, aslan burcuna neceftaşı ve altın rengi kuvars, başak burcuna sarı topaz ve sarı akik, terazi burcuna altın-turuncu topaz ve dumanlı topaz, akrep burcuna kan kırmızı karneol ve koyu kırmızı-kahverengi sarder, yay burcuna safir kuvars ve mavimsi kadıköytaşı, oğlak burcuna mühresenk ve dalgalı kedigözü, kova burcuna firuze ve mavi-yeşil dalgalı doğangözü, balık burcuna ise zebercet ve zebercet-kuvars karşılık gelir.

Gezegenlere gelince, Güneş'e elmas ve krizoberil, Ay'a zümrüt ve aytası, Mars'a yakut ve şepçirağtaşı, Merkür'e ender topaz ve sarı safir, Jüpiter'e lapis lazuli ve zebercet, Venüs'e patparaça ve sümbül (-taşı), Satürn gezegenine de akuamarin ve spinel karşılık gelir. Buna göre taşlar ve yıldızlar küçük ve büyük oyunlar olup evrenin değişiminde ortaklaşa yer alırlar. Bir ışık ve renk orkestrası oluşturarak çeşitli tonlardaki büyü ışınları ve gizemsel renkleriyle etkili olurlar.

SONUÇ

Tarihi, masalsı anlatımı ve halkbilimindeki yankılarıyla "değerli" taşlar dünyasını sunmaya çalıştık. Buradaki "değerli" sözcüğü üzerinde biraz duralım. Bu niteleme doğadan değil insan topluluğundan gelmektedir. Bu taşların "değerliliği" öznel niteliktedir, kişiden kişiye değişir. Doğada ender bulunduklarından, ışığı kırarak göze değişik güzel renklerde göründüklerinden "değerli" sayılırlar. "Değer", özünde bir değiş-tokuş işidir. Bir nesnenin değiş-tokuş değerini ise, onu oluşturan ya da üreten insan emeği, daha doğrusu "ortalama sosyal emek" belirler. "Değer" kavramı toplum görüşlerine göre değişir ve buna bağlı olarak da değişik kuramlarla (gereksinme, enderlik, sunu-istem, yarar, maliyet, emek, vb. kuramlarıyla) verilmeye çalışılmıştır. "Değerli" taşlarda "değerli" belirleyen etmen, yalnızca insanların ona verdikleri öznel önemlerdir. Bu taşlar, özünde doğanın rastlantısal güzel oluşumlarından öte bir şey değildir.

KAYNAKLAR

- (1) Friedrich Schnack, Das kleine Buch der Edelsteine, Insel-Verlag, Leipzig (1934).
- (2) Chemie in unserer Zeit, 8. Jahr. 1974, Nr. 3, S. 65
- (3) J.D. Bernal, Materyalist Bilimler Tarihi-1, Sosyal Yayınlar, 1976.
- (4) A. Adnan Adıvar, Bilim ve Din (İlim ve Din), Remzi Kitabevi, 1980.
- (5) Meydan-Larousse.

HALKIN SANAT GÜCÜ VE SANATIN HALKA BAĞLILIĞI

Yılmaz ONAY

ZUN süredir Ankara Yarı Açık Cezaevi'nde, "Duvarların Ötesi"nde bir tiyatro, bir şiir, öykü, yayın, vb. sanat ve kültür çalışmaları sürüp gitmekteydi. Ama duvarların bu yanında pek kimsenin haberi olmuyordu. (Önlenmesi, kapı açılma, hele bir de önyak olursa, ülkenin her yerinde ve her kesiminde daha nice böyle birikimler dolu duruyor, çaballıyor... Bundan korkmak değil, tam tersine gerçekten sanatsal gelişim isteniyorsa belki en çok halktaki bu birikime dayanmak gerekir, ama??) Bazılarımızın haberi olmuyor diye oralarda yapılan işler sanat değil miydi? Hükümlülerin hükümlülere sundukları oyun, tiyatro sanatı değil miydi? Elbette sanattı, hem de kat kat daha etkin ve derin-

lemesine yaşanan çok boyutlu bir sanat olayıydı. Öyle ki, bu sayede o gelişme Orhan Kemal'in "72. Koşuş" oyunuyla, dışa açılma engellerini aşacak ve bu yöndeki çabaları kolaylaştıracak bir düzeye erişti ve önce ODTÜ şenliğinde, sonra da Sanatevi salonunda geniş seyirci topluluklarının önüne geldi. Şaşırttı, hayran bıraktı, birçok yeni sorular uyandırdı, birçok soruya yanıt kazandı... Oyuncu kadrosu, teknisyenler, bu sanat olayının sanatçıları, hüznü bir ayrılışla tekrar otobüslerine binip "duvarların ötesi"ne döndüler, ama bu ayrılışta bile, esas çelişkinin "içerdekiler" ile "dışardakiler" arasında değil, başka planlarda olduğunun bilinciydi yaşanan... Bu çok önemli oluşumun dur-

mayacağını, durmadığını, yeni sanatsal yaratıcılık çabalarıyla sürdüğünü biliyoruz ve kıvanç duyuyoruz. Bu sanat hareketi kurumlaşmalı ve daha nice böyle sanat hareketleri oluşmalı. Halkın sanat gücü bunu açıkça istiyor. Bundan ancak halka kem gözle bakan bakışlar ürkebilir. Halkın yaratıcı gücü duvarların o yanında da, bu yanında da acıları, dirençleri, umutları ve dayanışma bilinçleriyle sanat alanlarını da çiçeklendirmeye devam ediyor. (Yalnız bir 72. Koşuş oyunu içinde bile tüm bu boyutları topluluk ne güzel ortaya çıkarabilmiş!)*Açamayan çiçeklerin, açtığı için kırılan, zor altında ezilen çiçeklerin de toprakta tohumları besleniyor. Kendisi de bir "hükümlü" olan ve oyunda gardiyan rolünü oynayan Arif Hüseyin Özpamuk'un şu dörtlüsünü bir okuyun:

"Bir gül gördüm, tomurcuğa bezenmiş
Açsa yolacaklar, açmasa olmaz.
Bir tohum saçılmış, bekler rahmeti
Çıkarsa yolacaklar, çıkmasa olmaz!..."

Halkın, aydını ile elele var olan sanat gücüdür bu. Duvarın o yanından bu yanı besler, bu yanından o yanı besler. Sıcaklığıyla duvarları ertecek güçtür bu...

72. Koşuş'un yazarı Orhan Kemal de hayatının bir kesimini ceza-

evinde geçirmişti. Onun sanatındaki toplumcu gerçekçiliğin nasıl ancak halka bağlılıkla somutlaşabildiğini, halkın sanat gücünün ise nasıl onun eserindeki toplumcu gerçekçiliği hayatın içinden besleyerek ortaya çıkarabildiğini, bu ikisinin nasıl birbirinden ayrılmaz olduğunu, "72. Koğuş"un bu orijinal oynanışında izledik. Bu sırada, Orhan Kemal de dahil, ülkemizde halka bağlı sanatı, giderek toplumcu gerçekçilik çabalarını ve asıl hedef olarak da tümüyle toplumcu gerçekçiliği ve gerçek toplumculuğu karalamaya, bulan-dırmaya, saptırmaya çalışan, üstelik bunu "ilericilik" kisvesi altında yapılarak yazık ki "başarılı" da olabilen, halka değil de Paris meyhanelerine bağlı "hangi sol"cu "toplumsal gerçeğe" çışarlatanlık, toplum-

culuğa karşı "yapısalcılık" simidine tutunmuş sözde "çağdaş eleştiri" lafazanlıklarını da düşünmekteydik ister istemez. Acı bir gülümsemeyle... En güvendiğimiz basın sayfalarında bile göbek havalı lokanta reklamlarından, babalar gününde çiçek satışı propagandalarından, Bodrum Mektuplarından, böyle önemli bir olaya ne kadar yer kalacaktı acaba? Hele bir de Kastelli Kültür Vakfı diye birşey vardı. Onun da halka bir bağlılığı vardı, ama bu bağ halkın tasarruflarını çarpıp İsviçre'de üstüne oturma bağıydı ve bunun faziletlerini(!) halka yutturma kültürünün Vakfı(!) idi. Onun patronu için de tutuklama kararı vardı, ama o içeride değil dışarda hem de yurt dışındaydı İsviçre'de keyif çatmıyordu. "Yol" filmi için "bizden değil" di-

yenler işte bu Kastelli'nin kültürünü bağrılarına basarak halka karşı "kimden" olduklarını itiraf etmiş oluyorlardı. İşte bütün bunları düşünerek biz de bizim halkımızın bu yüce sanatını heyecanla, güvenle, umutla kucakladık. Yarı Açık Cezaevi Tiyatro Kolu'nun oyun broşürü şu sözlerle bitiyordu: "... insanoğlunun, olanca kirliliğinin yanında yükselen gururunun ve direniş destanının sergilenişidir 72. Koğuş!" Topluluğun otobüsünü hüzünle uğurlarken, artık daha da ötesini, onların kendi yazacakları ve yönetecekleri eserleri beklemenin sıcaklığındaydık. Onbin bastıkları gazetesinin Mayıs 1982 sayısında, gene hükümlülerden İbrahim Çıplak imzalı şiirin şu satırları bu inancımız için yeterli değil mi?:

"... Yıldızlar
Halay durursa kol kola
Ay,
Mendil çekip, diz vurursa
uyumla
Olursa bir gün
'Kelepçemin demiri pulluk'
Ve toprak ağlarsa
Bereketinin sevincinden
Atılırsa bir gün
Prangaların
Çöp tenekesine tarihin..."

Ve bu şiir, Bilim ve Sanat'ın geçen sayısında yayınlanan, Behramoğlu'nun şiirinin son satırıyla da aynı denize akıyor mu?: "Kurulacak sevginin ve özgürlüğün egemenliği..."

Evet, hükümlülerin de tüm sanatsal yaratıcılıkları her yönüyle ortaya koyabilmelerinin yolu, Orhan Kemal gibi yaratıcı sanatçılara hüküm giydirilmesinden değil, tam tersine sanatın her kesim için gerçekten

tam özgürlüğe kavuşmasından geçecektir.

(*) 72. Koğuş aslında cezaevi çerçevesinin ötesinde genel bir model düzeyine ulaşıyor. Fakat cezaevi sorunları toplumun da dışında kalmıyor elbette. İlhan Selçuk'un 3 Temmuz 1982 günlü Cumhuriyet'teki "Mahpushaneler" yazısında koyduğu gerçekleri ve tabii cezaevi öncesi süreçlerdeki koşulları da unutmayarak, insancılık talebinin tekrar gündeme gelmesi gerekiyor.

«72. KOĞUŞ» ÜSTÜNE

Ayşegül YÜKSEL

ORHAN Kemal'i tam oniki yıl önce 4 Haziran 1970'de yitirdik. Yazgısı, çarpık ekonominin raydan çıkardığı üretim ilişkileri kaskacında belirlenmiş, köylüsünden işçisine, memurundan küçük esnafına milyonlarca ezik insanı dile getirmekteki ustalığıyla, Orhan Kemal gerçekçi Türk yazını içindeki özgün yerini yadsınmaz bir kesinlikle belirlemiştir. Yeni toplumcu gerçekçilik akımının temsilcilerinden sayılan yazarın koca bir yaşamı adadığı her türdeki yapıtı hep şu değişmez özellikleri gösterir: Yazanın, sağlam ve ayrıntılı gözlem yoluyla ve ince bir işçilikle kişilerini "insan" boyutlarında çizibildiğini; yapıtlarını içine oturttuğu siyasal-toplumsal-ekonomik çerçeveyi, yarattığı kişiler yoluyla çok kesin bir biçimde betimleyebildiğini; böylece "aynıntı"yla "bütün", "özgül" olanla "genel" olan arasındaki nedensellik ilişkisini şaşmaz bir tutarlılıkla sergileyerek, kişilerini ve onları biçimlendiren siyasal-toplumsal-ekonomik çerçeveyi alabildiğine somutlaştırdı inandırıcı kılabilirdi.

Yazınızdaki Orhan Kemal gerçeği, yazar kişi duyarlığının yazarlık hüneriyle, akılcı yaklaşımın insana duyulan sınırsız sevgiyle bütünleştiği bir karmaşa içinde yansır. İnsanlarını tüm nesnel gerçekliği içinde neredeyse acımasız bir doğrulukla çizer Orhan Kemal; oysa insanların tutum, tavır ve davranışlarının kaynaklandığı nesnel koşulların bilinciyle hep sevecendir onlara karşı. Orhan Kemal insanlarını yaralamaz; onları düzen koşulları karşısında sınar. Tüm kaygıların ötesinde insana inanmak kaygısı yatar.

Tiyatromuzun gerçekçi gelenek

doğrultusunda verdiği ürünler arasında ön sıralarda yer alan "72. Koğuş", zaman aşımına göğüs gererek günümüze ulaşmış bir "klasik" yapıt niteliği taşır. Orhan Kemal bu yapıtında 1940'lar Türkiye'sini, siyasal-toplumsal-ekonomik düzeni içinde, Bursa Hapishanesi'nin adem baba koğuşunun yedi hükümlüsünün yaşadığı bir kıs öyküsünde dile getirir. Sınanan, toplum dışı bırakılıp insanlık dışı koşullarda var olmaya itilmiş insan kalıntılarının insanlığıdır.

Oyunun birinci bölümünde toplumun ve ailelerinin terkettiği yedi hükümlü, yoksulluğun acımasızlığı ateşlediği amansız bir varolma savaşı içinde sergilenir. Orhan Kemal insanı, onursuzluğun batağına saplanmak üzere olduğu, hayvanla arasındaki ayrımın neredeyse belirsizleştiği bir noktada yakalamıştır. Pencere camı bile olmayan buz gibi bir koğuşta kağıt parçalarına sığınarak dayanmaya çalışan hükümlülerin konumunda tüm insanca değerler iflas etmiş gibidir. Oysa bu konumlarında bile sömürünün hedefi olmaktan kaçınmazlar. Ekmeğin karneye bağlı olduğu savaş günlerinde, gündelik tayınları hapishane koşullarında savaş zengini olmaya sivanan açlık gözlerce ucuza kapatılmıştır. Umud, tek umut, paralı hükümlülerden birini "efendi" edinip, kaydattığı tencereden küçük bir pay almaktır. Böylece efendilik-kulluk sorunu gündeme getirilir. Hapishane düzeninde bile parası olan efendidir, çulsuzlar ise kul. 72. Koğuş'un ganiple-ni çoktan razı kulluğa, ama onları kuldandan sayan kim?

Oyun yalın bir dolantı doğrultusunda gelişir. Yedi adam babadan biri olan

Kaptan'a anasından beşyüz lira gelmesiyle bir kulluk yarışdır başlar ötekiler arasında. İçine kapanık, özentisiz bir kişidir Kaptan; ayırmı göstermeksiz korur, doyurur, giydirir koğuş arkadaşlarını. Nesnel gerçekleri unutup bir an için herşeyin yoluna girdiğini sanırsınız. Oysa düzen, Kaptan'ın kural dışı davranışına izin vermeyecektir. Çok kısa bir süre içinde ilğine dek sömürülecektir bu mert, sessiz, saf adam; ve 72. Koğuş'taki arkadaşları belki de yaşamlarında ilk kez, kurtuluşunun bir kaşık pilav uğruna kulluk etmekte değil, insanca değerleri savunma adına güçbirliğine ulaşmakta olduğunu anlayacaklardır.

Oyunun son bölümünde, yine aç, çulsuz, umutsuzdur adem babalar. Ama değişen bir şey var. Kaptan'ın paralarına el koyan, koğuş arkadaşları Berbat'ın "efendi"liğe sivanma çabalarına yüz veren yok. Berbat gibilere kulluk edilmeyecek artık; tayınlarını artık kimseye kaptırmayacaklar; insanlık onuruna tüm insanlık adına sahip çıkıyor adem babalar, tek yürek, tek bilek olarak.

"72. Koğuş"ta yansıyan Orhan Kemal gerçeği aklınızla yüreğinizin dengelendiği bir aşamada ulaşır size; Orhan Kemal insanlığı sıfır noktasından başlatıp doruk noktasına ulaştıran bu yalın serüveni dile getirirken okurunun, seyircisinin hem aklına hem yüreğine seslenir; insanın değişebilirliğine, değiştirilebilirliğine inanırsınız.

1. Aziz Çalışlar, Gerçekçi Tiyatro Sözlüğü, Kültür Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 227.

SANATEVİ VE 72. KOĞUŞ

"Bir yanda baskı ve zorlukları birlikte yenmeye direnç, diğer yanda özgürlük umudu ve sevgi."

Naci BAŞSORGUN

SANATEVİ ve Sanat Kurumu'nun ortak düzenlemesi olarak Ankara Yarı Açık Cezaevi Tiyatro Kolu'nun hazırladığı Orhan Kemal'in "72. Koğuş" oyununu geçtiğimiz günlerde iki kez Sanatevi salonunda sergilendi.

Bu iki kez sergilenişinde de Sanatevi'nin 650 kişilik büyük salonuna ek sandalyeler dizilmesi ile 800 kişi oturma olanağı bulabildi, bir çok izleyici oyunu ayakta izlemek zorunda kaldı ve bir çoğu da yer bulamayarak döndüler.

Kısa bir süre önce ODTÜ Amatör Tiyatrolar Şenliğinde de aynı Tiyatro Kolu büyük bir hayranlıkla izlenmişti. Acaba bu başarı bir rastlantı mıdır, sorusu ister istemez soruldu. Toplumun çeşitli kesimlerinden cezaevine düşen, özgürlükleri kısıtlı bu insanlar cezaevlerinde çeşitli zorluklar altında böyle anlamlı bir olayı nasıl yaratıyorlar ve de ülkemizde, belki de dünyada ilk kez, yarattıklarını, ürettiklerini cezaevi dışında profesyonel bir sanat merkezinde sergilemeyi nasıl gerçekleştirdiler?

Cezaevi Tiyatro Kolunun 1960'lı yıllarda başlayan, daha sonra uzun bir süre ara verilen çalışmalarını oldu. Ama 1980 yılında ikinci kez başlayarak aralıksız büyük bir ırmakla bu denli başarıya ulaşması ve gelişmesi sürecinde ben de bulundum.

1980 yılında Sendikal bir çalış-ma sonucu, bir yılı aşkın bir zaman bu çalışmalara "onlardan biri" olarak katıldım. Daha sonra da Sanatevi'nin Yönetim Kurulu olarak çok önemseydiğimiz bu yaratılmış olayı sürekli izledik ve olayın gelişmesi için kurum olarak

çaba gösterdik. Kanım şudur ki, toplumsal yaşamın içinde ve onun bir parçası olan mahkumların bu başarıları bir rastlantı değildir. Böyle güzel ve anlamlı bir sosyal, sanatsal olayın en yüksek düzeydeki potansiyeli cezaevlerinde olan bu kişilerde vardır. Toplumun ekonomik, sosyal ve politik baskı ve zorluklarını en yoğun bir şekilde özgürlükleri kısıtlı olan bu kişiler duymaktalar. Yapacakları şey bu koşullarda da sevmek, umut etmek ve direnmektir. Böyle yoğun bir potansiyeli yaşayanların bu denli sosyal ve sanatsal patlamalara gebe olması doğal bir sosyal olaydır kanımca.

Bir de bu potansiyeli doğru ve dürüst bir anlayışla değerlendiren ve bu sosyal olayın yaratılışına engel olmayıp; tam tersine olanak sağlayan Ankara Yarıaçık Cezaevi Savcısının da hakkını vermek gerek.

Yarı Açık Cezaevinde İş Yurtları vardır. Matbaa, Mücellithane, Marangozhane, Terzihane, Demirhane, vb. Mahkumlar bu iş yurtlarında gün boyu üretim yaparlar. İş günü bitiminde kimi ranzalarında dinlenir, kimi çay salonunda sohbet eder, kimi el ve göz nuru dökerek tesbih, sallama ve kibrit çöpünden çeşitli eşyalar yaparlar. Sözümleri ettiğimiz başarıyı sağlayanlar ise iş bitimi tiyatro çalışmasını sürdürürler. Birlikte yaratıp birlikte üretirken, toplumun çeşitli baskılarını, iş gününün yorgunluğunu giderirler, sevdiklerini, dışarıyı ve özgürlüğü düşünerek. Bu yaratış ve üretimin bu kadar doğal bir ortak çalışma içinde olması da bu iç dinamizmin ürünüdür. Oyunların ortak yorumlanışını, iş bölümünde kendine düşen yöne-

tim yardımlılığı, sahne amirliği görevlerini uygulayanlar, dekoru gün boyu çalıştığı ve ustası olduğu ellerle marangozhane, döşeme ve demirhanede yapanlar da "onlar"dır yine.

İşte bu denli başarı kazanan bir olayın ve "72. Koğuş"un oyun içindeki demir parmaklıklarını, demir parmaklıklar arkasında olan bir mahkumdan daha güzel kim canlandırabilir? Bu bir rastlantı olabilir mi? Ankara Yarıaçık Cezaevi'nde Tiyatro Kolu'nun yanında başarı kazanmış, ama o kadar topluma yansıtılamamış bir çok sosyal çalışma daha var. Okuma yazma öğretip diploma veren bir "Halk Dershanesi", tüm cezaevi mahkumlarının şiir, hikaye, fıkra, söyleşi yazdığı düzenli çıkan bir gazete, el sanatları atelyesi, müzik kursları, her hafta sonu gösterilen sinema ve düzenlenen konserler... İşte bir yanda zorluklar, toplumun yoğun baskıları, bir yanda yorucu ama zevkli iş yurtları çalışması, bir yanda bu baskı ve zorlukları birlikte yenmeye direnç, bu dirençle birlikte umut, özgürlük umudu ve sevgi.

İşte Yarıaçık Cezaevi mahkumlarının başarısının kaynağı... Üstelik bu başarıyı sadece "Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz", "72. Koğuş" gibi Cezaevlerinde geçen oyunlarda değil, daha önceleri sergilenen bir Brecht'in "Ana"sını "Fatma Ana" diye uygulamalarında ve bir "Hababam Sınıfı Baskında" oyununda da gördük, bundan sonra sergilenecek ve bu başarıyı mutlak aşacak oyunlarda da göreceğiz.

Bir süre önce mahkum olarak yönettiğim, oynadığım ve her aşamasının içinde onur duyarak bulduğum, şu anda da onurla izlediğim ve katıldığım bu sanat olayının sürmesini, bu dışa açılışın sürekli olmasını diler, bunu yaratıcılar ve önyak olup olanak sağlayanları kutlar, Sanatevi olarak böyle anlamlı bir olayın başında, içinde olmaktan onur duyuyorum.

KİTAPLAR

ATATÜRK DÖNEMİ MALİYE POLİTİKASI

I. Kitap
Mondros'tan Cumhuriyet'e
Mali ve Ekonomik Sorunlar
Cihan Duru - Kemal Turan
Abdurrahman Öngeoğlu

Mehmet KÖK

DİĞER dünya devletlerini bilmiyoruz. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk bütçesi 1863-64 yıllarına rastlıyor. 1875'te ilk bütçe açığı. Borçlanmalar başlıyor. Borçlanmalar ülke maliyesinin yabancıların denetimi altına girmesine yol açıyor giderek. I. Emperyalist Paylaşım Savaşıyla birlikte enflasyonlar da başlıyor. Devlet maliyesine güven ortadan kalkıyor. Savaş sonu tam bir mali çöküntü. Yağma sayılabilecek yolsuzluklar ve örtülü ödenek dönemi yaşanıyor. Gitgide vergiler halka yükleniyor. En çok da köylüye. 1903'de yüzde 85, 1910'da yüzde 88 köylüler ödüyor vergileri.

Kurtuluş Savaşı öncesinde tuz tekelinin yönetimi Düyunu Umumiye idaresince sürdürülmekte. Düyunu Umumiye bütün gelirine ortak, ülkenin sırtında Reji idaresi yükü var.

Yabancı sermayenin ülkeye girişi 1850'lere dayanıyor. 1914 yılı

başlarında ülkenin demiryolları, bankaları, maliyesi, ticareti, belediye hizmetleri, haberleşmesi tümüyle Almanya, İngiltere ve Fransa'nın elinde. Osmanlı ekonomisi Avrupa'nın pazarı olmuş. Sanayi çok zayıf. Madencilik büyük bir bölümüne yabancı sermaye egemen ve bu sektör cılız. Ekonomi azınlıkların elinde. Yüzde 88'i nüfusun, tanımla uğraşıyor.

Kurtuluş Savaşı öncesi durum bu. Çok zor ve yetersiz mali ve örgütlenme koşullarıyla karşılaşmışlar Kuva'yı Milliyeciler. Mali kaynak sağlamada bağımsızlık ilkesine dikkat gösteriyor kongreler. En önemli dikkat konusu mandacılıkla mücadele. Erzurum'a geldiğinde Mustafa Kemal'in cebinde 800,- TL'si var. Arkadaşlarında ise 5-10 kuruş. "Ahmaklar, memleketi Amerikan mandasına, İngiliz himayesine terketmekle kurtulacak sanıyorlar, kendi rahatlarını temin etmek için bütün bir vatani ve tarih boyunca devam edip gelen

Türk istiklalini feda ediyorlar!" diyor Mustafa Kemal.

İlk meclisle beraber halkçılık programı oluşturuluyor. Lâfzen özünü anti-kapitalist ve anti-emperyalist görüşler oluşturuyor. Program hazırlayan komisyon adına bir soruya verilen yanıtta İsmail Suphi "Biz genel olarak emperyalizmin aleyhindeyiz. Emperyalizm nereden gelirse gelsin. Kendimiz emperyalist değiliz ve emperyalistlerin aleti de olamayız. Kapitalizm meselesine gelince; kapitalizm zulmü nerede cârî olursa olsun aleyhindeyiz." diyor kürsüden.

İlk bütçede hükümetin perspektifi Osmanlı Devletinin vergi yasalarını değiştirmek, vergi oranlarını artırmak ve yeni vergiler koymak, Sovyet Rusya'dan alınan yardımları ve çeşitli emanet paraları açık-ları kapatmakta kullanmak, Düyunu Umumiye faizini ödemeyerek çeşitli gereksinimler için kullanmak biçiminde özetlenebilir. Halk lehine vergi düzenlemeleri başlıyor 1920 bütçesiyle.

Kurtuluş Savaşı sırasında dış ilişkilerde olsun mali yardım konusunda olsun en önemli yeri Sovyetler Birliği almış. 11 milyon altın ruble ve 100.000 Osmanlı altını. 1920-22 bütçe ödemeleri ve savunma giderlerine göre çok önemli bir yardım. Tüfeklerin dörtte biri, Kurtuluş Savaşı'nda kullanılanın üzerinde de mermi geliyor Sovyetler Birliği'nden.

Mustafa Kemal'in maliye politikası arasında şu ilkelere rastlanmakta:

— Devlet örgütünü dışarıya başvurmadan ülkenin gelir kaynaklarıyla yaşatmak temel ilkedir. Ülkenin kaynakları ve gelirleriyle yönetilmesini sağlayacak önlemleri almak gerekir. Ülkenin kaynakları ve gelirleri yeterlidir.

— Mali yöntem halka baskı yapmaktan ve halka zarar vermekten kaçınmak olmalıdır.

Atatürk Dönemi Maliye Politikası çalışmasının 1. Kitabı olan Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar bölümünden bunun gibi bilgileri ayrıntılarıyla görmek olası.

30 Ağustos'un 60. Yılında okuyanları düşündürecek saygıdeğer bir çalışma. Salık verimiz.

Satranç

Temmuz ayının ilk haftasında İstanbul'da Türkiye gençler birinciliği yapılıyor. Yarışmanın birincisi Ağustos ayında Danimarka'da yapılacak olan Gençler Dünya Birinciliğinde

AÇIKLAMALI MAÇ

Beyaz: Torrasch — Siyah: Alakhine (1925)

1)e2-e4, e7-e5; 2)Agl-f3, Ab8-c6; 3)Ff1-c4, Ff8-c5; 4)c2-c3, Fc5-b6; 5)d2-d4, Vd8-e7; 6)0-0, Ag8-f6 (6)... d7-d6'dan daha güçlü bir hamle. Beyaz şimdi şah piyonunu korumak zorunda 7) Kf1-e1 (7) Fc1-g5 daha güzel olurdu); 7)... d7-d6; 8)a2-a4, a7-a6; 9)h2-h3, 0-0; 10)Fc1-g5, h7-h6; 11)Fg5-e3, Ve7-d8; (Vezir, Şah piyonunu koruduktan sonra yerine dönüyor. Boşalttığı yerde at tarafından kullanılabilir. 12) d4-d5, Ac6-e7; 12) Fc4-d3, Kf8-e8; 13)Ab1-d2, Fb6-a7 (İyi bir savunma. Siyah fil hem 14)Ad2-c4 hem de 14) d4-d5, 15)Fe3xb7 ataklarıyla karşı karşıya kalabilirdi. Bu da piyon yapısını bozardı.) 14) Vd1-c2, e5xd4; 15) Af3xd4, Ac6-e5; 16)Fd3-f1. (16) Fd3-e2 daha iyi idi) 16)... d6-d5 (Merkez siyahın eline geçiyor) 17) Ka1-d1 (eğer 17) f2-f4, Ae5-g7; 18) e4-e5, Af6-h5 siyah avantajlı); 17) ..., c7-c5; 18)Ad4-b3, Vd8-c7; 19)Fe3-f4, Ae5-f3+ (Siyahlar, Şah tarafında ağırlığını hissettiriyor) 20)Ad2xf3, Vc7xf4; 21)e4xd5, Fc8-f5; 22)Ff1-d3 (22) Vc2-c1 veya 22)Vc2-d2 daha iyi olabilirdi) 22)... Ff5-h3; 23)g2xh3, Vf4xf3; 24)Ke1xe8+, Ka8xe8; 25)Fd3xf1, Ke8-e5; 26)c3-c4, Ke5-g5+; 27)Sg1-h2, Af6-g4+; 28)h3xg4 (Siyahların bu nefis saldırısında beyaz çaresiz. Eğer 28)Sh2-g1 ve iki hamlede mat var. 28)... Ag4xf2+ 28)... Kg5xg4; 29)Ff1-h3, Kg4-h4; 30) Terk

GEÇEN SAYININ ÇÖZÜMLERİ

• No. 46 Beraberlik (V. Platov, 1907)

1)Kb5-a5+, Şa1-b1; 2) Ae5-f3!! Ad4xf3+; 3)Şh4-g3, f2-f3(v); 4)Ka5-a1+, Beraberlik

• No. 47 Kazanç (E. Holm, 1917)

1)f5-f6, Fe2xa4; 2)f6-f7, Fa4-c8; 3)f7xe8(F) ve kazanır.

• No. 48 İki Hamlede Mat (F. Janet, 1918)

1)Ke7-c8 Bekleme hamlesi; A.1)... Ab3-c5; 2)Ac4 c3+; B.1)... Ab3-d4 2)Ke8 -e5+; C.1)... Ad8-c6; 2) Fa4xb3+; D.1)... Ad8-e6; 2)Ac8-e7+

• No. 49 Üç hamlede Mat (N. Shinkman, 1916)

1)Kg7-g8; A.1)... g4-g3; 2)Kg8-h8, Şh5xh4; 3)Şh7-g6+; B.1)... g4xh3; 2)Şh7-g7, Şh5-g4; 3)Şg7-h6+

Türkiye'yi temsil edecek.

Bu ay Türkiye Liselerarası Satranç yarışması birincilerinden Suat Atalık ve Cem Karadağ'ın Ankara'da bu yarışmada yaptıkları maçı yayınlıyoruz:

Beyaz: Suat Atalık / Siyah: Cem Karadağ
Ankara, 1982

1)d2-d4, Ag8-f6; 2)c2-c4, g7-g6; 3)g2-g3, Ff8-g7; 4)Ff1-g2, 0-0; 5)Ag1-f3, d7-d6; 6)0-0, Ab8-c6; 7)Ab1-c3, a7-a6; 8)h2-h3, Ka8-b8; 9)e2-e4, b7-b5; 10)e4-e5, Af6-d7; 11)e5-e6, f7xe6; 12)d4-d5, e6xd5; 13)c4xd5, Ac6-a5; 14)Af3-d4, Ad7-e5; 15)b2-b4, Aa5-c4; 16)f2-f4, c7-c5; 17)d5xc6, Ae5xc6; 18)Ad4xc6, Vd8-b6+; 19)Sg1-h2, Fg7xc3; 20)Ac6xe7+, Sg8-h8; 21)Ae7xc8, Kb8xc8; 22)Ka1-b1, Kc8-e8; 23)Kb1-b3, Fc3-g7; 24)Kb3-d3, a6-a5; 25)b4xa5, Vb6xa5; 26)a2-a3, Ke8-e7; 27)Kd3-d5, Kf8-e8; 28)f4-f5, Ke7-e1; 29)Vd1-d3, Ac4-e5; 30)Kf1xe1, Va5xe1; 31)Vd3xb5, Ke8-c8; 32)Fc1-f4, g6xf5; 33)Kd5xd6, Ae5-g6; 34)Vb5-d5, Ve1-e7; 35)Ff4-d2, Fg7-e5; 36)Kd6-d7, Ve7xa3; 37)Kd7-d8+, Kc8xd8; 38)Vd5xd8+, Va3-f8; 39)Vd8-f8, Ag6xf8; 40)Fg2-b7, Af8-e6; 41)Fb7-c8, Ae6-d4; 42)Fd2-e3, Ad4-e2; 43)Fe3-f2, f5-f4; 44)g3xf4, Fe5-f4+ Beraberliği kabul ettiler.

ANALİZ

1)f5-f6 (2-Şh5-g6 oynayıp mat tehdidi yapmak istiyor)1)... Şh8-h7 (Beyaz şahın yaklaşmasını önliyor. Eğer 1)...

MAÇ

Beyaz: A. Mac Donnell
Siyah: Amatör

Londra, 1830
Aşağıdaki maçta beyazlar tek bir atla oynuyor. Oyuna başlarken bl'deki atı çıkarın.

1)e2-e4, c7-c5; 2)Ag1-f3, Ab8-c6; 3)Ff1-c4, Ff8-c5; 4)b2-b4, Fc5xb4; 5)c2-c3,

Vf3xf6; 2)Ve6xf6, g7xf6; 3)Şh5-g6 ümitsiz bir durum); 2)f6-f7 (Amaç: 3)Ve6-f5+, Vf4xf5; 4)g4xf5 ve kolayca kazanmak); 2)... Vf4-e5+! (Beyaz 3)Ve6xe5 oynayamaz çünkü 3)... g7-g6 + mat); 3) g4-g5, Ve5xe6 (şimdi eğer beyaz vezir çıkarsa 4)... g7-g6 + mat olur) oysa 4)f7-f8 (A)+ beyazlar veziri alır ve oyunu kazanır.

EMREHAN HALICI

PROBLEM-ETÜD

Aksi belirtilmedikçe bütün sorular beyazların çözmesi için sorulmuştur. Beyazlar aşağıdan yukarıya doğru oynar ve ilk hamleyi yapar.

No: 50 BERABERLİK
(H. Rick, 1906)

No: 51 KAZANÇ
(A. Herbstmann, 1929)

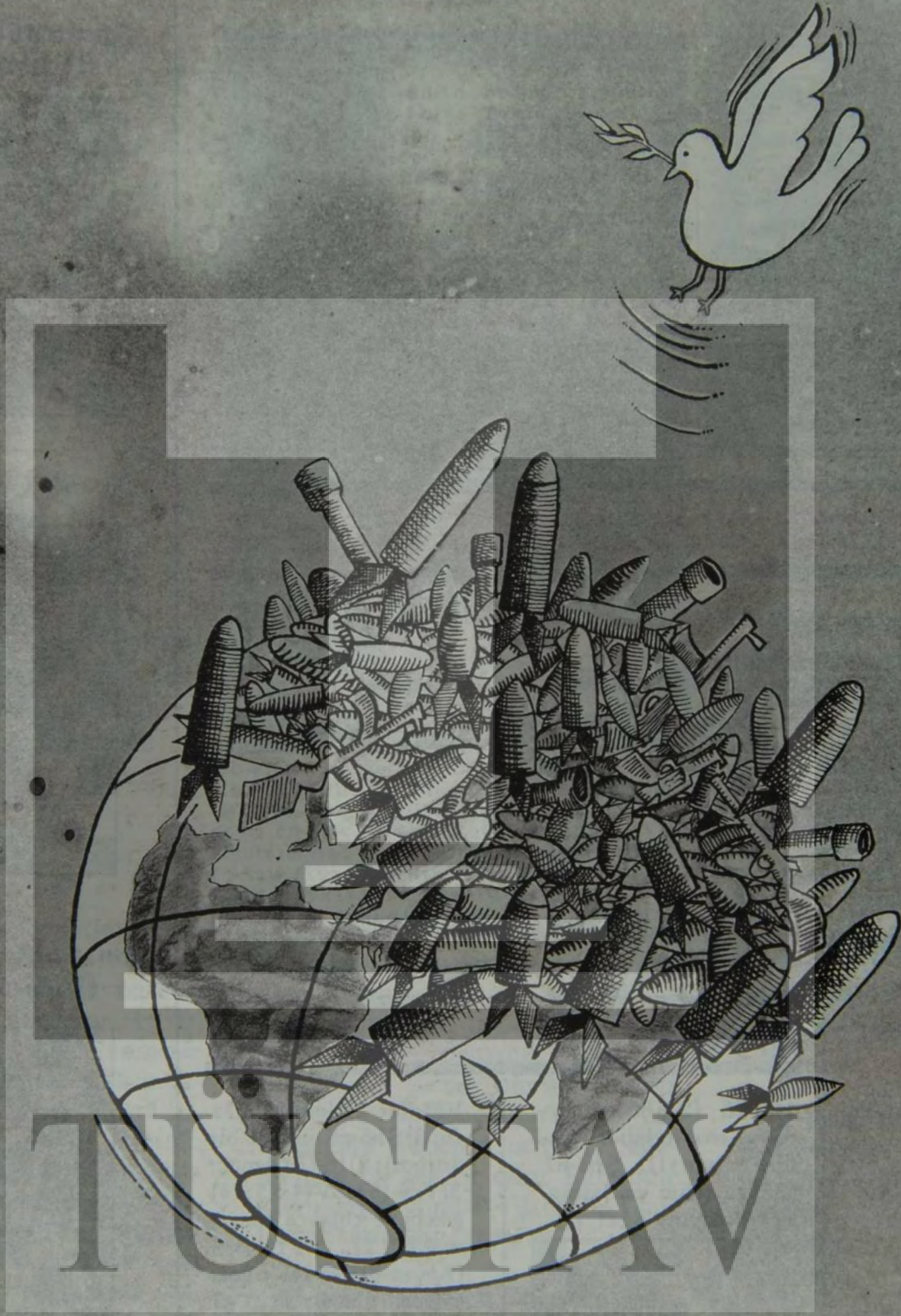

No: 52 İKİ HAMLEDE MAT
(W. Meredith, 1874)

No: 53 ÜÇ HAMLEDE MAT
(G. Cheney, 1860)

ATILA ÖZER / "YARIN GENÇLİK ÖDÜLLERİ '82"
BİLİM VE SANAT KARİKATÜR
ÖZEL ÖDÜLÜ